

ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ОМУЗГОРИИ ТОҶИКИСТОН
БА НОМИ С. АЙНӢ

ТДУ 37. 015. 3: 376 (575. 3)

Бо ҳуқуқи дастнавис

ТКБ 74. 200: 74. 3 (2 тоҷик)

О – 33

ОДИНАЗОДА ҚУРБОНАЛИ НАҶМУДИН

ХУСУСИЯТҲОИ МУТОБИҚШАВИИ ПСИХОЛОГӢ - ПЕДАГОГИИ
ХОНАНДАГОНИ МУШКИЛОТИ ШУНАВОИДОШТА
БА МУҲИТИ МАХСУСИ ТАҲСИЛОТӢ

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои педагогӣ аз рӯйи
ихтисоси 5.3.6. Педагогикаи махсус

Роҳбари илмӣ: номзади илмҳои
педагогӣ, дотсент Рамазонова Р. С.

ДУШАНБЕ - 2026

Номгӯи ихтисораҳо

ММТ - муассисаи махсуси таҳсилоти

ДДОТ - Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон

ХНШД - хонандагони нуқсони шунавоидошта

ХИМ - хонандагони имконияташон маҳдуд

МТМУ - муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ

ҚЧТ - Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон

МУНДАРИЧА

Сарсаҳифа.....	1
Номгӯйи ихтисораҳо.....	2
Мундарича.....	3-4
Муқаддима.....	5-20
БОБИ 1. ТАШКИЛИ ФАЪОЛИЯТҲОИ ТАЪЛИМӢ БАРОИ МУТОБИҚ ШУДАНИ ХОНАНДАГОНИ НУҚСОНИ ШУНАВОИДОШТА БА МУҲИТИ МУАССИСАИ МАХСУСИ ТАҲСИЛОТӢ.....	21 - 71
1.1. Мутобиқ шудани хонандагони нуқсони шунавоидошта аз нигоҳи олимони ватанӣ ва хориҷӣ.....	21 - 39
1.2. Мутобиқнамоии хонандагони нуқсони шунавоидошта тавассути барномаҳои таълимии муассисаҳои махсуси таҳсилотӣ.....	39 - 55
1.3. Ташкили дарсҳои тарбиявӣ ҳамчун омили мутобиқшавии хонандагони нуқсонҳои шунавоидошта дар муассисаҳои махсуси таҳсилотӣ.....	56 - 70
Хулосаи боби 1.....	70 - 71
БОБИ 2. МУТОБИҚСОЗИИ ХОНАНДАГОНИ ДОРОИ НУҚСОНИ ШУНАВОӢ БА БАРНОМАҲОИ ТАЪЛИМӢ ВА КОРҲОИ ИҚТИМОӢ, РАВОНӢ, ПЕДАГОГӢ.....	72 - 111
2.1. Мутобиқсозии хонандагони дорои нуқсони шунавоӣ ҳамчун соҳаи иқтимоӣ-педагогӣ ва равонӣ дар муҳити муассисаҳои махсуси таҳсилотӣ.....	72 - 90
2.2. Мутобиқшавии хонандагони нуқсони шунавоидошта ба рӯзи дар муассисаҳои махсуси таҳсилотӣ.....	90 - 109
Хулосаи боби 2.....	109 - 111
БОБИ 3. ТАҲЛИЛИ МУҚОИСИИ ҶАНБАҲОИ НАЗАРИЯВӢ ВА АМАЛИИ ТАЪЛИМИ ХОНАНДАГОНИ НУҚСОНҲОИ ШУНАВОИДОШТА.....	112 - 194
3.1. Омӯзиши вазъи мутобиқшавии таълимӣ дар хонандагони дорои нуқсони шунавоӣ.....	112 - 130
3.2. Мутобиқсозии хонандагони нуқсони шунавоидошта дар азхудкунии алифбои дастӣ ва имову ишоравӣ.....	130 - 143
3.3. Кори озмоишӣ ва натиҷагирӣ аз он дар мутобиқшавии хонандагони нуқсони шунавоидошта.....	143 - 165
Хулосаи боби сеюм.....	164 - 165
Хулосаи натиҷаҳои асосии илмии кори диссертатсионӣ.....	166 - 168
Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаи кори таҳқиқотӣ.....	168-169
Адабиёт.....	170 - 187
Интишорот.....	187 - 190

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Барномаи таҳсилоти фарогир, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул шудааст, самти навро барои рушди дарки арзиши ҳар як шахс бо ҳамгироии кӯдакони дорои нуқсонҳои инкишофӣ, бахусус хонандагони дорои нуқсонҳои шунавоӣ (минбаъд ҳамчун ХНШД) ба раванди таҳсилоти фароҳам овард. Ин самт концепсияи нави стратегии муосир ва арзишманди миллиро барои рушди ояндаи таҳсилоти махсус муайян кард.

Дар даҳсолаҳои охир дар саросари ҷаҳон равишҳои муосир ба технологияҳои педагогӣ ва кафолатҳои иҷтимоӣ барои ХНШД ба самти афзалиятнок табдил ёфтаанд.

Мушоҳидаҳои охир нишон доданд, ки ХНШД на танҳо дар кишвари мо, балки дар саросари ҷаҳон низ афзоиш меёбад. Ин мустақиман зарурати муттаҳид кардани мутахассисони соҳаҳои гуногун, аз ҷумла омӯзгорони таҳсилоти махсус ва ҳамагонӣ, инчунин кормандони фарҳанг ва дигар соҳаҳои раванди таълимро ба миён меорад. Муттаҳидсозии қобилиятҳои ҳамаи омӯзгорон равиши педагогиро муайян мекунад, ки дар байни онҳо ММТ, мавқеи махсусро ишғол мекунад. Барои мутобиқшавии муваффақонаи онҳо ба ММТ системаи беҳтарсозии дастгирии педагогӣ ва равонӣ зарур аст. Ин гурӯҳи хонандагон аз ҷумлаи осебпазиртаринҳо мебошанд ва аз ин рӯ, ҳангоми мутобиқшавӣ дар раванди таълим ба кумаки махсуси тиббӣ ва равонӣ ниёз доранд. Қайд кардан ба маврид аст, ки аксарияти онҳо дар ММТ рафтори девиантӣ нишон медиҳанд, ки барои мутобиқшавӣ ба душвориҳои зиёдро дучор мешаванд.

Таърих гувоҳи медиҳад, ки аз давраҳои пеш бо азиятҳову машаққатҳо ин тоифаҳо ба қатл расонида мешуданд. Аҷдодони мо онҳоро дӯст намедоштанд, мисол дар Галлия ношунавоёнро ба худои бутпарастӣ шабоҳат медоданд, дар Спарта бошад, онҳоро зинда қурбон мекарданд. Мувофиқи қонуни Ликург онҳоро аз кӯҳи баланд ба баҳр мепартофтанд. Дар Юнони Қадим ва Рим низ қонунҳо нисбат ба онҳо

хеле бераҳм буданд. Аз сабаби ношунавой, ҳатто он агар ирсӣ набуда, дар натиҷаи ягон беморӣ ё садама пайдо шуда бошад ҳам, шахс аз ҳуқуқи мерос маҳрум карда мешуд. Шахсони ношунаворо камақл меҳисобиданд [25;75].

Ба гуфтаи А.Г.Басова, дар аввали асри XX дар Русия бо ношунавоён бераҳмона муносибат мекарданд ва чунин тасаввуроте вуҷуд дошт, ки онҳоро гунаҳгори ҳамаи мушкилот меҳисобиданд [25, 70].

Саволи асосие, ки пас аз омӯзиши маводи таърихӣ ба миён меояд, ин аст, ки чаро бо онҳо ин қадар бераҳмона муносибат карда шуд? Зеро агар мо ба назар гирем, ки одамон бо одамони ақлнорас ва нобино чӣ гуна муносибат мекарданд, пас муносибат бо ношунавоён фарқ мекард.

Дар асрҳои IX - X нобиноён ва ҳатто онҳое, ки маъюбии зеҳнӣ ва руҳӣ доштанд, бо ҳамдардӣ ва раҳм муносибат мекарданд, қобилиятҳои фавқуттабӣ меҳисобиданд ва ҳамчун одамони писандидаи Худо ҳисобида мешуданд. Истилоҳи Худодод ҳеҷ гоҳ барои ношунавоён истифода нашудааст. Сабаби ин муносибат равшан аст: на нобиноён ва на маъюбони руҳӣ аз имтиёзи асосии инсонӣ - қобилияти муошират маҳрум нестанд. Равоншиноси машҳури олмонӣ Эуген Блейлер, дар аввали асри XX навишта буд: «Ношунавоён дар вазъиятҳои гуногун маъюбии руҳӣ доранд. Ғайр аз ин, онҳо ҳамеша наметавонанд муносибати дигаронро дуруст арзёбӣ кунанд ва аз ин рӯ асабонӣ, хашмгин ва ба худ боварӣ надоранд» [30, 120].

Вақте ки шахси солим бори аввал бо шахси ношунаво вомехӯрад, нисбат ба ӯ бепарво мемонад ва баъзан воқуниши манфӣ нишон дода, сабаби нафаҳмидани ӯро бо камақлӣ ё нуқсони зеҳнӣ муқоиса мекунад. Барои ХНШД, ҷаҳони гирду атрофи онҳо ба назар ғайриодӣ менамояд ва онҳо кӯшиш мекунанд, ки нуқсони худро пинҳон кунанд ва ин муошират боз ҳам мушкилтар менамояд.

Истифодаи забони имову ишора ва дар натиҷа маҳрумият аз бисёр лаззатҳои ҳаёт - ин аст рӯйхати нопурраи хусусиятҳои, ки ба ХНШД

имкон намедиҳанд, онҳо ҷаҳонро эҳсос кунанд. Агар ХНШД қобили меҳнат карданро дошта бошанд ҳам, аммо аксар вақт имкониятҳои худро пурра дарк карда наметавонанд ва дар натиҷа касбашро дигар мекунанд, аз оила барпо кардан низ дар ҳаросанд, то ки фарзанди онҳо дорои ин намуди маъюбият нашаванд.

Дар пасманзари афзоиши шумораи аҳолии дорои нуқсони шунавӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсия намедиҳад, ки дастгирии ҳамгирии хонандагони суштшунаво ва ношунавоҳо ба мактабҳои умумӣ ба таълим фаро гирифтани шаванд. Омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти аз сабаби надониستاني забони ишора ҳуқуқи таълим додани ин тоифаи хонандагонро надоранд. Хуб мешуд, ки дар ҳамаи барномаҳои мактабҳои олии омӯзгорӣ фанни «Алифбои дастӣ ва ишоравӣ» ҳамчун фанни асосӣ дохил карда шавад, зеро ХНШД ҳуқуқи баробар бо аҳли омма дошта, дар мактабҳои ҳамагонӣ барои давом додани таҳсил мутобиқшавии онҳо хубтар ҷараён мегирифт.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон «Системаи муассисаҳои махсус барои ношунавоён» амал мекунад. Ин муассиса хонандагонро таълим медиҳад, ки ҷомеаи баробарҳуқуқиро ташкил диҳанд, ки бо фарҳанги хурд ва хусусиятҳои хоси худ тавсиф мешаванд, ки на ҳамаш ба онҳо имкон медиҳанд, ки бо ҳамсолони худ бидуни нуқсони шунавӣ робита барқарор кунанд. Дар давраи таҳсил дар муассисаҳои махсус, ХНШД нисбат ба ҷомеаи атроф муносибати истеъмоли пайдо мекунанд. ХНШД барои 14-16 сол аз муҳити оилавии худ ҷудо мешаванд ва бо мушкilotи назарраси мутобиқшавӣ ба муассисаҳои махсус рӯбарӯ мешаванд.

Тағйироти даҳсолаҳои охир ба ҷанбаҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии рушди давлати мустақили мо таъсир расониданд. Дар кишвар арзёбии дубора ва тафаккури тамоми низоми арзишҳои моддӣ ва ғайримоддӣ вучуди инсон сурат мегирад. Ин раванд на танҳо дар посух ба тамоюлҳои иҷтимоӣ - фарҳангӣ, балки таҳти таъсири таҳаввулоти ҷаҳонии ҷомеа сурат мегирад. Зарурати муаррифии худ ҳамчун як

шахсият, муайян кардани мавқеи ҳаётии худ, қабули қарорҳое, ки метавонанд самти ояндаи ҳаёти худро муайян кунанд ва ба дӯш гирифтани масъулият барои ин қарорҳо, дар навбати худ, тафаккури интиқодӣ ва системаҳои муносибатҳоро байни Созмони ҷаҳонии тандурустӣ инкишоф медиҳад.

Афзоиши беморӣ омилҳои манфии таъсиррасон ба рушди хонандагони мактаб дар солҳои томактабӣ ва мактабӣ алоқаманд аст. Шумораи хонандагоне, ки фалаҷи мағзи сар дар марҳилаҳои гуногуни рушди барвақтӣ (дар батни модар ва баъд аз таваллуд), нуқсонҳои шунавоӣ ва биноии этиологияҳои гуногун, бемориҳои ирсӣ ва як қатор ихтилоли генетикӣ доранд, афзоиш меёбад. Ин мушкилот махсусан дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ хеле муҳим аст.

Нодида гирифтани мушкилоте, ки ҳангоми мутобиқшавии кӯдакони синни томактабӣ ба шароити мактаб-интернат ва аз ин рӯ, ба шароити комилан нави зиндагӣ ба миён меоянд, инчунин дастгирии нокифояи ҳукумат ва ҷомеа метавонад ҳаёт ва саломатии онҳоро зери хатар гузорад. Барои мутобиқшавии бомуваффақияти кӯдакони синни томактабӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёна шароити муосир ва махсусгардонидашуда фароҳам овардан зарур аст. Вазорати тандурустии ҷумҳурӣ барои назорати доимии саломатии хонандагон мониторинг мегузаронад.

Рушди муносибатҳои устувор ва ҳамоҳанг байни ҷомеаи атроф ва Созмони Милали Муттаҳид (СММ) ҳамеша бар пояҳои иқтисодӣ, ҳуқуқӣ ва иҷтимоию равонӣ асос ёфтааст. Дар ҳама марҳилаҳои рушди таҳсилоти умумӣ, мушкили асосӣ дастрасӣ ва баробарии дастрасӣ барои ин гурӯҳи аҳоли боқӣ мемонад.

Имрӯз ММТ на танҳо ба платформаи иҷтимоӣ, балки ба як ҳалқаи мутобиқшавии иҷтимоии ХНШД табдил меёбад. Мутобиқшавии иҷтимоие, ки хонандагон дар ММТ аз сар мегузаронанд, аҳаммияти

асосӣ дорад. Хонандагони солим дар ин низом дар ҳамгироии таълимӣ ва мутобиқшавии ММТ нақши калидӣ доранд. Ин мавқеъ ба онҳо имкон медиҳад, ки маълумоти зарурӣ ва муносибро гиранд ва дар натиҷа, барои ҷомеа ҳатмӣ бошанд, эҳсоси қаноатмандиро баробар ба хонандагони солим эҳсос кунанд ва ҷойгоҳи худро дар зиндагӣ пайдо намояд.

Ҳамаи олимон ҷонибдори ҳамгироии ҷомеаи дорои нуқсони шунавоӣ ба ММТ буда, аҳаммияти мутобиқшавии иҷтимоӣ ва ҳамгироии онҳоро ба ин муҳит қайд мекунанд. Таҳлили ҳамаҷонибаи сарчашмаҳои илмӣ нишон медиҳад, ки барномаҳои таълимӣ ва омӯзишӣ ҳамеша мувофиқи модели муқарраршудаи таълими хонандагони солим, бе назардошти хусусиятҳои равонии онҳо, гузаронида мешаванд.

Дарачаи таҳқиқи мавзуи илмӣ: Таҳқиқоти мазкур аз ҷониби муҳаққиқон ва мутахассисони ватанию хориҷӣ, С.Қувватов, З.Раҳмонов [73], М.Дадабоева, Ҷ.Ҳакимова [116], Н.Ю. Истомина [149], Н.А.Кунина, И.Г.Постнова, Ч.Дарвин [46], А.Г.Басова [25], Л.С.Виготский [40], П.Я.Галперин, Л.В.Занков, А.П.Гозова [136], Д.Б.Элкони, Ф.Ф.Рау, В.В.Засенко ва дигарон барои ташаккули равиши муосири инкишофи шахсият нигаронидашуда ба таълим асос гузоштанд. Барои ғояҳои инсонпарварӣ ва ҷустуҷӯи роҳҳои ташаккули хонандагон бо назардошти асолат ва фардияти ӯ аз нигоҳи С.Қувватов [72], Ф.Ғанизода, Ш.Шодмонов [184], Ҷ.Аловатшоев [16], М.Усмонов, Р.Алиев [120], Ш.А.Амонашвили, Е.Л.Аликина [121], А.А.Аббакумова [119], М.С.Гончаренко [139], Н.Л. Малетина, Т.А.Федорова [181], А.В.Усова, Г.Н.Волков, А.Ю.Хохлова, Д.Балид, С.Карпинис И. В. Королева [67]. ва дигарон ҳамеша аҳаммияти калон доштанд.

Дар сарчашмаҳои нуқсоншинсой хусусиятҳои инкишофи ХНШД тарзу усулҳои таълим ва тарбияи онҳо, инчунин роҳҳои кор бо хонандагони имконияти маҳдуддошта аз тарафи Л.Иматзода, С.Туронон [61], Х.Зеваров, Ш.Мирсаидова, Ҷ.Ҷураев [56], И.Каримова,

С.Сулаймонӣ, Б.Мачидова, М.Изатова, Р.Рамазонова [172], Ш.Самадова, Н.Юнусова, С.Негматов, М.Обидова, О.Қадамшоева, Д.Салямова, М.Маҳмадиева, С.Мирзоева, Х.Ҳасанов, У.Ҳоҷаева [182], С.Мениқулова, П.Самадова, Ф.Зарина, А.Танибекова [146], Қ.Сатторов [177], Е.В.Михальчи [84], Г.Лях, А.Марусева, В.Рахманов, О.А. Денисова, В.В.Заболтина, О.Л. Леханова, В.Л. Казанская [142], Л.О.Бадалян, Ю.Н.Крайнова [151], А.А.Венгер [36], Л.Вигодская [42], Э.Леонгард, Ф.Ф.Рау, Р.Боскис, Е.Речиская таҳлил ва таҳқиқ карда шудаанд. Сурдо - психологияи махсус, М.Дадабаева, ки яке аз бахшҳои дефектология ба ҳисоб меравад, инкишофи равонии ХНШД - ро, имкониятҳои ислоҳу табobati онҳоро дар шароити таълиму тарбия меомӯзад. Муҳаққиқон ва мутахассисон ба мушкилоти мутобиқшавии иҷтимоии ХНШД равишҳои гуногунро пешниҳод мекунанд: дар асарҳое, ки бевосита ба мушкилоти таълими ХНШД бахшида шудаанд, мо дар таҳқиқотҳои Х.Зеваров, Ш.Мирсаидова, Ҷ.Ҷураев [56], Р.Рамазонова [171], Ш.Шодмонов [184], Г.Лях, А.Марусева, В.Рахманов, О.А. Денисова, В.В.Заболтина, О.Л. Леханова, В.Л. Казанская [142], диққати махсус дода мешавад, ки онҳо дар таҳқиқоти худ барои мутобиқшавии ХНШД кори тарбиявӣ дар ММТ барои ташаккул додани ҷаҳонбинии онҳо, тарбияи меҳнатӣ ба манфиати ҷамъият нигаронида шавад.

Яке аз самтҳои афзалиятноки педагогика ҷустуҷӯ ва инкишоф додани механизмҳо ба чунин хонандагон ёриии иловагии психологию – педагогӣ ба ҳисоб рафта, маҳфилҳои фанӣ ва ҷамаҷонибаи он дар раванди таълим мусоидат менамояд.

Тарбияи меҳнатӣ, иштирок дар маҳфилҳои эҷодӣ, дарсҳои тарбиявӣ, донистану аз худ кардани компютер, истифодаи бозичҳои дидактикӣ, инчунин барои хонандагони суштешунаво дониستاني нутқи шифоҳӣ, барои хонандагони ношунаво дониستاني имову ишора-муҳимтарин шартҳои ташаккули камолоти иҷтимоӣ буда, барои мутобиқшавии хонандагон мусоидат менамояд. Ба фикри мо,

фаъолиятҳои дастгирӣ барои мутобиқшавии ХНШД бояд на танҳо дар синфхонаҳо, балки берун аз барномаи таълимӣ низ амалӣ карда шаванд.

Низоми таълими мутобиқшавӣ бояд тавре тарҳрезӣ карда шавад, ки дар тури солҳое, ки ХНШД дар ММТ таҳсил мекунад, на танҳо соҳиби касбу ҳунар шаванд ва дар шароити саҳти бозори меҳнат рақобатпазир шаванд, балки дар муҳити одамоне, ки ба онҳо ҳамчун мутахассисони соҳаи мушаххас, бе таҳфиф барои гум кардани қобилияти шунавоӣ талабот ба миён мегузоранд, кор карда тавонанд. Аз ин рӯ, савол дар бораи зарурати дар ММТ фароҳам овардани чунин шароити иҷтимоӣ - психологӣ ба миён меояд, то раванди таълим ба мутобиқшавии иҷтимоӣ ва иҷтимоишавии ХНШД мусоидат кунад.

Мутобиқшавии иҷтимоӣ дар шароити ММТ барои ХНШД набояд тавассути ҳамгироии маҷбурӣ ба муҳити сустшунаво, балки тавассути ташаккули муносибати мусбати объективӣ ба ин муҳити зист сурат гирад. Мо дар таҳқиқоти худ бидуни таваҷҷуҳ ба ҷанбаҳои тиббӣ ва нуқсоншиносӣ, танҳо ҷузъҳои иҷтимоӣ ва психологӣ бартараф кардани мушкилотро барои мутобиқшавии ХНШД мавриди омӯзиш баррасӣ намудем.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва ё мавзӯи илмӣ: Санадҳо ва ҳуқуқҳо барои ХДНШ, аз ҷумла Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи иҷтимоии маъҷубон» (2010), «Консепсияи таҳсилоти фарогир (инклюзивӣ) самтҳои асосии рушди таҳсилоти фарогир» (2011), Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» (2009), «Конвенсияи байналмиллалӣ оид ба маъҷубон» (2018), «Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак» (1990) [1], «Эъломияи умумии ҳуқуқи башар» (2010), Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак» (2024) ва таъмин намудани

салоҳиятмандии нуқсоншиносон дар раванди кори таълиму тарбиявӣ анҷом дода шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Дар таҳқиқоти диссертатсионӣ масъалаи муайян кардани шароитҳои педагогӣ, роҳҳои дастгирии педагогии мутобиқшавии иҷтимоии ХНШД дар ММТ мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Хусусиятҳои мутобиқшавии психологӣ-педагогии хонандагони мушкилоти шунавоидошта ба муҳити махсуси таҳсилотӣ тавассути шакли усулҳои самаранокӣ таълим мавриди тасвибу озмоиш қарор гирифтааст.

Мақсади таҳқиқот муайян кардани шароити иҷтимоӣ-педагогии мутобиқшавии ХНШД дар ММТ ва коркарди усулҳои психологии таъмини ин шароит мебошад.

Вазифаҳои таҳқиқотро аз чунин қисматҳо иборат медонем:

- муайян кардани нуқсонҳои шунавоӣ (модарзодӣ ё пайдоишӣ) ва истифодаи корҳои ислоҳӣ барои мутобиқшавии ХНШД;
- ташкили дарсҳои имову ишора, нутқи шифохӣ, алифбои дастӣ барои мутобиқшавии ХНШД;
- пешниҳод намудани роҳу воситаҳои бозихҳои дидактикӣ ва дастгирии равонӣ, педагогӣ ва иҷтимоӣ аз ҷониби мутахассисон;
- ташкили муоширати ғайринутқӣ бо ҳамсолон ва омӯзгорони дарсдиҳанда;
- нофаҳмиҳо байни аъзоёни ҷомеа, оила, муҳит оид ба дарки шунавоӣ дар ихтилоли нутқ;

Объекти таҳқиқот: раванди мутобиқшавии иҷтимоии ХНШД дар ММТ мебошад.

Мавзӯи (предмети) таҳқиқот: таъсири усулҳои психологӣ ба раванди фароҳам овардани шароити педагогӣю иҷтимоӣ - психологӣ барои мутобиқшавии ХНШД дар ММТ.

Фарзияи таҳқиқот: мутобиқшавии иҷтимоии ин ХНШД дар ММТ самаранок аст, агар:

- таҳияи тавсияҳои илмӣ ва амалӣ оид ба беҳтар намудани кори рушд ва иҷтимоӣ бо ХНШД дар тарбияи меҳнатӣ, иштирок ба маҳфилҳои фаннӣ, ташкил кардани чорабиниҳои тарбиявӣ баргузор карда шавад;

- мутобиқ кардани ХНШД бо фанҳои таълимӣ, речаи рӯз дар ММТ истифода бурда шавад;

- дар раванди таълим гузаронидани бозиҳои дидактикӣ ва баъд аз машғулият бозиҳои нақшоварӣ ба роҳ монда шавад;

- барои хонандагони суштунаво донишдони нутқи шифохӣ, барои хонандагони ноштунаво донишдони имову ишора ва алифбои дастӣ омӯзонида шавад;

- муайян намудани шароитҳои берунӣ ва дохилӣ, ки ба мутобиқшавии иҷтимоии ХНШД дар муҳити ММТ мусоидат мекунанд;

- таҳияи усулҳои психологи фароҳам овардани шароити иҷтимоӣ психологӣ барои мутобиқшавии ХНШД дар ММТ;

- таҳияи тавсияҳо оид ба таъмин ва нигоҳ доштани робитаи самарабахши иҷтимоӣ байни омӯзгорон ва ХНШД дар давраи мутобиқшавии иҷтимоии онҳо дар шароити ММТ.

Таҳқиқоти гузаронидашудаи солҳои 2018-2025 аз марҳилаҳои зерин иборат аст:

Марҳилаи аввал (2018-2020) мутобиқшавии ХНШД ва омодагии онҳо ба ММТ дар таҳлил намудани сарчашмаҳо оид ба тарҷумаи сурдопедагогӣ, соҳаи тибб, фанҳои психологию педагогӣ баррасӣ ва таҳия карда шуд. Мушкилот ва ҳадафи гузаронидаи таҳқиқот таҳия карда шуд. Барномаи ташхисӣ барои ХНШД мушаххас ва аз ҷиҳати илмӣ асоснок карда шуд.

Марҳилаи дуюм (солҳои 2020-2022) ҷустуҷӯ ва муайянкунӣ мебошад. Шартҳо ва меъёрҳои педагогии самаранокӣ мутобиқсозии

иҷтимоии ХНШД дар ММТ, имконияти ташкили раванди мутобиқсозии иҷтимоии онҳо таҳия карда шудаанд. Нақшаҳои дарсҳои тарбиявӣ, тарбияи меҳнатӣ, речаи рӯз барои мутобиқшавӣ ба роҳ монда шуд. Таҷрибаи педагогӣ гузаронида, амсилаи мутобиқшавии иҷтимоии категорияи ХНШД, ки мо омӯхтаем, санҷида шуд.

Марҳилаи сеюм (солҳои 2022-2025) ташаккулёбанда аст. Модели сохторию функционалии мутобиқсозии педагогии ХНШД ҷорӣ карда шудааст. Бозиҳои дидактикӣ, забони имову ишора, нутқи шифоҳӣ, речаи рӯз барои мутобиқшавӣ ба роҳ монда шуд. Натиҷаҳои кори таҷрибавӣ ҷамъбаст гардида, натиҷаҳои таҷриба таҳлил карда, оид ба самаранокии мутобиқшавии иҷтимоии ХНШД тавсияҳо тартиб дода шуда, кори илмӣ анҷом дода шуд.

Асоси назариявии таҳқиқотии мо барои мутобиқшавии ХНШД дар заминаи фаъолиятҳои илмӣ мутафаккирони ватанию хориҷӣ асос ёфтааст. Онҳо системаҳои назариявӣ ва амалии мутобиқшавиро дарбар мегирад, ба монанди Р.Рамазонова, Қ.Сатторов [171], Л.Иматзода, С.Қувватов [62], И.Н.Алексеев, А.Нуров [87], В.А.Петровский ва ғ.); инчунин ҷараёни концептуалӣ ба ҷанбаҳои равонии рушди шахсият дар мутобиқшавии ХИМД аз нигоҳи М.Дадобоева, Л.С.Виготский [41]; ва назарияи раванди навгонӣ бошад аз ҷониби Ҷ.Ҳакимова [116], А.В.Усова пешниҳод шудааст, таваҷҷуҳи махсус зоҳир намудем. Инчунин, мо системаҳои назариявии барқарорсозии иҷтимоӣ, педагогӣ ва тиббиро дар дастурҳои таълимии Б.Асозода, Р.Ҳочибоева, Е.А.Аркин истифода намудем. Асарҳо оид ба иҷтимоикунонии ХНШД А.В.Мудрик, Д.Левин, В.А.Петровский ва ғайра истифода карда шуд. Истифода аз наовариҳои технологӣ таълим ва тарбияи ХИМ Д.Салямова, С.Мирзоева, А.В.Мудрик, Д.В.Волошинов, М.А.Зюриков [132], О.С.Сергеева [179]. В.П.Кашенко, Д.Доллард, Г.О.Матулене ва дигарон), ки ба ислоҳ ва тавонбахшии махсус ниёз доранд.

Асоси методологии таҳқиқот зимни якчанд ғояҳои калидии илмӣ асос ёфтааст. Нахуст дар бораи ташкили дарсҳо бо имову ишора, нутқи лабӣ, нутқи шифохӣ, алифбои дастӣ барои мутобиқшавии ХНШД ақидаҳои илмӣ ташкил карда шуд. Ақидаи дигар ба назари систематикӣ барои мутобиқшавии ХНШД дар таҳсилоти махсус таъкид менамояд, ки омӯзиши ҳамаҷонибаи шахсияти рушдбанда, аз ҷиҳати физиологӣ, равонӣ ва иҷтимоӣ тақозо менамояд.

Сарчашмаи маълумот: Санадҳои маъёрии ҳуқуқӣ оид ба ХНШД, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи иҷтимоии маъҷубон», «Консепсияи таҳсилоти фарогир (инклюзивӣ) самтҳои асосии рушди таҳсилоти фарогир», «Конвенсияи байналмилалӣ оид ба маъҷубон», «Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак» [1], «Эъломияи умумии ҳуқуқи башар», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак», «Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» [9], инчунин таҷрибаи нуқсоншиносон, сурдопедагогҳо, омӯзгорони фанӣ ва равоншиносони ватанӣ ба роҳ монда шуд.

Заминаҳои эмпирикии таҳқиқоти илмӣ дар ҷараёни гирифтани маълумотҳои гузаронидаи мо дар таҳқиқоти илмӣ ба даст омад. Мо тавонистем маълумоти гирифтаамонро дар амал татбиқ намоем. Барои пешравиҳои ХНШД барномаи мутобиқшавӣ барои омӯзгорон ва нуқсоншиносон тартиб додем. Бо омӯзгорон, мураббияҳои рӯзонаю шабона, роҳбарони маҳфил суҳбатҳо гузаронида, барномаҳои рӯзи, нақшаҳои таълимиву тарбиявӣ, бозиҳои дидактикиро барои мутобиқшавӣ аз нав мураттаб додем. Барои мутобиқ шудани ХНШД дарсҳои компютерӣ, таълими меҳнат, бозиҳои дидактикӣ ва забони имову ишора омӯхта шуд. Барои ХНШД саволномаҳо тартиб дода, муқоиса ва натиҷабардорӣ гардид. Тавсияҳои методии таҳияшуда оид ба корҳои фардии педагогӣ, ташхисӣ ва ислоҳӣ метавонанд дар ММТ ва марказҳои тавонбахшӣ истифода шаванд. Шароитҳои педагогии

санҷидашудаи мутобиқсозии иҷтимоии ХНШД имконият медиҳанд, ки фаъолияти хадамоти психологӣ, тиббию педагогии ММТ самараноктар ташкил карда шавад.

Пойгоҳи таҳқиқотӣ: Муассисаи давлатии Мактаб - интернати ҷумҳуриявии кӯдакони ношунавои ноҳияи Рӯдакӣ ва Муассисаи давлатии Мактаб - интернати ҷумҳуриявии кӯдакони сустшунав ва деркаршудаи ноҳияи Рӯдакӣ интихоб карда шуд. Дар озмоиш ХНШД ва сустшунаво, муаллимон, мураббӣён, кормандони иҷтимоӣ, психологӣ - ҳамагӣ 93 нафар фаро гирифта шуд, аз онҳо 71 нафар хонандагон, 6 - омӯзгор, 14 нафар мураббӣ 1- нафар психологӣ, 1-нафар кормандони иҷтимоӣ иштирок варзиданд. Аз Мактаб - интернати ҷумҳуриявии кӯдакони ношунавои ноҳияи Рӯдакӣ 43 нафар, аз ҷумла синфҳои тайёри гурӯҳи «А» 11 нафар, гурӯҳи «Б» 11 нафар, гурӯҳи «В» 12 нафар, гурӯҳи «Г» 9 нафар ва аз Мактаб - интернати ҷумҳуриявии кӯдакони сустшунав ва деркаршудаи ноҳияи Рӯдакӣ 28 нафар, аз ҷумла синфҳои тайёри гурӯҳи «А» 14 нафар, гурӯҳи «Б» 14 нафар, ҳамагӣ 6 нафар омӯзгор аз ду муассиса, аз ҷумла: 2 нафар аз Мактаб - интернати ҷумҳуриявии кӯдакони сустшунав ва деркаршудаи ноҳияи Рӯдакӣ ва 4 нафар аз Мактаб -интернати ҷумҳуриявии кӯдакони ношунавои ноҳияи Рӯдакӣ, 14 нафар мураббӣ аз ду муассисаи махсус, аз ҷумла 5 нафар мураббӣ аз Мактаб - интернати ҷумҳуриявии кӯдакони сустшунав ва деркаршудаи ноҳияи Рӯдакӣ ва 9 нафар мураббӣ аз Мактаб - интернати ҷумҳуриявии кӯдакони ношунавои ноҳияи Рӯдакӣ иштирок намуданд.

Навоварии таҳқиқоти илмӣ аз қисматҳо иборат аст:

- таҳлил намудани мушкилотҳои муоширати ХНШД мавриди мутобиқшавии иҷтимоӣ дар ММТ аз надониستاني забони имову ишора ба роҳ монда шуд;

- самтҳои ҷараёни таълим барои беҳтар кардани самараи мутобиқшавии иҷтимоӣ, истифода аз воситаҳои бозиҳои дидактикӣ мавриди баррасӣ қарор дода, натиҷаҳои судбахш ба даст оварда шуд;

- дарсҳои фардӣ гузаронида шуда, ба ХНШД хониши лабӣ омӯзонида шуд, инчунин нутқи шифоҳӣ ба воситаи мондани овоз таҳия ва баррасӣ гардид;

- соатҳои дарсӣ ҷудо карда шуда ва шароит барои ҳамкорӣ байни ҳамаи омӯзгороне, ки дар мутобиқшавии иҷтимоии ХНШД иштирок мекунанд, фароҳам оварда шуд.

- фароҳам овардани шароити беҳтарин барои кори самараноки ММТ ва кормандони иҷтимоӣ барои таъмини дастгирии ҳамаҷонибаи равонӣ, педагогӣ ва иҷтимоӣ ба ХНШД. Ин имкон медиҳад, ки самараноктарин татбиқи фаъолиятҳои педагогӣ, ташкилӣ ва ташхисӣ, инчунин машварат ва рушди иҷтимоӣ анҷом дода шавад.

- таълими имову ишора ва истифодаи овоз барои баланд бардоштани қобилиятҳои мутобиқшавии ХНШД дар ММТ ва пешниҳоди тавсияҳо барои беҳтар кардани ҷанбаҳои назариявӣ ва методологии ташхис;

- Барои ҳавасмандгардонии бештари хонандагон, барномаҳои фардии таълим ва омӯзиши ислоҳӣ ва рушдӣ таҳия карда шуданд, речаҳои ҳаррӯза ва нақшаҳои таълимӣ ба нақша гирифта шуд;

- Маҷмуи ҳамаҷонибаи чораҳо ва усулҳое, ки барои ташхис ва пешгирии рушди қавравӣ равона шудаанд, таҳия карда шуданд.

Нуқтаи ба ҳимоя пешниҳодшуда:

- дар ММТ барои корҳои пурмаҳсул шароити зарурӣ муҳаё намуда, истифодаи алифбои дастӣ бо дастгирии омӯзгорон ва психолог, инчунин корманди иҷтимоӣ таъмин карда шуд;

- мутобиқшавӣ бо воситаҳои фаъолият, иштирок намудани ХНШД дар чорабиниҳои фарҳангӣ ва дарсҳои таълимӣ ММТ муайян карда шуд;

- ташхиси машварати бо бозиҳои таълимӣ воситаи мутобиқшавии ХНШД - ро ба роҳ монда шуд;

- инкишоф додани тарбияи меҳнатӣ ва мутобиқшавӣ ба воситаи рӯзи дар ММТ асоснок карда шуд.

Аҳаммияти назариявии таҳқиқот: имкониятҳои чараёни дастгирии маҷмуи педагогии ХНШД барои баланд бардоштани самаранокии мутобиқшавии иҷтимоии онҳо муайян ва асоснок карда шудаанд;

- зарурати омӯзиши амиқтари хусусиятҳои сатҳи мутобиқшавии ХНШД барои ҳалли масъалаҳои мутобиқшавӣ асоснок карда шудааст;

- амсилаи мутобиқшавии рӯзи барои иҷтимоии ХНШД дар ММТ таҳия карда шудааст, ки татбиқи он имконият медиҳад, ки системаи самарабахши дастгирии психологию педагогии онҳо ва ҳамгироии бомуваффақият ба ҳома фароҳам оварда шавад.

Аҳаммияти амалии кор дар таҳияи тавсияҳои назариявӣ ва методологӣ мебошад, ки ба муайян ва беҳтар кардани мутобиқсозии иҷтимоии ХНШД мусоидат мекунад. Ин ба рушди оптималии қобилиятҳо ва ниёзҳои мутобиқшавии онҳо мусоидат менамояд. Ҳамкорӣ байни оилаҳо, муаллимон, мураббӣ ва роҳбарони маҳфил дорои ниёзҳои махсус барои барқарор кардани аҳаммияти иҷтимоии онҳо дар оянда бо назардошти имкониятҳои тағйирёбандаи ҳома мусоидат менамояд.

Дарҷаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқотро метавон дар амалияи ММТ дар раванди таълим, тарбия ва маҳфилҳои эҷодӣ, дарсҳои имову ишора, нутқи шифоҳӣ аз рӯи варианти «Мутобиқшавии иҷтимоӣ-педагогӣ дар муассисаҳои таълимии гуногун», «Кори иҷтимоӣ - педагогӣ бо оилаи ХНШД дар ММТ ва ғайра татбиқ намуд».

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ (бо шарҳ ва соҳаи тадқиқот). Мазмун ва муҳтавои рисолаи илмӣ бо шиносномаи ихтисоси 5.3.6. Педагогикаи махсус, аз он ҷумла, ба банди 1.1. - омӯзишу таҳқиқи масъалаҳои тарбия, таҳсилот ва таълими кӯдакони

дорои нуқсонҳои шунавӣ (кар, сустшунавӣ, деркаршуда), қонуниятҳои таълим ва тарбияи кару гунгҳо; 1.2. - мавзӯ, вазифа ва соҳаҳои сурдопедагогика; 1.3. - усулҳои асосии омӯзиши нуқсонҳои шунавӣ; 1.4. - таснифи педагогии кӯдакони дорои нуқсони шунавӣ ва 1.5. - хусусиятҳои инкишофи рӯҳии кӯдакони дорои нуқсонҳои шунавӣ мувофиқ мебошад.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ. Усулҳои психологӣ ва педагогӣ барои асоснок кардани ҷанбаҳои иҷтимоӣ ва равонии ҳамгироии бомуваффақияти донишҷӯёни бечой ба низоми таълимӣ таҳия ва санҷида шудаанд. Ин усулҳо метавонанд инҳоро дар бар гиранд: таваҷҷуҳи равонӣ ба мутобиқшавии самаранок, усулҳо барои ҳалли нақшҳо ва муносибатҳои харобиовар ва амалияҳои таълимии фарогир. Таҳқиқот нишон доданд, ки нишондиҳандаҳои объективӣ (фаъолияти омӯзишӣ, фаъолиятҳои бозӣ, сатҳи муошират, речаи ҳаррӯза)-и мутобиқшавӣ (дарсҳои ишора, алифбои дастӣ, математика, хониш, хондани лаб, таълими меҳнатӣ ва ташкили клубҳои эҷодӣ) афзоиш ва такмил меёбанд. Ғайр аз ин, сатҳи иштироки донишҷӯёни бечой дар низоми таълимӣ ба таври назаррас афзоиш ёфтааст.

Таҳқиқот хусусиятҳои умумии равонии ХНШД-ро дар қобилиятҳои таълимии онҳо асоснок ва муайян кард. Омилҳои таъсири иҷтимоӣ ва педагогӣ ба мутобиқшавии ХНШД ба низоми ММТ ва усулҳои татбиқи онҳо дар давоми фаъолиятҳои таълимӣ муайян карда шуданд. Тавсияҳои таҳия карда шуданд, ки шароити ташкили корҳои таълимӣ ва тарбиявӣ ва шароити ҳамкории самараноки байни муаллимон ва низоми таълимӣ (таваҷҷути забони ишора, алифбои дастӣ, хондани лаб)-ро дар давраи мутобиқшавии иҷтимоии онҳо дар шароити ММТ муайян меkunанд.

Тасвир ва амалисозии натиҷаҳои таҳқиқот. Муаллифи рисолаи илмӣ аз соли 2017 дар ММТ ва аз соли 2021 дар муассисаи олий ДДОТ ба номи С.Айнӣ ба ҳайси сурдопедагог (муаллими имову ишора) фаъолият

менамояд. Дар асоси мутобиқшавии роҷеъ ба мазмун ва муҳтавои рисолаи тадқиқотӣ дар ҷаласаҳои кафедраи педагогикаи махсус ва таҳсилоти фарогир, дар конференсияи аъннавии илмӣ-амалии устодони ДДОТ ба номи Садриддин Айнии солҳои 2021/2025 ва дар конференсияҳои илмӣ амалии ҷумҳуриявӣ бо маърузаҳо баромад намудааст.

Интишорот аз рӯи мавзӯи таҳқиқот. Натиҷаҳои асосии тадқиқот дастурҳои таълимӣ, маводҳои Паёми донишгоҳи миллий, Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф, Паёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон, маҷмуаҳои маводҳои конфронсҳои байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ инъикос ёфтааст. Онҳо аз санҷиши зарурӣ гузашта, 28 - мақола баён гардиданд, аз ҷумла 3 - тои онҳо дар матбуоти даврии тавсиякардаи КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъъ расидаанд.

Сохтор ва ҳаҷми рисола: Рисолаи илмӣ дар доираи 190 саҳифа аз муқаддима, се боб, 8 зербоб, хулоса ва рӯйхати адабети иборат аз 184 номгӯ буда, дорои 10 - ҷадвал, 36 - расмҳои имову ишора, 5 - амсила ва 3 - диаграмма мебошад.

БОБИ 1. ТАШКИЛИ ҶАЪОЛИЯТҲОИ ТАЪЛИМӢ БАРОИ МУТОБИҚ ШУДАНИ ХОНАНДАГОНИ НУҚСОНӢ

ШУНАВОИДОШТА БА МУҲИТИ МУАССИСАИ МАХСУСИ ТАҲСИЛОТӢ

1.1. Мутобиқ шудани хонандагони нуқсони шунавоидошта аз нигоҳи олимони ватанӣ ва хориҷӣ

Масъалаи мутобиқ кардани ХНШД, ки барои тамоми низоми маориф муҳим аст, таваҷҷуҳи махсус зоҳир карда мешавад. ХНШД, бахусус таърихи дар нутқ ва тафаккур, дар рушди ҳама намудҳои фаъолиятҳои таълимӣ ва дар раванди таълим бо мушкилоти зиёд рӯбарӯ мешаванд.

Маънои аслии калимаи адаптатсия (аз лотинии *adaptare* - мутобиқ шудан) «мутобиқшавии узв, организм, фард ё гурӯҳ ба шароити тағйирёфтаи беруна мебошад».

Аз охири асри XIX олими амрикоӣ У.Чеймс ва пайравони ӯ дар асоси тадқиқоти Чарлз Дарвин ба назарияи шуур муносибати функционалистиро таҳия намуда, чунин мешумориданд, ки чизи асосӣ дар ин назария муайян кардани вазифаи шуур ва нақши он дар зинда мондани инсон ба шумор меравад. «Нақши шуур аз он иборат аст, ки ба шахс имкони мутобиқ шудан ба вазъиятҳои мухталифе, ки аз субҳ то шом, аз таваллуд то марг ба вучуд меоянд, ё тавассути такрор кардани шаклҳои аллакай инкишофёфтаи рафтор ё тағйир додани онҳо вобаста ба вазъият, ё дар ниҳоят, азхуд намудани амалҳои нав, агар вазъият инро талаб кунад иборат меонад» [46;160].

Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» «Конвенсияи ҳуқуқи кӯдак» баробарҳуқуқии ХИМ - дошта эътироф гардида, дар синфҳои фарогир ҳуқуқи дар мактабҳои ҳамагонӣ мувофиқ ба синнусол таълим гирифтандор доранд. «Ин хонандагон аз рӯйи барномаи махсус таҳсил карда, ба дарсҳои санъати тасвирӣ, мусиқӣ, тарбияи ҷисмонӣ ва таълими меҳнат дохил карда мешаванд. Барқарор

намудан ва мустаҳкам намудани алоқаҳои ҷамъиятӣ бо хонандагони солим аҳаммияти ниҳоят калон дорад» [1].

ХНШД, ки ба ММТ меоянд, захираи луғавиашон заиф буда, донишҳо дар бораи падидаҳои гуногуни олами атроф ниёз дорад. Дар бораи ашё табиат, ҳаёти одамон, соҳаҳои кори онҳо, хислати муносибатҳои онҳо маълумоти кофӣ надоранд. Муҳим он аст, ки омӯзгор захираи луғавие, ки дар муҳити оилавӣ ташаккул наёфта буд, бо воситаи дарсҳои таълимӣ ва фардӣ дар барои олами атроф маълумот диҳад ва мутобиқшавии онҳоро ба роҳ монад.

Одатан, дар вақти фаъолият кардан бо ХНШД омӯзгорон ба дараҷаи пасти инкишофи нутқ, маҳдуд будани захираи луғавӣ ва риоя накардани меъёрҳои лексикӣ грамматикӣ забони модари дар нутқи онҳо маҳдудият мушоҳида мешавад.

Дараҷаи дарки нутқи мурочиатшуда аз ҷониби ХНШД низ гуногунранг аст: баъзе хонандагон нутқи мурочиати содара дар вазъияти муайян мефаҳманд ва баъзеи дигар танҳо ибораҳои омӯхташударо мефаҳманд. Дар муошират ХНШД низ ба ашё ва амалҳои объективӣ, имову ишораҳои табиӣ ва ифодаи чехра васеъ истифода мебаранд. Бо вучуди ин, онҳо бештар бо истифодаи нутқ муттаҳид мешаванд, ки бо миқдори зиёди таҳрифҳои грамматикӣ ва фонетикӣ хосанд.

Мутобиқшавӣ ба ХНШД нақши муҳим дорад, ки дар он хонандагон муносибати байни одамон, меъёрҳои рафтори ҷомеаро дарк мекунанд. Барои хонандагони хурдсоли ММТ хондан ва нақл кардани афсона, қисса, ҳикоя ва шеърҳои калонсолон, иштирок дар маҳфилҳои эҷодӣ, дарсҳои тарбиявӣ, донистану аз худ кардани ғанҳои таълимӣ, истифодаи бозичҳои дидактикӣ, дарсҳои таълими меҳнат, инчунин барои хонандагони сустишунаво дониستاني нутқи шифоҳӣ ва имову ишора аҳаммияти калон дорад. Азхудкунии ин раванд дар ХНШД хеле мушкил ба даст меояд, зеро барои онҳо як забони дигарро азхуд кардан мебояд.

Онҳо амалҳои калонсолонро ва ҳамсолонашонро бидуни дарки маъно ва сабабҳои онҳо мушоҳида карда метавонанд.

То имрӯз бисёр ҷанбаҳои омодагии ХНШД ба ММТ ба таври кофӣ таҳлил нашудаанд, аз ин рӯ, ин мавзӯ хеле рӯзмарра ва муҳим аст. Омодагии хонандагон ба таҳсил яке аз масъалаҳои муҳимми педагогии психологияи хонандагон ва тарбияи онҳо мебошад. Аз ҳалли он ҳам ба сохтани нақшаи мувофиқи таълим ва тарбияи хонандагони ба ММТ ва ҳам ба ташаккули фаъолияти мукаммали таълимии хонандагони синфҳои ибтидоӣ вобаста аст.

Ба ақидаи омӯзгорон, масъалаи омодагии равонӣ ба таҳсил дар ММТ ҳамчун масъалаи тағйир додани намудҳои пешбари фаъолият, яъне ин гузариш аз бозиҳои нақшофарӣ аз муҳити оилавӣ ба фаъолияти таълимӣ ба муҳити мактабӣ мебошад. Ин бархӯрд бамаврид ва муҳим аст, аммо омодагӣ ба фаъолияти таълимӣ падидаи омодагӣ ба мактабро пурра фаро гирифта наметавонад. Нишондиҳандаи муҳимми омодагӣ ба таҳсил камолоти мактабӣ мебошад.

Баъзе асарҳо барои омӯзгорон дар таълим ва тарбияи хонандагони дорои этиологияҳои гуногун, ҳам модарзодӣ ва ҳам пайдоишӣ, аз нигоҳи М.Дадобоева, З.Раҳмонов [153], У.Хоҷаева [182], Ҷ.Аловатшоев [16], А.Вагнер, Г.Л.Вигодская [41], Э.Леонгард, Р.Боскис, Д.В.Волошинов, М.А.Зюриков [132] Л.Виготский [42], Е.Речиская, Ф.Рау, В.Рахманов пайдо кардан мумкин аст.

Олимон ва мутахассисони ватанӣ оиди кор бо ХНШД З.Раҳмонов [89], М.Дадабоева, Ҷ.Ҳакимова [116], мутахассисон С.Қувватов [72], Ф.Ғанизода, Ш.Шодмонов [105], Ҷ.Аловатшоев [16], М.Усмонов, Р.Алиев [120], Б.Маҷидова, Л.Иматзода, С.Қувватов [62], Р.Рамазонова [90], Н.Джураева, Ф.Ташпулатова, М.Қодирова, М.Муминова, З.Алимардонова, М.Салимова, М.Луфов, Ф.Зарина, А.Танибекова [146], оид ба кӯдакони нуқсонӣ нутқдошта ва нуқсонҳои ақлидошта

Д.Салямова, Т.М.Ҳақназаров, М.Маҳмадиева, М.Обидова, Х.Ҳасанов дар дастуру мақолаҳои илмӣ ақидаҳои худро пешниҳод намудаанд.

Ҷ.Аловатшоев, дар китоби дарсӣ таҳти унвони «Инкишофи нутқ барои кӯдакони ношунаво рӯйи қалам овардааст, ки барои мутобиқшавии ХНШД истифода бурда мешавад. Дарси аввалро бо расмҳои пешниҳод менамояд, то ки онҳо мафҳуми дарси Сулҳ - ро маънидод карда тавонанд. Инчунин, дарсҳоро ба воситаи хондани шеър, матн, супориш ва саволу ҷавоб байни ХНШД меҳисобад. Ин китоб барои ХНШД дар синфи 1 таълим дода мешавад, дар синфи якум хонандагон барои азхуд кардани мафҳумҳои Ватан, Тоҷикистон, рӯзҳои ид, ҳайвоноту наботот, фаслҳои сол, омӯзгор, сурудҳои бачагона, ҳикояҳои тарбиявӣ ва хондану навиштан омӯзонидани мешавад. Дар гурӯҳҳои синфҳои тайёри бошад мафҳуми оила, мактаб, Ватан, хондану навиштан бо забони имову ишора омӯзонидани мешавад» [16;4].

С.Қувватов ва З.Раҳмонов, дар китоби дарсии «Имову ишора» қайд менамояд, ки «Мутобиқшавии ХНШД-ро танҳо ба воситаи дониستاني забони имову ишора медонанд. Барои мутобиқ шудан ХНШД бояд 1594 ишора ба истилоҳи умумичаҳонӣ ва 206 ишораҳои забони тоҷикӣ азхуд намоянд ва дониستاني ин ишораҳоро барои синфҳои тайёри ва ибтидоӣ ҳатмӣ мешуморад» [71;3]. М.Муминова, ақидаи С.Қувватов ва З.Раҳмоновро дастгирӣ намуда, «Нутқи имову ишораи ношунавоёнро

С.Қувватов ва З.Раҳмонов дар китоби дарсии «Талаффуз барои синфи 1 - 2 барои мутобиқшавӣ дониستاني овозҳоро пешниҳод намудааст, ки баъд аз машғулиятҳои синфҳои тайёри омӯзонидани он ба ХНШД ҳатмӣ мешуморад. Дар ин китоби дарсӣ овоз ва ҳарф аз «А» оғоз меёбад, бо «Я» ба итмом мерасад. Мондани овоз ва ҳарф ба шакли расмҳои, ҳичо ва калимаҳо баррасӣ гаштааст. Инчунин, мафҳумҳо бо шаклҳои гуногун ғирдоварӣ гардидааст. Инчунин, ҳар як ҳарф бо садонок илова карда шуда, расм пешниҳод карда шудааст. С. Қувватов

ибрози ақида намуд, ки дарсҳои фардӣ барои синфҳои тайёри ва 1 - 2 ба мондани овоз ва ҳарф бо ҳамин шакл ташкил карда мешавад» [73;59].

Ш. Шодмонов, дар дастури таълимии «Роҳнамои омӯзгор барои кор бо кӯдакони норасогиҳои шунавоидошта истифодаи корҳои фардӣ, машғулиятҳои луғатомӯзӣ ва нутқи шифохиро омили мутобиқшавӣ меҳисобад». Муаллиф қайд менамояд, ки «Дар омӯзиши забони тоҷикӣ донишҷӯи пешояндҳо ва дуруст истифода бурдани онҳо аҳамияти калон дорад (дар, аз, ба, бо, барои ва ғайра). Пеш аз он, ки кӯдак ин пешояндҳоро дуруст талаффуз кунад, ба ӯ лозим аст, ки онҳоро аниқ ва бурро шунавад. Талаффузи пешояндҳо душворӣ дорад, чунки онҳо қариб ки бо калима якҷоя талаффуз мешаванд (дар мактаб, ба хона, аз кӯча). Агар шунавоии кӯдак хуб бошад, ӯ сохти калимаҳоро хубтару беҳтар аз худ хоҳад кард. Нутқеро, ки ба кӯдак мурочиат мекунем, аз ҷониби ӯ ҳамчун қоидаи забон қабул мешавад. Ҳамин тариқ, кӯдакони бо воситаи шундан ва талаффуз кардан қоидаҳои душвори забонро меомӯзанд, тағйирёбии калимаҳо ва маънои онҳоро дарк мекунанд» [105;28].

Л. Иматзода, С. Туронов, мутобиқшавиро кор аз рӯи расмҳои дар дастури «Инкишофи нутқ» муфасссал баён менамоянд ва ба омӯзгорон тавсия медиҳанд, ки «Дар дарсҳои шиносӣ бо Қаҳрамонони Ҷумҳурии Тоҷикистон, донишҷӯи Суруди миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва сипас ҳамаи фаъолиятҳо ба воситаи саволу ҷавоб ва расмҳои диққатҷалбкунанда ба мақсад мувофиқ аст» [61;21].

Мутахассисони ватанӣ Зеваров Х., Мирсаидова Ш., Ҷураев Ҷ. дар чунин ақидаанд, ки «Кӯдакони бо нуқсонҳои шунавоӣ ба категорияи кӯдакони дорои имкониятҳои маҳдуд дохил мешаванд. Чунин кӯдакони мустақилона нутқи худро инкишоф дода наметавонанд ва бе таълимдиҳии махсус кару гунг шуда мекунанд. Аксарияти ношунавоён қобилияти шунавоии боқимонда доранд, ки метавонанд овозҳои

баландро (бо қувваи 80 дБ дар басомади то 1000-2000 герс) дарк намояд. Норасоии таассуроти шунавоӣ олами ботинии кӯдакро хароб мекунад. Набудани қобилияти шунавоӣ садди роҳи рушди нутқи шифоҳӣ ҳамчун воситаи муошират ва маърифати тафаккури кӯдак мегардад. То чӣ андоза тезтар (барвақттар) таълимдиҳии махсуси кӯдаки нуқсони шунавоӣ дошта бо истифода ва рушди қобилияти шунавоии боқимондаи ӯ ва хониши нутқи дигарон аз лабони онҳо оғоз ёфта бошад, ҳамон қадар қафомонии рушди равонӣ аз меъёр камтар мешавад» [56;106].

Мутахассис Р. Алиев, мақолаи худро дар мавзуи «Маълумот дар бораи садои «О» ва роҳҳои омӯзиши он барои ношунавоён таҳлилу баррасӣ намудааст ва мондани овозро пеш аз дигар маводҳои таълимӣ ҳатмӣ мешуморад. Лабҳо мунаввар карда, ба пеш кашида мешавад. Нӯги забон аз дандонҳои поён каме дуртар ҳаракат мекунад, пушти забон баланд мешавад. Ҳавои нафаскашӣ ба монеаҳо дар даҳон дучор намешавад. Забон камакак ба ақиб кашида шуда, қисми решагии забон бардоштагӣ роҳи нафасро ба димоғ мебандад. Садопардаҳо кор мекунанд, гулӯ ларзида истодааст, ин овоз мебошад. Барои мутобиқшавии ХНШД садои овозҳоро дар синфи тайёри пешниҳод намудааст» [120;197].

Мутахассисон Ф. Зарина, А. Танибекова, «Таълими кӯдакони ношунаворо бо роҳу воситаҳои ғайрианъанавӣ гузаронидани фанҳои таълимӣ барои ба осони мутобиқ шудан бо шакли фаъолият, бозӣ, муаммоҳо, анкета ва ғайраҳо пешниҳод менамояд. Албатта, ақидаи олимони ватанию хориҷро мо дастгири менамоем, ва дар омода намудани рисолаи илмӣ ақидаҳои онҳоро истифода намудем» [146;280].

Хонанда дар ин синну сол бояд вазифаҳои торафт мураккаб ва гуногунро ҳал кунад, ки интиҳоб ва истифодаи робитаҳо ва муносибатҳои байни ашё, падидаҳо ва амалҳоро талаб мекунанд. Дар бозӣ расмкашӣ тарҳрезӣ кардан, ҳангоми иҷрои вазифаҳои таълимию

тарбиявӣ ва меҳнатӣ ӯ на танҳо амалҳои омӯхташударо истифода мебарад, балки онҳоро пайваста тағйир дода, натиҷаҳои нав ба даст меорад ва барои фаъолияти хубаш мутобиқшавӣ ба ӯ ба осонӣ мегузарад.

Марҳилаи гардиш дар рушди диққат ба он вобаста аст, ки хонандагон бори аввал ба назорати бошуурона диққати худро равона кардан ва нигоҳ доштани он ба ашёи муайян оғоз мекунанд. Ба ин мақсад хонандагон усулҳои муайянеро истифода мебаранд, ки аз калонсолон қабул мекунанд. Ҳамин тариқ, имкониятҳои ин шакли нави диққат таваҷҷуҳи ихтиёрӣ дар синни 6 - 7 солагӣ аллакай хеле калон аст.

Дар раванди инкишофи хотира низ чунин намунаҳои синну сол мушоҳида мешаванд. Барои хонанда мақсад гузоштан мумкин аст, ки маводро аз ёд кунад. Вай ба истифода бурдани усулҳое, ки ба баланд бардоштани самаранокии хотира нигаронида шудаанд, оғоз мекунанд. Ҳамин тавр, дар синни 6 - 7 солагӣ дар сохтори хотира тағйироти ҷиддӣ ба амал меояд ва омодагии зеҳнии хонанда бо камолоти равандҳои психологӣ таҳлилӣ, азхудкунии малакаҳои фаъолияти равонӣ хос аст.

Барои он ки хонанда бомуваффақият хонад, вай, пеш аз ҳама, бояд ба ҳаёти нави мактабӣ, ба омӯзиши «ҷиддият», супоришҳои «масъулиятнок» кӯшиш кунад, дар ин ҳолат мутобиқшавӣ ба он осон мегардад. Ба пайдоиши чунин хоҳиш муносибати калонсолони наздик ба омӯзиш ҳамчун як фаъолияти муҳимми пурмазмун таъсир мерасонад, ки нисбат ба бозии кӯдакон хеле муҳимтар аст.

Аз лаҳзае, ки калимаи ММТ дар шуури ХНШД ҳамчун ҳислатҳои тарзи ҳаёти дилхоҳ пайдо мешавад, гуфтан мумкин аст, ки мавқеи ботинии ӯ мазмуни навро соҳиб мешавад. Ин маънои онро дорад, ки ӯ аз ҷиҳати равонӣ ба давраи нави инкишофи худ синни ибтидоӣ гузашт. Ҳамин тавр, ҳамаи гуфтаҳои болоро ҷамъбаст намуда, метавон гуфт, ки омодагӣ ба ММТ ва мутобиқшавии минбаъдаи хонандагон дар таҳсилоти ибтидоӣ як падидаи мураккабест, ки омодагии зеҳнӣ дар

бар мегирад. Барои бомуваффақият таҳсил кардан хонанда бояд ба талаботи системаи таълим ҷавобгӯ бошад.

Дар китоби дарсии таҳсилоти фарогир мутафаккири рус Е.В. Михальчи қайд менамояд, ки «Мутобиқшавиро метавон ҳамчун иқтидори шахс баррасӣ кард, ки сифатҳоеро дар бар мегирад, ки ба мутобиқшавии муваффақ ё камтар муваффақ мусоидат мекунанд. Бо дарки мутобиқшавӣ ҳамчун як навъ иқтидори шахсӣ, ин мафҳумро бо мафҳуми "иқтидори мутобиқшавӣ" муқоиса кардан мумкин аст, ки механизмҳои зуҳури ин сифатро инъикос мекунад: "устувории асаб, ки сатҳи он таҳаммулпазирии стрессро муайян мекунад, худбаҳодиҳӣ, ки асоси худтанзимкунӣ мебошад ва дараҷаи кофии дарки шароити ғайолият ва қобилиятҳои шахсро муайян мекунад, эҳсоси дастгирии иҷтимоӣ, ки ҳисси аҳамияти шахсро барои дигарон муайян мекунад (мансубияти шахсӣ), хусусиятҳои барқарор кардани робита бо дигарон, ки сатҳи моилии низоъро тавсиф мекунад, таҷрибаи иҷтимоӣ, ки ниёз ба муошират ва қобилияти барқарор кардани робита бо дигаронро дар асоси таҷрибаи мавҷуда ошкор мекунад, меъёри ахлоқӣ, ки дараҷаи самтгирӣ ба меъёрҳо ва қоидаҳои рафтори иҷтимоии мавҷударо тавсиф мекунад, самтгирӣ ба риояи талаботи гурӯҳ муайян менамояд» [84;64].

Дар баробари ин, ба хонандагони таҳсилоти ибтидоии дорои нуқсони шунавоидошта нисбат ба ҳамсолони солим дар ташаккул додани тасвирҳои махсус, норавшании ифодаҳои истиноӣ, ки дар калима устувор нестанд, душвориҳои зиёд пеш меоварад. Ташаккули симои яхелаи ашё дар онҳо суст ба амал меояд.

Хусусиятҳои инкишофи ҳиссиётӣ дар шакли душвориҳо дар фарқ кардани хосиятҳо ва муносибатҳои объектҳо дар дигар намудҳои ғайолият зоҳир мешаванд. Дар раванди таълим дараҷаи инкишофи ҳиссии (сенсорӣ) ХНШД тағйироти ҷиддӣ ба амал меояд. Имкониятҳои азхудкунии таҷрибаи эҳсосӣ дар баробари азхудкунии нутқ зиёд

мешаванд. Инкишофи идрок тавассути азхудкунии калимаҳое, ки меъёрҳои ҳиссию муқаррар менамоянд, ба амал меояд, ки ба мустаҳкам шудани ақидаҳои равшантар ва фарқкунанда дар бораи объектҳо мусоидат мекунад. Дар баробари ин, истифодаи калимаҳое, ки меъёрҳои ҳассосию муайян мекунанд, аз ҷониби ХНШД на ҳамеша ба тасвирҳои биноӣ мувофиқ асос ёфтаанд.

Бартараф намудани ин гуна мушкилотро тавассути таълим додан ба хонанда чӣ гуна омӯхтан ва муқоиса кардани хосиятҳои ашё, кори махсус барои пайвастанӣ стандарт бо калима мусоидат кардан мумкин аст. Бо омӯзиши мунтазами барвақт ХНШД метавонанд ба сатҳи баланди инкишофи ҳиссиётӣ, ки хоси ҳамсолони солим мебошанд, ба даст оранд ва барои мутобиқ шудан донишдони забони имову ишора, хондан аз лаб (истифодаи артикултсионӣ) хос аст.

ХНШД ба озмоишҳои сершумор муроҷиат мекунанд, ки диққати худро ҳангоми иҷрои вазифаҳои амалӣ асосан ба ҳадаф ва натиҷаи он равона мекунанд. Дар баробари ин, хонандагони ношунаво аз ҳамсолони солим ва хонандагони сустшунавои худ қафо мемонанд, ҳамагон қадар онҳо аломатҳои шифохиро сусттар аз худ мекунанд ва ба муоширати шифохӣ дохил мешаванд.

Иштироки хонандагон дар фаъолиятҳои амалӣ, фаҳмиш ба олами атроф, фаҳмидани ҳадафи ашёҳои гуногун, дарки баъзе падидаҳое, ки хонанда дар ҳаёти ҳаррӯза дучор мешавад, ба қобилияти гузаронидани таҳлили дарсҳои амалӣ мусоидат мекунад.

Дар ХНШД синну соли 6 - 7 сола чунин вазифаҳо, ба монанди амалӣ намудани таснифоти одии ашёҳо, гурӯҳбандии ашё аз рӯи шакл, ранг, андоза дастрас мешаванд. Ҳамаи ин амалҳо дар натиҷаи фаъолияти якҷоя бо калонсолон, нишон додани роҳҳои иҷрои амалҳои гуногун аниқ кардан ба амал меояд.

Кори мунтазам оид ба таълиму тарбия, ки бо инкишофи ҷанбаҳо ва вазифаҳои гуногуни нутқ алоқаманд аст, шартӣ муҳимтарини инкишофи

шаклҳои биноӣ ва тафаккури шифоӣ, ҳамвор кардани фарқиятҳои ғайриодии маърифатии байни ХНШД барои мутобиқшавӣ мусоидат менамояд.

Аммо дар асарҳое, ки бевосита ба масъалаи таълими наврасону калонсолони дорои нуқсони шунавоӣ муваққитӣ хориҷию ватанӣ Р.Рамазонова [172], В.В.Засенко, Н.И.Гозова, Н.И.Букин [33], бахшида шудаанд, ба таври анъанавӣ ба масъалаи таълиму тарбияи меҳнатӣ таваҷҷуҳ дода мешавад, на ба масъалаи пажӯиш ё рушди соҳаҳои муоширатӣ, маърифатӣ ва зеҳнӣ, ҳол он ки маҳз таълим ва рушди ин хусусиятҳо ба шахси дорои нуқсони шунавоӣ барои ба муҳити сустшунавоӣ мутобиқ шудан, ҷойгоҳи худро дар ҷомеа ишғол кардан ва рақобатпазир будан дар бозори меҳнат дар шароити имрӯза мусоидат мекунад.

Барои тарбияи меҳнатӣ мутахассис У.Ҳоҷаева иброи ақида намуда, қайд менамояд, ки «ХНШД дар муассисаи махсуси таҳсилотӣ иштирок дар чорабиниҳои фарҳангӣ, маҳфилҳо, конкурсҳо мувофиқ ба мақсад буда, онҳо аз хурдӣ бояд ба тарбияи мусиқӣ мутобиқ карда шавад» [182;39].

Ба ақидаи Михальчи Е.В. хонандагони маҷбро «Афроде мешуморанд, ки дорои маъҷубии ҷисмонӣ ҳастанд, мутобиқшавии намоёни пешгирикунанда ва ҷисмониро нишон медиҳанд. Онҳо масири худро пешакӣ, имконоти нақлиёт, мушкilotи эҳтимоли дар роҳ, роҳҳои мутобиқшавӣ ба шароити нав ва бартараф кардани вазъиятҳои душворро ба нақша мегиранд. Зарурати ҳаракат метавонад боиси афзоиши изтироб, бад шудани некӯаҳволии онҳо ва ҳалалдор шудани ҳолати равонӣ ва психосоматии онҳо гардад. Ба афроде, ки маъҷубии ҷисмонӣ доранд ва аъзои ҷомеаи дорои ҳаракати маҳдуд бояд мутобиқшавии аввалияи ҷисмонӣ ҳангоми расидан ба шароити нав (клиника, муассисаҳои таълимӣ ва дигар муассисаҳо) таъмин карда шавад. Дар ин раванд, ба онҳо бояд муҳити дастрас дар ин фазоҳо,

имконоти дастрасӣ (пандусҳо ва лифтҳо), макони ҳоҷатхонаҳо, ошхонаҳо, утокҳои санитарӣ, синфхонаҳо ва офисҳо нишон дода шаванд ва варақа ё нақшаи ошёнаи фазо пешниҳод карда шавад. Чунин фаъолиятҳо барои рушди мутобиқшавии ҷисмонӣ, коҳиш додани изтироб ва бартараф кардани нороҳатии равонӣ дар шароити нав равона карда шудаанд» [84;76]. Мо ақидаи Е.В.Михальчи-ро дастгирӣ менамоем зеро дар шароити муосир ХДНШ дар муассисаҳои махсус шароитҳои мувофиқ таҷҳизонида шудааст.

О.В.Королева мутобиқшавии ХДНШ –ро дар бозӣ мебинад ва ба волидайн тавсия медиҳад, ки «Вақте ки фарзандатон ба шумо наздик аст, бо бозича садо баланд кунед ва ба онҳо вақт диҳед, ки онро пайдо кунанд. Бигзор онҳо мустақилона онро аз ҷайбатон берун оварда, бо он бозӣ кунанд. Бо онҳо бозӣ кунед: чашмонатонро бо дастонатон пӯшонед ва фарзандатонро ташвиқ кунед, ки бозичаро дар ҷайбатон ё зери куртааш пинҳон кунад. Фарзанди худро ташвиқ кунед, ки бо бозича садо баланд кунад. Бозичаро ҷустуҷӯ кунед ва ба онҳо нишон диҳед, ки ёфтани он то чӣ андоза душвор аст» [67;176].

О.В.Королева истифодаи бозичаҳои мусиқиро пеша карда, ибраз менамояд, ки «Якчанд асбобҳои мусиқии бозичаро дар халтаи зебо ҷойгир кунед: ксилофон бо ҷӯбчаҳо, зангӯла, барабан, хуштак, дастбанд бо зангӯлаҳо, ҷарангоси маракас, органи баррелӣ. Асбобҳоро як ба як аз халта берун оварда, онҳоро навозед. Пас аз он ки фарзандатон меомӯзад, ки садоҳои асбобҳои гуногунро бишносад, онҳоро дар ҳуҷраҳои гуногун пинҳон кунед. Бигзор калонсоли дигар бо яке аз онҳо садо диҳад ва шумо ва фарзандатон бозичаро пайдо кунед ва аз як ҳуҷра ба ҳуҷра ҳаракат кунед» [67;105].

Ин ХНШД динамикаи иҷроиш дар ҷараёни машғулиятҳои омӯзишӣ нисбат ба хонандагони солим ва сустшунаво ба таври кулӣ фарқ мекунанд: пас аз дарси аввал болоравӣ вучуд надорад, марҳилаи

фаъолияти устувор ва марҳилаи пастшавӣ аз сатҳи оптимум то сатҳи ибтидоӣ ё каме поёнтар аз он; натиҷаи кори хонандагон то саршавии дарсҳо аллакай ниҳоят паст ва ноустувор аст. Ҳама нишондодҳои ӯ дар охири дарси аввал ё февран коҳиш меёбанд, баъд якбора баланд мешаванд, аммо дар муддати кӯтоҳ ва сипас якбора паст мешаванд. Хастагӣ барвақттар пайдо мешавад ва бештар зоҳир мешавад.

Ҳангоми дохил шудан ва мутобиқ шудан ба ММТ, хонандагон аз гурӯҳи синфӣ, шахсиятҳои омӯзгорон, мураббӣ, роҳбари синф, ҷадвали дарсҳо, тағйирот дар речаи ҳаррӯза, маҳдудиятҳои ғайриодӣ дар фаъолияти ҷисмонӣ, муошират бо ҷаҳони беруна - ҳамаи ин шахсияти хонандаро ташаккул медиҳад, ки таъсири таълимиро ба тамоми раванди ҳаёт ва фаъолиятҳои коллективӣ, ки дар он хонандагон бо ҳамдигар муошират мекунанд, муайян менамояд.

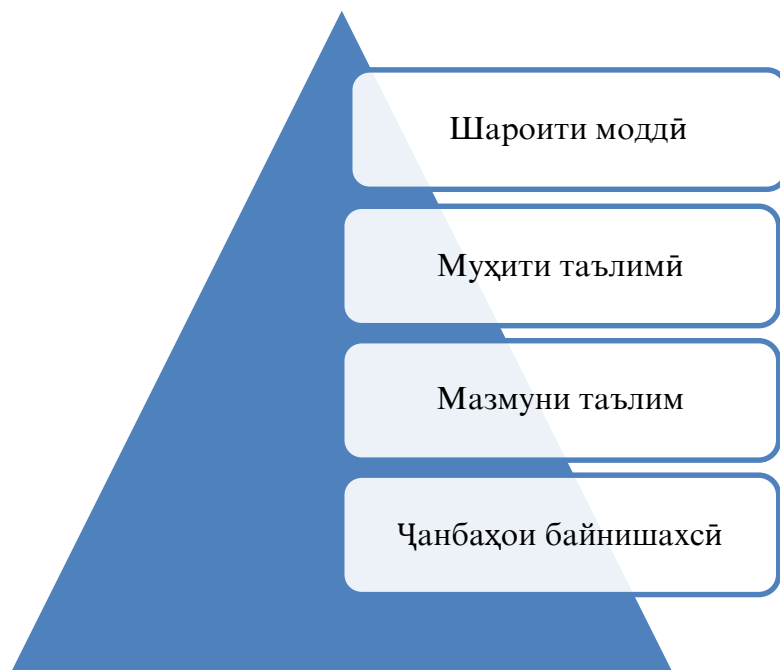
Масъалаи ташаккули муносибатҳои байнишахсро дар байни хонандагон, ки ташкили фаъолияти муштарак муҳим аст, дар он ҷо барои ташаккули муносибатҳои байнишахсӣ, ташаккули шахсият ва ташаккули хислатҳои фардии он шароити мувофиқ фароҳам оварда мешавад.

Дар Англия ҳамаи кӯдакони синни 8 - моҳа аз муоинаи якуми дарки шунавоӣ мегузаранд, ки он давра ба давра гузаронида мешавад. Мизони воқеии нуқсонҳои модарзодии шунавоӣ дар ин кишвар ба 1 - 2% мерасад.

Тибқи иттилооти омӯрӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон кӯдакони ношунаво баъд аз огоҳ шудани волидайн новобаста аз синну сол аз муоинаи ташҳиси гузаронида мешавад, ки он давра ба давра гузаронида мешавад. Бештари оилаҳое, ки ба тарбияи фарзанди ношунаво машғуланд, танҳо дар синну соли 4 - 5 сола аз ташҳис гузаронида мешаванд.

Мушкилоти аввалине, ки онҳо рӯ ба рӯ мешаванд пас аз дохил шудан ба ММТ мушкили мутобиқшавӣ мебошад, ки бевосита ба сифати зиндагӣ ва таҳсили онҳо дар мактаб таъсир мерасонад.

Амсилаи 1

Хонандагони ношунаво, ки дар онҳо монеа ё нуқсонҳо вуҷуд доранд, ба инкишофи қобилиятҳои мутобиқшавӣ ҳалал мерасонанд ва бо баъзе зухуроти номатлуб ҳамроҳӣ мекунанд, барои қонеъ кардани талаботи зиндагӣ ва таҳсили худ бо тамоми қувва кӯшиш мекунанд, ба вазъи онҳо таваҷҷуҳ зоҳир мекунанд.

1. Шароити моддӣ

Дараҷаи шиносӣ ва мутобиқшавӣ ба муҳити бозӣ, таълимӣ, меҳнатии ХНШД дар марҳилаи аввали таҳсили бевосита шароити зиндагии онҳоро дар ММТ муайян намуда, ба инкишофи минбаъдаи онҳо таъсир мерасонад. Дар шароити муҳити мактабӣ бояд бо назардошти шароити психологӣ - педагогӣ хусусиятҳои хонандагони ношунаво ташкил карда шаванд.

Мо дар омода кардани рисолаи илмӣ муҳити таълимӣ, ки аз якҷанд омил иборат мешавад, истифода бурдем.

2. Муҳити таълимӣ

ХНШД бояд таълими ҳамаҷониба ва мунтазам гиранд. Дар баробари гирифтани маълумоти ибтидоии фарҳангӣ, онҳо ҳамчунин бояд баъзе малакаҳои ҳаётӣ, аз қабилӣ рузғордорӣ, хариду фурӯш ва муоширати байнишахсӣ омӯзанд. Ин малакаҳои ҳаётӣ барои онҳо заруранд, то ки ба ин васила муҳити иҷтимоӣ ворид шаванд. Малакаҳое, ки онҳо доранд, кафолати пурқувватест, ки онҳо метавонанд ба ҳаёти иҷтимоӣ мутобиқ шаванд. Ба ҳамин монанд, ин хонандагон одатан метавонанд дар ММТ иштирок карда, малакаҳои муайяни ҳаётӣ ва ҳисси солиро азхуд кунанд, ки ин метавонад ба беҳтар азхуд кардани донишҳои фарҳангии онҳо мусоидат кунад ва барои рушди минбаъдаи онҳо замина гузорад. Барои ба хонандагон азхуд кардани малакаҳои ибтидоии ҳаётӣ ёрӣ расондан, омӯзгорон ва мураббияҳо бояд онҳоро ба амалияи ҳаётӣ ҷалб намуда, онҳоро ба ҳаётӣ ҳақиқӣ мутобиқ кунанд. Масалан, барои роҳнамоии хонандагон ба иҷрои корҳои хона, аввал бояд ҳангоми омӯзиши малакаҳои ҳаётии онҳо, омӯзгор синфхонаро ҳамчун ҷои зисти хонанда шинос намояд, сипас онро оро диҳад, то ҳисси бегонагии ХНШД аз байн бурда шавад.

Нақши мураббӣ дар раванди дарсҳои таълими меҳнат, корҳои беруназсинфӣ ва роҳнамоии ХНШД ба истифодаи ҷорӣ, латта ва дигар асбобҳои рузгор барои иҷрои баъзе корҳои иҷтимоӣ, басо калон аст. Омӯзгор намунаи дигари машғулиятҳоро дар дарсҳои математика, ба монанди харид, иникшофи нутқ, муошират дар ҷомеа, имову ишора ва нутқи дастию хатӣ барои эҳтимои дигарон, калонсолон, барпо кардани муоширати ғайринутқӣ роҳнамоӣ кунанд. Ҳаёти воқеиро ҳамчун нуқтаи ибтидоӣ гирифта, ба ХНШД таълим диҳед, ки малакаҳои асосии ҳаётро азхуд кунанд, ҳисси солимии зиндагии онҳоро ғанӣ гардонанд ва қобилияти зиндагии онҳоро такмил диҳанд, мутобиқшавиро ба роҳ монанд.

3. Мазмуни таълим

ХНШД дар ММТ бо умеди азхуд кардани донишҳои муайяни фарҳангӣ ва малакаҳои зиндагӣ таълим мегиранд. Аз ин рӯ, мутобиқшудани онҳо ба дарсҳои синфӣ ба таъсири таълим бевосита таъсир мерасонад, ки ин ҳам як ҷузъи муҳимми таълиму тарбия мебошад. Омӯзгорон бояд хусусиятҳои ҷисмонӣ ва равонии ХНШД - ро ба ҳам пайваستا, мухтавои таълимиро ба роҳ монанд, усулҳои бештар илмӣ ва асосноки таълимиро истифода баранд, шавқу рағбат ва ҳавасмандии онҳоро ба таълим ҳавасманд намуда, самаранокии таълими онҳоро баланд бардоранд. Аз нигоҳи ҳадафҳои тарбиявӣ таълими ХНШД соҳибхитосро бо вазъи воқеии ин хонандагонӣ сустшунаво ва солим пайвастан лозим аст, то ба онҳо тарбияи ҳамаҷонибаи ахлоқӣ, зиракӣ, ҷисмонӣ, ҳунар ва меҳнат таъмин карда шавад.

Дар раванди тартиб додани соатҳои дарсӣ ва нақшаҳои таълим мо хусусиятҳои инкишофи ҷисмонӣ ва равонии онҳоро ба ҳам мепайвандем ва таҷрибаи ҳаётии ба рушди онҳо мутобиқшавандаро ба таълими синф ворид менамоем, то мундариҷаи таълим то ҳадди имкон гуногун бошад ва диққати ба парвариши қобилияти мушоҳидачигӣ ва қобилияти амалии хонандагон равона гардад. Ғайр аз ин, омӯзгорон бояд ба маводҳои таълимӣ мувофиқи вазъияти воқеии ХНШД тағйироти дахлдор дароранд, то ки хонандагонро ҳарчи бештар азхуд намудани донишу малака равона кунанд. Дар робита ба усулҳои таълим омӯзгорон бояд ритми дарси синфро пурра дарк кунанд, усулҳои гуногунсоҳаи таълимиро истифода баранд, ҳамеша ба принсипи «тамаркуз ба таълими фардӣ ва пурра намудани таълими умумӣ» риоя кунанд, дар мушоҳидаи аксуламалҳои рафтори хонандагон хуб бошанд ва мувофиқи он мувофиқат кунанд.

4. Ҷанбаҳои байнишахсӣ

ХНШД ба осонӣ ба ҷомеа ворид мешаванд ва зерини таъсири муҳити иҷтимоӣ қарор мегиранд, аммо ин хонандагон дар муошират бо дигарон мушкилиҳои муайян доранд. Онҳо умуман ҳисси масъулияти иҷтимоӣ

надоранд, дилашон ҳассос ва нозук мебошанд. Онҳо аз ҳад зиёд бепарво ё дилгарм, аз ҳад зиёданд вобаста ба одамони шинос дар муошират метарсанд. Баъзе ХНШД нуқсони дуумдараҷа, дорои гирифтори аутизм буда, монеаҳои бузурги муошират доранд. Вақте ки омӯзгорон малакаҳои муоширати байнишахсии ХНШД аз ҷумлаи сустшунаво ташкил менамояд, онҳо бояд усулҳои махсус ва муассири таълимиро барои баланд бардоштани малакаҳои муоширати байнишахсии ин хонандагон истифода баранд.

О.В.Королева дар бораи ба душвориҳои мутобиқшавии ХДНШ самтҳои зеринро руи қалм меоварад: «Ин аҳамияти хоси чор самти кори муаллими ношунаворо муайян мекунад, ки дар ин дастур муфасссал тавсиф шудаанд: аввал мутобиқ кардани хонандагон ба дастгоҳи шунавоӣ, дувум, инкишоф додани ангеаи хонандагон барои гӯш кардан, малакаҳои ибтидоии дарки шунавоӣ ва овозхонии пеш аз нутқ, ҳамчун асос барои азхудкунии забони ишора ва нутқ дар синфҳои ислоҳӣ ва инкишофдиҳӣ, сеюм бошад, арзёбии мувофиқат ва самаранокии дастгоҳи шунавоии хонандагон ва самти охири омӯзонидани волидон дар рушди шунавоӣ, малакаҳои муошират, фаҳмиши нутқ ва нутқи шифоҳии хонанда дар хона, нигоҳубини дастгоҳи шунавоӣ ва фароҳам овардани шароити мусоид барои рушди шунавоӣ, забон ва нутқи онҳо» пешниҳодҳо тавсия медиҳад [67;7].

ХНШД дарозтарин вақти тамос доранд ва эҳтимоли бештар бо фарзандони ҳамсолони худ ҳисси эътимодро инкишоф медиҳанд. Муоширати ҳаррӯзаи онҳо барои ташаккули малакаҳои байнишахсии онҳо асос ёфтааст. Омӯзиш метавонад аз ин хусусият барои таълим истифода барад. Аввалан, усули таълими гурӯҳӣ қабул карда мешавад. Ин усули таълим дар тарбияи гуногуни синфхонаҳо васеъ истифода шудааст ва он барои таълим ва фаъолияти таълимии хонандагони махсус низ мувофиқ аст. Масалан, дар синф омӯзгор метавонад хонандагонро ба ду гурӯҳ тақсим кунад ва якҷоя корхоро ҷудо кунад. Омӯзгорон

мундариҷаи таълифро ба вазифаҳо тақсим мекунанд ва огоҳии мутақобилаи ҳамсолони ХНШД ва суштшунаворо дар раванди ҳамкорӣ баланд мебардоранд. Дуюм, аз бозиҳои гурӯҳӣ истифода мебаранд, то хонандагонро ба муоширати далерона бо дигарон ташвиқ кунед. Омӯзгорон метавонанд фаъолияти худро ба фаъолиятҳои муштарак ва рақобатпазири гурӯҳӣ табдил диҳанд. Тавассути бозиҳои гурӯҳӣ ХНШД метавонанд фаъолонро ба хонандагони суштшунаво тамос гиранд, ҳавасмандии муоширатро ба миён оранд ва ин чараён хонандагонро барои ҳамгироии беҳтар ба гурӯҳ мусоидат кунанд. Ба воситаи бозиҳои гурӯҳӣ, нақшофарӣ, инчунин ташкил кардани дарсҳои омӯзиши фаъол, донишҷуони нутқи шифоӣ барои хонандагони суштшунаво ва азхуд кардани забони имову ишора барои мутобиқ шудан ба ҳаёти мактабӣ мусоидат менамояд.

Инкишофи мукаммали хонандагони ношунаво бо дарназардошти камбудии шунавоӣ, дастгоҳҳои шунавоӣ ва дастгирии ҳамаҷонибаи тиббӣ, психологӣ ва педагогикаи махсус фавран пас аз ташхис, бо дарназардошти таълими босифат дар ҳама марҳилаҳо, бо назардошти сохтори камбудии, сатҳи рушди умумӣ ва нутқ, хусусиятҳо ва қобилиятҳои ҳар як ХНШД то мутобиқ шудан ба муассисаи махсус худро нороҳат ҳис мекунанд.

Ҳамин тавр, қўдаконе, ки дар синни 6 моҳагӣ бо ёрӣ аз дастгоҳҳои шунавоӣ истифода мебарданд, дар оянда дар нутқ ва рушди зеҳнӣ аз шунавоии муқаррарии худ ақиб мемонанд, назар аз қўдаконе, ки дертар аз ин давра дастгоҳҳои шунавоиро истифода мебарданд.

Муваффақияти барқарорсозӣ на танҳо аз хусусият ва дараҷаи осеби таҳлилгари шунавоӣ, балки аз ҳолати вазифаҳои олии руҳӣ, муҳити нутқи ХНШД ва хусусиятҳои раванди барқарорсозӣ вобаста аст. ХНШД асосан натиҷаи патологияи перинаталӣ, дучор шудан ба омилҳои гуногуни муҳити зист мебошад.

Мақолаҳои бештари муҳаққиқи рус О.В.Королева дар бораи барқарорсозии ХДНШ масъалагузори гардидааст ва якчанд пешниҳодҳои мавриди баррасӣ қарор додааст, аз ҷумла «Барои барқарорсозии самаранок, ХДНШ ба кӯмаки ҳамаҷонибаи тиббӣ, техникӣ ва педагогӣ ниёз дорад, ки инҳоро дар бар мегирад: -ошкор ва ташҳиси барвақти нуқсони шунавоӣ (2-4 моҳ); -табобати нуқсони шунавоӣ, патологияи системаи асаб ва дигар бемориҳо; -насби барвақти биноралӣ бо дастгоҳҳои шунавоӣ (дар 2-6 моҳ); - назорати мунтазами шунавоӣ (ҳар 6 моҳ), зеро шунавоии бисёре аз кӯдакон дар солҳои аввали ҳаёт бад мешавад, яъне онҳо ба танзим ё иваз кардани дастгоҳҳои шунавоии худ ниёз доранд; инчунин имплантатсияи кохлеарӣ, агар кӯдак аз даст додани шунавоии шадид ё қарӣ дошта бошад (синну соли оптималӣ: 10-18 моҳ); -сессияҳо бо муаллими сурдопедагог, логопед, психолог барои рушди малакаҳои гуногуни кӯдак (дарки шунавоӣ, забон, нутқ, муошират ва ғайра); дастгирии равонӣ ва омӯзиши волидон барои рушди малакаҳои шунавоӣ, муошират, тафаккур, нутқ ва ғайра дар давоми фаъолиятҳои ҳаррӯза ва бозии муштарак» истифода бурдан ба маврид аст [67;13].

Омӯзгор бояд пеш аз таълимиро оғоз кардан барои мутобиқшавии ХНШД оид ба таҷҳизотҳои истифодаи онҳо бохабар бошад, аз ҷумла:

Аудиологҳо (аппарат барои санҷиши шунавоӣ) ташҳисро тавассути ин аппарат месанҷанд, аз ҷумла:

а) ташҳиси пардаи гӯш, инчунин гӯши берунӣ барои муайян кардани мавҷудияти тағйирот дар гӯши кӯдак;

б) аудиометрия бошад барои муайян кардани сатҳи аз даст додани шунавоии кӯдакон ва фарқ кардани нутқ, инчунин нуқтаи осеби кӯдак муайян карда мешавад.

Аудиометрия бошад бештар ношунавоии сенсорӣ - невралогиро ташҳис карда метавонад. Баъзан зарари сенсор - невралӣ дар натиҷаи аз даст додани коклеаи ҳассоси гӯши дарунӣ метавонад ба вучуд ояд.

Табобатҳои нуқсонҳои шунавоӣ метавонад тавассути терапияи доруворӣ анҷом дода шавад. Илова бар усулҳои анъанавӣ, имрӯз илми муосири тоҷик алтернативҳоро истифода мебарад, ба монанди: «ҳавасмандкунии электрикӣ ва ҳавасмандкунии акустикӣ, инчунин табобат ба воситаҳои халқ ва чораҳои ислоҳӣ истифода бурда мешавад.

Ҳадаф таҳқиқоти мо истифодаи корҳои ислоҳӣ аз нигоҳи мутафаккирон бо асбоб ва дастгоҳҳои шунавоӣ барои мутобиқшавӣ дар ММТ ба ҳисоб меравад ва мо тасмим гирифтем, ки мутобиқшавиро бо воситаи нақшаҳои кори таълиму тарбиявӣ ММТ ба роҳ монем.

1.2. Мутобиқнамоии хонандагони нуқсони шунавоидошта тавассути барномаҳои таълимии муассисаҳои махсуси таҳсилотӣ

Барномаи таълимии мутобиқшудаи мактабҳои махсус, асосии таҳсилоти умумии ибтидоии ХНШД барномаи таълимӣ мебошад, ки барои таълими онҳо бо назардошти хусусиятҳои инкишофи психофизикӣ, имкониятҳои фардии онҳо, ислоҳи ихтилоли инкишофҳои мухталиф ва мутобиқшавии иҷтимоии онҳо омода шудааст.

Барномаи намунавии мутобиқшавӣ дар мактабҳои махсуси ХНШД ҳуҷҷатҳои таълимию методие мебошад, ки ҳаҷм ва муҳтавои таҳсилоти аз ҷониби стандарти давлатии таҳсилот тавсияшуда, натиҷаҳои банақшагирифтаи азхудкунии барномаи таълимӣ шартҳои тахминиро муайян мекунад. Барои фаъолияти таълимӣ, аз ҷумла ҳисобҳои тахминии хароҷоти стандартии хизматрасонии давлатӣ барои татбиқи барномаи таълимӣ мусоидат менамояд.

Дар асоси стандартҳои мактабҳои махсус дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳсилот барои ХНШД барномаи намунавии мутобиқшавӣ таҳия карда мешавад. Барномаи намунавии мутобиқшавӣ мазмун ва ташкили фаъолияти таълимиро дар сатҳи муассисаҳои махсус муайян мекунад ва ҳалли вазифаҳои таълимӣ ва ислоҳиро талаб меенамояд. Барномаи мутобиқшавӣ барои ХНШД бо барномаи фардии

тавонбахшии маҳдуддоштагон дар робита ба фароҳам овардани шароити махсус барои гирифтани таҳсил пурра карда мешавад.

Оид ба вазифаҳои таълимӣ ва ислоҳӣ китоби дарсии «Кори иҷтимоӣ бо маъҷубон» аз нигоҳи Х.Зеваров, Ш.Мирсаидова, Ҷ.Ҷураев. [56;107], қайд мегардад, ки «Кӯдакони ношунаво - ин чунин кӯдакони ношунаво мебошанд, ки қобилияти нутқро доранд. Лаҳзаҳои гузаштаи шудани қобилияти шунавоӣ вобаста аз синну соли кӯдак ва хусусиятҳои инфиродии нутқи ӯ ҳангоми таъсиррасонии ислоҳнамоии педагогӣ ба назар гирифта мешавад». [56;107].

Барномаи мутобиқшавӣ бо назардошти эҳтиёҷоти таълимии ХНШД дар асоси нақшаҳои махсуси таҳияшуда, аз ҷумла фардӣ амалӣ карда мешавад, ки таҳияи барномаи таълимиро дар асоси фардикунонии мундариҷаи он, бо назардошти хусусиятҳо ва ниёзҳои таълимии хонандагон мушаххас фаҳмонда шавад. Дар асоси Стандарт муассисаҳои махсус метавонад мувофиқи хусусиятҳои фаъолияти таълимии худ як ё якчанд варианти мутобиқшавиро бо назардошти эҳтиёҷоти махсуси таълимии ХНШД таҳия намояд.

Таҳсилоти махсус ҳамаи хонандагон ба барномаи таълимӣ, ки аслан воситаи ташкили мундариҷа ва роҳе, ки ҷомеа бояд пеш гирад, бо мақсади бунёди раванди пурмазмунӣ таълиму тарбия алоқаманд аст. Барномаи мутобиқшавӣ ин унсуре ба ҳисоб меравад, ки тарбияи хонандагонро пурзӯр мегардонад. Он ҳамчун нуқтаи истинод лоиҳаи сиёсӣ - педагогӣ дорад ва он бояд аз ҷониби ташаббусҳое фаро гирифта шаванд, ки ба рушди амалияи фарогир оварда мерасонанд.

Вақте ки суҳан дар бораи мутобиқшавии ХНШД ба ММТ меравад, он чизеро мушоҳида кардан мумкин аст, ки ташаббусҳо баъзан амалӣ карда мешаванд, ки ҳатман ба барномаи таълимӣ алоқаманд нестанд, ба ҳамгироии тарҷумони забони имову ишораи дар синф тааллуқ доранд.

Л.С.Виготский, дар миёнаи асри XX ба «Мутобиқшавии ХНШД чунин нуқтаи назар дошта, қайд менамояд, ки барои ноил шудан ба

муваффақият дар таълиму тарбияи онҳо дар ММТ сафарбар намудани онҳо пеш гирифтани лозим аст. Дар ин самт муҳим аст, ки принципҳои роҳбарикунандаи таҳсилоти фарогир дар тамоми ҷанбаҳои имконпазир тавассути андешидани тадбирҳои муассир ба даст оварда шаванд, аз қабилӣ: барномаҳои таълимии омӯзгорон, инфрасохтори мувофиқ, маводи босифати таълим, таҷрибаҳои педагогӣ, ки ба талаботи ҳар як фард ҷавобгӯ бошанд. беҳамтоӣ ва мутобиқсозии онҳо дар нақшаи барномаи таълимӣ асоснок карда шавад. Дар акси ҳол, ММТ ба синф дохил кардани хонандагон идома медиҳад, ки гӯё танҳо ҳузури ҷисмонии онҳо мафҳуми истилоҳи фарогирро таҷассум мекунад. Фаро гирифтани ба ММТ яке аз воситаҳои мутобиқ шудани ХНШД ба ҳисоб меравад» [42;85].

Ҳангоми баррасии барномаи таълимӣ дар таҳсилоти фарогир бояд қайд кард, ки ин маъноӣ аз нав тарҳрезии онро бо роҳи пахш кардани мундариҷа ё хориҷ кардани фанҳоро надорад, гӯё ХНШД мисли дигарон, яъне хонандагони солим наметавонистанд ба таълим фаро гирифта шаванд, баръакс онҳо баробари хонандагони солим аз уҳдаи корҳои гурӯҳӣ ва фардӣ ба осонӣ мебароянд ва кӯшиш менамоянд, ки ба зудӣ ба дигарон мутобиқ шаванд. Он бояд ба ҷои ин, бо назардошти хусусиятҳои ин хонандагон, тамаркуз ба қобилиятҳои онҳо (на ба он чизе, ки онҳо намерасад) ва минтақаи рушди проксималӣ, ки ба истилоҳи Л.С. Виготский ҳамчун масофаи байни сатҳи воқеии таълим муайян карда мешавад, мутобиқ карда шавад [42;85].

Аликина Е.Л. бошад дар масъалаи барномаи таълимии мутобиқшуда изҳори ақида менамояд, ки «Вақтҳои зиёд, маъюбии ибтидоии ҷисмонии хонанда ба рушди зеҳнии ӯ таъсири манфӣ расониданро тавсия медиҳад, ки дар натиҷа, хонанда танҳо метавонад барномаи таълимии мутобиқшударо барои хонандагони маҳдудиятдошта аз худ кунад. Мисоли дигар: КИМ-дошта, аз ҷиҳати ҷисмонӣ солим, лекин баъзан дараҷаи ақибмонии шадиди зеҳнӣ дорад.

Онҳо маъюбӣ ташхис карда мешаванд ва мувофиқи барномаи таълимии мутобиқшуда барои ХДНШ таълим дода мешаванд. Сарфи назар аз муносибати «ибтидоӣ/дуюмдараҷа», хонандагон дар ин ҳолатҳо мувофиқи як стандарт таълим дода мешаванд ва ҳарду хонанда ҳамчун кӯдакони дорои маъюбӣ тасниф карда мешаванд» [121;266].

Мутобиқсозии барномаҳои таълимӣ, ки аз ҷониби Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод шудааст, дар ин робита ҳамчун имконот барои ҳалли мушкилоте, ки хонандагон бо онҳо рӯ ба рӯ мешаванд, ҳисоб карда мешаванд. Ҳадафи онҳо «ҷустуҷӯи роҳҳои ҳалли эҳтиёҷоти мушаххаси ҳар як хонанда, на дар бораи нокомии имконият додани раванди таълиму тарбия ба ҳисоб меравад».

Мақсади барнома аз он иборат аст, ки ХНШД ба мактаб бо омӯзгорон мутобиқ шавад, то шароитҳои асосиро барои дастрасӣ ва идомаи онҳо фароҳам созад. Ба ибораи дигар, он тарафдори таҳсили босифат барои ҳама аст. Дар асоси мулоҳизаҳои дар боло зикршуда муҳим аст, ки тафтиш кардани он ки мутобиқсозии барномаҳои таълимӣ дар ММТ, ки дар он ХНШД таҳсил мекунанд, чӣ гуна ва чӣ тавр амалӣ карда шудаанд.

Таҳсилоти мактабии ҳамаи хонандагон ба барномаи таълимӣ, ки аслан воситаи ташкили мундариҷа ва роҳе, ки ҷомеа бояд пеш гирад, бо мақсади бунёди раванди пурмазмунӣ таълиму тарбия алоқаманд аст. Ин унсурест, ки тарбияи хонандагонро пурзӯр мегардонад. Он ҳамчун нуқтаи истинод лоиҳаи сиёсӣ - педагогӣ дорад ва он бояд аз ҷониби ташаббусҳое фаро гирифта шаванд, ки ба рушди амалияи фарогир оварда мерасонанд.

Вақте ки суҳан дар бораи фарогирии ХНШД дар ММТ меравад, он чизеро мушоҳида кардан мумкин аст, ки ташаббусҳо баъзан амалӣ карда мешаванд, ки ҳатман ба барномаи таълимӣ алоқаманд нестанд, ба ҳамгироии тарҷумони забони имову ишораи дар муошират бояд дохил карда шаванд.

Қ.Сатторов барои мутобиқшавӣ омода кардани барнома ро дар мадди аввал гузошта, дар мақолаҳои илмӣ худ қайд намудааст, ки «Имрӯз, муассисаҳои махсуси ислоҳӣ, инчунин мактаб-интернате, ки фарогириро амалӣ мекунанд, дар кори худ дар барномаи мутобиқшуда таъя мекунанд, ки махсус барои кор бо чунин хонандагон мувофиқи стандарти муосири федералии таҳсилот пешбинӣ шудаанд. Мазмуни чунин барнома ҳатман як бахши корҳои ислоҳиро дар бар мегирад» [177;187].

Н.Ю Истомина, Н.А Кунина., И.Г Постнова омода кардани барнома ро барои мутобиқ шудани ХДНШ-ро тарафдорӣ менамоянд ва ақида доранд, ки «Барномаи мутобиқшавии иҷтимоиро барои хонандагон дорои махсуси таълимӣ бо номи «Ман метавонам ҳама чизро кунам»! таъия карда, ҳадафи он омӯзонидани малака ва қобилиятҳо, рушди зеҳн, қобилиятҳои маърифатӣ, мутобиқшавии иҷтимоӣ ва ҳаррӯза ва таъмини мудохилаҳои ҳамаҷониба барои ХИМ-дошта таълимӣ мебошад. Аҳамияти барнома дар қобилияти он барои омӯзонидани ХИМ-дошта, барои нигоҳубини мустақилона ба худ ва фароҳам овардани малакаҳои амалӣ барои ҳамкорӣ бо хидматҳои гуногуне, ки онҳо дар синни балоғат дучор мешаванд, мебошад» [149;78]

Ҳангоми баррасии барномаи таълимӣ дар таҳсилоти фарогир бояд қайд кард, ки ин маънои аз нав тарҳрезии онро бо роҳи пахш кардани мундариҷа ё хориҷ кардани фанҳоро надорад, гӯё ХНШД мисли дигарон наметавонистанд, балки ин барнома бояд маҳз барои мутобиқшавии онҳо мусоидат намояд. Мутобиқшавии барномаҳои таълимӣ дар ин робита ҳамчун имконот барои ҳалли мушкилоте, ки хонандагон бо онҳо рӯ ба рӯ мешаванд, ҳисоб карда мешаванд.

Хулоса, мақсади чунин барнома аз он иборат аст, ки ҷомеа ба ХНШД мутобиқ шавад, то шароитҳои асосиро барои дастрасӣ ва идомаи онҳо фароҳам созад. Ба ибораи дигар, он тарафдори таҳсили босифат барои ҳама аст.

Дар ММТ ба ҳар як фанни таълимӣ аз тарафи омӯзгорон нақшаи тақвими солона дар муассисаи давлатии «Мактаб - интернати ҷумҳуриявии кӯдакони ношунавои ноҳияи Рӯдакӣ» тартиб дода мешавад, ки мо онҳоро тақвият бахшидем.

Ҷадвали 1. Нақшаи тақвими мавзӯи солона аз фанни забони ишора барои синфҳои тайёрӣ (А,Б,В, Г) дар «Мактаб - интернати ҷумҳуриявии кӯдакони ношунавои ноҳияи Рӯдакӣ» барои соли таҳсили 2025 - 2026

№	Мавзӯҳо	Рафти кор	Миқдори соат	Сана	Маводҳои луғавӣ ағният	Эзоҳ
1	Мактаби ман	Шинос намудани хонандагон бо хобгоҳ, ошхона, синф ва дигар биноҳо	1	01.09.25	Мактаб, синф, хобгоҳ саволу ҷавоб	
2	Тоҷикистони азизии ман	Нақл дар бораи Тоҷикистон	1	8-15.09.25	Тоҷикистон -ватани мо Ватанамро дӯст медорам	
3	Ашӯи хониш	Навиштани номи ашӯҳои хониш	1	22.09.25	Китоб, ручка, дафтар албом. Номи ашӯҳои хонишро дар дафтаратон нависед.	
4	Рӯзҳои ҳафта	Шинос намудани хонандагон бо рӯзҳои ҳафта ва нишон додани ишораҳои онҳо	1	29.09.25	Рӯзҳои ҳафтанома кунед ва ишораҳоро дуруст нишон диҳед	
5	Фаслҳои сол	Шинос намудани хонандагон бо фаслҳои сол	1	06.10.25	Тираном, зимистон, баҳор, ва тобистон. Дар расм фаслҳоро нишон диҳед.	
6	Меваҳо ва сабзавотҳо	Шинос намудани хонандагон бо меваҳо ва сабзавотҳо	1	13.10.25	Себ, нок, олу, анор, ангур, пиёз, сабзӣ, картошта, карам. Бо ишора нишон диҳед.	
7	Ҳуруфҳои миллий	Шинос намудани хонандагон бо ишораҳои ҳуруфҳои миллий	1	20.10.25	Палов, лағмон, қурутуб, шакароб, самбӯса. Ишораҳоро нишон диҳед.	
8	Ноҳия, шаҳрҳо ва вилоятҳои	Шинос намудани хонандагон бо ишораҳои мавзӯ		27.10.25	ноҳияи Рӯдакӣ, Ҳисор, Душанбе, Бадахшон, Хатлон, Суғд, Ваҳдат.	

	ҷумхури					
9	Рақамҳо ва нишон и онҳо	Нишон додани ҳо ва тарзи ги ишораҳои онҳо	1	3.11.25	Аз 1 то 20 аз 20 то 100 кунед ва ишораҳои он диҳед.	
10	Либосҳои миллӣ	Шинос намудани хонандагон бо либосҳои миллӣ		10.11.25	Атлас, тоқӣ, ҷома, куртаи чакан, рӯймол ва миёнбанд.	
11	Асбобу оми рӯзгор	Нишон додани ишораҳои асбобу анҷоми рӯзгор	1	17.11.25	Табар, каланд, хаскашак, арра, болға, амбур, бел. Нишон додан бо ишора	
12	Маводҳои варзишӣ	Шинос намудани хонандагон бо маводҳои варзишӣ	1	24.11.25	Тӯб, бозии футбол, баскетбол, шоҳмот, шашка, саволу ҷавоб	
13	Рангҳо	Шинос намудани хонандагон бо рангҳо, саволу ҷавоб бо хонандагон	1	1.12.25	Намудҳои ранг сабз, сурх, зард, сафед, кабуд, сиёҳ, гулобӣ	
14	Оила, хешу табор	Нақл дар бораи оила ва ҷои кори падару модар	2	8-15.12.25	Падар, модар, бародар, хоҳар, бобо, бибӣ, хешу табор	
15	Моҳҳо ва тақсими ба фаслҳои сол	Нишон додани моҳҳо ва фаслҳои сол		22.12.25	Январ, феврал, март, апрел, май, июн, июл, август, сентябр, октябр, ноябр, декабр.	
16	Соли нав	Нақл дар бораи соли нав		29.12.25	Арча, Бобои барфӣ, базми солинавӣ	
17	Ашӯҳои хона	Нишон додани ашӯҳои хона бо ишора	1	2.02.26	Хона, ҷевон телевизор, лампа, ва дигар ашӯҳо	
18	Хӯрокаи озуқа	Шинос намудани хонандагон бо калимаҳои а ва озуқа	2	9-16.26	Нон, равшан, ҳасиб макарон, қанд гӯшт, шир, намак	
19	Растаниҳо	Шинос намудани хонандагон бо растаниҳо ва нишон додан бо ишора	1	23.02.26	Дарахтон, гулҳо саволу ҷавоб	
20	Тиб	Шинос намудани хонандагон бо калимаҳои	2	2-9.03.26	Духтур, дору беморӣ, табобат ренгин, дарди гулу	

		тиб саволу ҷавоб			саволу ҷавоб бо хонандагон	
21	Фаъолиятҳои интеллектуалӣ	Нишон додани калимаҳо бо ишора	2	16-30.03.26	Сухан гуфтан диққат, истеъдод боақл, олим омӯхтан	
22	Ҳиссиёт ҳолат ва ҳаяҷон	Омӯзондани ишораҳои дуруст ва ташкили саволу ҷавоб.	2	6-13.04.26		
23	Нақлиёт	Шинос намудани хонандагон бо бо калимаҳо	1	20.04.26	Мошин, автобус, троллейбус, таксӣ	
24	Ҳайвонҳои ваҳшӣ ва хонагӣ	Шинос намудани хонандагон бо ҳайвонҳои хонагӣ	2	27.04.26 04.05.26	Шер, паланг, фил, гург, гов, сағ, гурба, буз, асп, гӯсфанд.	
25	Парандагон	Нишон додани ишораи парандагон	2	11-18. 05.26	Мурғ, хурӯс, мурғобӣ, зоғ, товус, саволу ҷавоб бо хонандагон	
26	Такрори мавзӯҳои гузашта	Такрори мавзӯҳои мушкул барои хонандагон	1	25.05.26	Калимаҳои тиб, нақлиёт, фаъолиятҳо.	

Эзоҳ: Аз рӯйи барномаи таълимӣ нақшаи тақвимӣ аз тарафи омӯзгорон мувофиқ ба фанни таълимӣ пешниҳод карда мешавад. Мавзӯҳо мувофиқ ба мондани ҳарф, овоз, калима, ҷумла дар нақшаи кори солона ҷой дода шуд. Ба ҳар як мавзӯ мувофиқ ба фанни имову ишора номи мавзӯ, ҷараёни кор, иборат аз чанд соат, санаи гузаронидани мавзӯ, маводҳо ҳамчун аёният инчунин эзоҳ пешниҳод карда мешавад.

Мавзӯ: Рӯзҳои ҳафта

Мақсади дарс: Донистани номи рӯзҳои ҳафта

Таҷҳизоти дарс: Дафтар, китоб, расмҳо, ручка, бур.

Равиши дарс:

Қисми ташкилии дарс: Салом ба хонандагони синф, кор бо навбатдори синф: таърихи рӯз, ҳозирро ғоиб кардани хонандагон, омодагӣ ба дарс.

Пурсиши вазифаи хонагӣ: Рӯзҳои ҳафтaro номбар кунед, ишораҳоро дуруст нишон диҳед. Саволу ҷавоб бо хонандагон бо забони ишора.

Баёни мавзӯи нав: Фаслҳои сол тирамоҳ, зимистон, баҳор ва тобистон. Дар расм фаслҳоро нишон диҳед ва ишора кунед.

Мустаҳкамкунии дарс: Хондани калимаҳо бо ишора ва азхуд намудани онҳо.

Супориши вазифаи хонагӣ: Фаслҳои солро бо моҳҳо ҷудо намоед ва бо ишора нишон диҳед. Кор бо мураббияи синф.

Чамбасти дарс: Мо дар дарс чӣ корҳоро анҷом додем ва кӣ дар дарси имрӯза ғаъол буд. Офарин, офарин.

Эълони баҳо: Исматуллозода Марям - аъло; Одиназода Фотима - хуб, Тағоев Юсуф - аъло, Худойқулов Усмон - аъло.

Нутқи имову ишоравӣ аз синфҳои тайёри барои муоширати байни якдигар омӯзонида мешавад. ХНШД барои муоширати байни якдигар бояд забони ишораро ва алифбои дастиро хуб донанд, зеро надониستاني ин забон мутобиқшавии ХНШД ба душвориҳои зиёд оварда мерасонад. Бо надониستاني забон онҳо аз муошират дур мемонанд, канорагӣ мекунанд ва худро дар ҷомеа нодаркор меҳисобанд.

Нақшаҳои таълимӣ аз рӯйи стандартҳои ҷаҳонӣ аз тарафи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон тартиб дода мешавад. Омӯзгор мувофиқ ба ихтисос нақшаи дурнаморо сола як маротиба тартиб дода, дар он мавзӯҳое ҷой дода мешавад, ки мувофиқ ба ҳаёти ХНШД бошад. Албатта, хонандагон сараввал ба шинос намудани хонандагон бо хобгоҳ, ошхона, синф, биноҳои таълимӣ, ҷойҳои дастшӯй, ҳоҷатхона, ҷои хоб, майдончаҳои варзишӣ, гирду атрофи муассиса шинос карда, сипас ба мавзӯҳои дигаре, ки барои ҳаёт лозим мебошад, омӯзонида мешавад.

Дар муассисаи давлатии «Мактаб - интернати ҷумҳуриявии кӯдакони шунавоиаш суғуст ва деркаршудаи ноҳияи Рӯдакӣ» барои

кӯдакони суштшунаво фанни нутқи шифоҳӣ гузаронида мешавад, ки бештари мавзӯҳо ба нутқи имову ишора ва алифбои дастӣ монанд буда, чунин нақшаро пешниҳод кардем:

Ҷадвали 2. Нақшаи тақвими мавзӯи солона аз фанни таълими нутқи шифоҳӣ (даҳонӣ) барои синфҳои тайёрӣ дар муассисаи давлатии «Мактаб – интернати Ҷумҳуриявии кӯдакони шунавоиаш сушт ва деркаршудани ноҳияи Рӯдакӣ» барои соли таҳсили 2025 - 2026

№	Мавзӯҳо	Рафти дарс	саҳифа	Миқдори соат	Муддати иҷро	Маводҳои лугавӣ, аёният	Эзоҳ
1	Рӯзи дониш “Дарси сулҳ”	Сухбат доир ба Рӯзи дониш	15	1	1-09	Дониш, сулҳ мактаб, синф	
2	Синф	Шиносой бо муҳити мактаб	16-17	2	2-3.09	Синфхона, мизу курсӣ. Китоб, дафтар, ручка	
3	Оилаи Ман	Шиносой бо аъзоёни оила	18-19	3	15-16-17.09	Бобо, бибӣ, модар, падар	
4	Бозичаҳо	Шиносой бо номи бозичаҳо	20	2	22-23.09	Хирсак, мошинча, лухтак	
5	Бозичаҳои бачаҳо	Инкишоф додани нутқи кӯдакон	21-23	2	24-29.09	Тупбозӣ, давидан, ҷаҳидан	
6	Дар ҷангал	Шиносой бо номи дарахтон	24	2	30-09, 1-10	Замбӯруғ, дарахт, сафедор, бед, арча	
7	Дар полз	Шиносой бо сабзавотҳо	25	2	6-7.10	Карам, картошка, сабзӣ, пиёз, тарбуз, харбуза.	
8	Дар боғ	Шиносой бо дарахтони мевадиханда	26	3	8-13-14.10	Себ, нок, олу, анор, ангур	
9	Ҷангал. Ҳайвоноти ваҳшӣ	Шиносой бо ҳайвоноти ваҳшӣ	27	3	15-20-21.10	Хирс, паланг, шер, оҳу,	

						гург	
10	Ҳайвоноти хонагӣ	Шиносой бо ҳайвоноти хонагӣ	28	2	22-27.10	Гов, асп, буз, гӯсфанд, сағ	
11	Ошхона	Шиносой бо зарфҳо ва хӯроқа	29	2	28-29.10	Коса, пиёла, корд, табақ.	
12	Хобгоҳ	Шиносой бо ашёҳои хобгоҳ	30	2	10.11	Кат, кӯрпа, болишт	
13	Чӣ кор мекунад	Инкишоф додани нутқи хонандагон	31	2	12-17.11	Хонача месозем, ширеш мекунем, хоб меравем.	
14	Боғ	Шиносой бо номи дарахтон	32	2	18-19.11	Себ, нок, олу, зардолу, ангур	
15	Овоз ва ҳарфи Оо	Шиносой бо ҳарф ва тарзи дурусти талаффуз	33	2	24-25.11	Олу, офтоб, олу	
16	Овоз ва ҳарфи Аа	Шиносой бо ҳарф ва тарзи дурусти талаффуз	34	2	28-01.12	Ангур, анҷир, анор	
17	Овоз ва ҳарфи Бб	Шиносой бо ҳарф ва тарзи дурусти талаффуз	35	2	2-3.12	Бобо, барг, боғ	
18	Овоз ва ҳарфи Лл	Шиносой бо ҳарф ва тарзи дурусти талаффуз	36	2	8-9.12	Лола, лиму, лона	
19	Овоз ва ҳарфи Мм	Шиносой бо ҳарф ва тарзи дурусти талаффуз	37-38	2	10-15.12	Модар, моҳ, моҳӣ, Мавзуна	
20	Овоз ва ҳарфи Нн	Шиносой бо ҳарф ва тарзи дурусти талаффуз	39-40	2	16-17.12	Нон, ном, нок, нома	
21	Овоз ва ҳарфи Уу	Шиносой бо ҳарф ва тарзи дурусти талаффуз	41-42	2	22-23.12	Уқоб, усто,	
22	Овоз ва ҳарфи Ӯӯ	Шиносой бо ҳарф ва тарзи	43	2	24-29.12	Рӯбоҳ, лимӯ,	

		дурусти талаффуз					
23	Овоз ва ҳарфи Тт	Шиносой бо ҳарф ва тарзи дурусти талаффуз	44-46	2		Тут, табар, тутӣ, тарбуз	
24	Овоз ва ҳарфи Сс	Шиносой бо ҳарф, инкишоф додани нутқи хонандагон	47-48	2		Соат, сабзӣ, сомон, савдо	
25	Овоз ва ҳарфи Ии	Шиносой бо ҳарф, инкишоф додани нутқи хонандагон	49-50	2		Оина, искана, Исҳоқ,	
26	Овоз ва ҳарфи Кк	Шиносой бо ҳарф, инкишоф додани нутқи хонандагон	51-52	2		Китоб, корд,	
27	Овоз ва ҳарфи Рр	Шиносой бо ҳарф, инкишоф додани нутқи хонандагон	53-55	2		Рама, рафт, роҳ, раҳмат	
28	Овоз ва ҳарфи Дд	Шиносой бо ҳарф, инкишоф додани нутқи хонандагон	56-57	2		Доира, дафтар, дост, дӯст, дар	
29	Овоз ва ҳарфи Йӣ	Шиносой бо ҳарф, инкишоф додани нутқи хонандагон	59	2		Моҳӣ, мураббӣ, мурғбирён	
30	Овоз ва ҳарфи Ээ	Шиносой бо ҳарф, инкишоф додани нутқи хонандагон	60	2		Эҳсон, Эраҷ, элак	
31	Овоз ва ҳарфи Ее	Шиносой бо ҳарф, инкишоф додани нутқи хонандагон	61	2		Апелсин, себ	
32	Овоз ва ҳарфи Вв	Шиносой бо ҳарф, инкишоф додани нутқи хонандагон	62-63	2		Валӣ, Ваҳдат, ва, вай	
33	Овоз ва ҳарфи Шш	Шиносой бо ҳарф, инкишоф додани нутқи хонандагон	64-65	2		Шона, шамъ, шир, шакар, ширинӣ	
34	Овоз ва ҳарфи Гг	Шиносой бо ҳарф, инкишоф додани нутқи хонандагон	66-67	2		Гап задан, гов, гӯсфанд, гурусна.	
35	Овоз ва	Шиносой бо	69-72	2		Хона,	

	ҳарфи Хх	ҳарф ва тарзи дурусти талаффуз				хондан, хомӯш, харгӯш	
36	Овоз ва ҳарфи Зз	Шиносой бо ҳарф ва тарзи дурусти талаффуз	73-74	2		За, зо, зу, зи	
37	Овоз ва ҳарфи Пп	Шиносой бо ҳарф ва тарзи дурусти талаффуз	78-79	2		Па, по, пу, пи, пе	
38	Овоз ва ҳарфи Ҳҳ	Шиносой бо ҳарф ва тарзи дурусти талаффуз	80-81	2		Ҳа, ҳо, ҳу, ҳи	
39	Овоз ва ҳарфи Й	Шиносой бо ҳарф ва тарзи дурусти талаффуз	82-84	2		Йодбарсар, майна, майсара	
40	Овоз ва ҳарфи Фф	Шиносой бо ҳарф ва тарзи дурусти талаффуз	85-86	2		Фа, фо, фу, фил, фонус	
41	Овоз ва ҳарфи Чч	Шиносой бо ҳарф ва тарзи дурусти талаффуз	87-89	2		Ча, чо, чу, чи, чойник, чашм, чашма	
42	Овоз ва ҳарфи Ҷҷ	Шиносой бо ҳарф ва тарзи дурусти талаффуз	90-91	2		Ҷоруб, ҷуворимак ка, ҷаҳон, ҷом а	
43	Овоз ва ҳарфи Ёё	Шиносой бо ҳарф, инкишоф додани нутқи хонандагон	92-94	2		Ёсуман, ёл, Ёсамин	
44	Овоз ва ҳарфи Яя	Шиносой бо ҳарф, инкишоф додани нутқи хонандагон	95-97	2		Як, яхдон, яхмос, соя	
45	Овоз ва ҳарфи Ғғ	Шиносой бо ҳарф, инкишоф додани нутқи хонандагон	98-103	2		Ғалтак, ғоз, ғафс	
46	Овоз ва ҳарфи Ққ	Шиносой бо ҳарф, инкишоф додани нутқи хонандагон	104-108	2		Қош, қошук, қоқу, қалам	
47	Овоз ва ҳарфи Юю	Шиносой бо ҳарф, инкишоф додани нутқи	109-110	2		Юнус, Юсуф, юрта,	

		хонандагон					
48	Овоз ва ҳарфи Жж	Шиносой бо ҳарф, инкишоф додани нутқи хонандагон	111-113	2		Мижа, жол а, каждум	
49	Овоз ва ҳарфи Ъ	Шиносой бо ҳарф, инкишоф додани нутқи хонандагон	114-115	2		Шамъ, наъл, шеър	
50	Такрори мавзӯҳо	Ҷамъбаст		1			

Эзоҳ: Аз сабаби тарҷумаи калимаҳои тоҷикӣ бо забони рӯсӣ маъноро дигар мекунад, мо баъзе калимаҳоро аз забони тоҷикӣ тағйир надодем. Фанни таълими нутқи шифоҳӣ барои синфҳои тайёри дар баробари фанни имову ишора таълим дода мешавад. Фарқи фанни имову ишора аз фанни нутқи даҳонӣ дар он аст, ки хонандагони ношунаво фанни имову ишора меомӯзанд, ба хонандагони сустшунаво бошад фанни нутқи шифоҳӣ омӯзонида мешавад, зеро барои ин хонандагон мондани овоз дар мадди аввал меистад.

Ҳоло мо аз фанни нутқи шифоҳӣ (даҳонӣ) план конспекти як соатро пешниҳод менамоем.

Мавзӯ: Бозичаҳои бачаҳо

Мақсади дарс: Ба хонандагон фаҳмонидани моҳияти дарси имрӯза ва сайқал додани дониши хонандагон доир ба ин мавзӯ.

Таҷҳизоти дарс: Китобҳои дарсӣ, расмҳо, бозичаҳо, варақаҳои ранга, ручка, дафтар, албом, номи ашӯҳои хониш

Равиши дарс:

1. Қисми ташкилии дарс. Салом додан бо хонандагон. Кор бо навбатдор дар бораи тозагии синф. Иштироки хонандагон ба дарс, саволу ҷавоб доир ба сару либос, омодагӣ ба дарс.

2. Пурсиши вазифаи хонагӣ. Саволу ҷавоб бо хонандагон. Бачаҳо кӣ, кӣ мегӯяд ба мо кадом бозичаҳо лозим аст. Бозичаи дӯстдоштаи Шумо чӣ ном дорад. Шумо бо ин бозичаҳо чӣ сохта метавонед. Ин бозичаҳо чӣ ном доранд.

3. Баёни мавзуи нав: Дар ҷангал. Бачаҳои азиз кани кӣ мегӯяд, ки дар ҷангал кадом намуди ҳайвонҳо зиндагӣ мекунанд. Саволу ҷавоб бо хонандагон.

4. Мустаҳкамкунии дарс: Мустақилона кор кардан тарзи дуруст талаффуз намудани номи ҳайвонотҳои ваҳшӣ. Оҳу, хирс, фил, гург, рӯбоҳ, шер, харгӯш.

5. Супориши вазифаи хонагӣ: Азхуд намудани номҳои ҳайвоноти ваҳшӣ. Кор бо мураббияҳои синф, инкишоф додани нутқ.

6. Ҷамъбасти дарс: Мавзуи имрӯза ба шумо фаҳмост, кани кӣ савол дорад. Номҳои ҳайвонҳои ваҳширо дар дафтарҳо нависед ва азхуд намоед.

Эълони баҳо: Ҷамолиддин - аъло; Акрам - хуб, Маҳбуба - аъло, Дилором - аъло.

Фанни нутқи шифоҳӣ (даҳонӣ) фанни тахассусӣ буда, зиёд намудани захираи луғавии хонандагони суштшунаво ба роҳ монда мешавад. Ҳадафи фанни нутқи шифоҳӣ гум накардани мондагии узви шунавоӣ мебошад, то ки хонандагон бо яқдигар бо овози баланд муошират намоянд.

Н.Ю Истомина, Н.А Кунина., И.Г Постнова барои мутобиқшудани ХДНШ истифодаи технологияи бозиро тарафдорӣ намуда, қайд менамоянд, ки «Ин намуди технология бозиҳои нақшбозӣ, бозиҳои тиҷорӣ ва симулятсияҳои вазъиятиро дар бар мегирад. Тавассути бозиҳо, мо вазъиятҳои воқеиро (сӯхбатҳои телефонӣ, корҳои коғазӣ) машқ мекунем. Бо истифода аз ин технология, мо малакаҳои нутқии хонандагонро инкишоф медиҳем, ба онҳо тарзи баён кардани андешаҳои худро меомӯзонем ва бо ҷумлаҳои пурра ва васеъ сухан гӯем. Ин намуди фаъолият рӯҳияи хонандагонро баланд мебардорад, эҷодкории онҳоро инкишоф медиҳад ва эҳсосоти мусбатро бедор мекунад» [149;80].

Аликина Е.Л., ба зуди мутобиқшавиро дар дарсҳо чорабиниҳо мебинад ва қайд менамояд, ки «Маблағҳои худӣ муассиса барои

баргузории чорабиниҳои бештар маҳдуданд. Ташкили истироҳати тобистона дар мактаб тавассути таъсиси гурӯҳҳои фарогир анъанаи хубе шудааст. Ҳамин тариқ, дар ҳоле ки ХНШД барномаҳои гуногун дар синфҳои гуногун дар соатҳои дарсӣ таҳсил меkunанд, дар тобистон хонандагон таътили тобистонаи худро дар як гурӯҳ мегузаронанд. Хонандагон якҷоя барои чорабиниҳо омодагӣ мебинанд, якҷоя баромад меkunанд, якҷоя кор меkunанд ва якҷоя дар мусобиқаҳои варзишӣ иштирок меkunанд. Ин таътили тобистона барои хонандагон хеле гуворо аст ва ин роҳи дигари васеъ кардани фазои таълимии онҳо буда ба якдигар ба зуди унс мегиранд [121;268].

Мутобиқшавии ХНШД танҳо дар ҳолате самарабахш мегардад, ки ХНШД забони имову ишора ва нутқи шифоҳиро хуб омӯзанд, дар муоширати ғайринутқӣ фаъл бошанд, балки дар чорабиниҳои илмию фарҳангӣ саҳмгузор буда, барои ояндаи худ заминаҳои мусоид фароҳам оварда тавонанд.

Дар солҳои охир оммавӣ гардондани таълими ҳатмии нуҳсола ва давраи нави ислоҳоти нақшаи таълимӣ ба ҳам пайвастании маълумоти махсус ва маълумоти умумиро тезонд. Аз замони қорӣ шудани китобҳои дарсии таҷрибавӣ барои ММТ дар миёнаҳои солҳои 1990 - ум, ислоҳоти барномаи таълимии мактабҳои умумӣ дар тағйири истифодаи ғайристандартии китобҳои дарсӣ дар ин муассисаҳо ва мусоидат ба оммавӣ гардонидани китобҳои таълимии ҳатмии ёздаҳсола нақши мусбат бозид. Аммо бояд иқрор шуд, ки бо амиқтар шудани ислоҳоти барномаи таълимӣ дар ММТ ва зери таъсири таълими имтиҳонӣ таълими фанҳои забони тоҷикӣ, математика ва дигар фанҳо дар ММТ дар марҳилаи таълими ҳатмӣ мавқеи мутлақро ишғол мекунад. Ҳарчанд дар барномаи таълимӣ мувофиқи китоби дарсии «Имову ишора» қисми 1 ва 2 юм, аз ҷониби «мутахассиси ихтисоси сурдопедагогика барои хонандагони ношунаво Қувватов С. ва Раҳмонов З. пешниҳод гардида, ба ҳар як оилае, ки фарзанди ношунаво, доранд тақдир карда шуд. Аз ин

китоб ХНШД пурра дар ҷараёни дарс истифода мебаранд. Инчунин, баъди ин китоби дарсиро аз худ кардан мутобиқшавии ХНШД боз ҳам пурқувват мешаванд» [71;228].

Таҷрибавии мураттабсозии барномаҳои таълимии ҳатмӣ дар мактабҳои ношунаво аз ҷониби Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон интишор шудааст, «ба рушди иқтидорҳо ва ҷуброни камбудиҳо» ва «тамаркуз ба рушди забон ва малакаи муоширати хонандагони ношунаво» таъкид шудааст, дар амалияи таълимӣ, қобилияти шунавоии нотакрори мактабҳои ношунавоӣ барқарорсозӣ, омӯзиши нутқ, омӯзиши калимаҳои хониш (навиштан) торафт мутобиқшавии хонандагонро боз ҳам пурқувват менамояд.

Сабаби ММТ на танҳо дар он аст, ки объекти таълим кӯдакони ношунаво мебошанд, ки намешунаванд ва ҳарф мезананд, балки инчунин дар он аст, ки дар он барномаи таълимӣ ва усулҳои таълимии худ дар таълиму тарбия хондан аз лаб, омӯхтани нутқи шифоҳӣ ба роҳ монда мешавад. Бо вуҷуди бештари хонандагон барои барқарорсозии шунавоӣ, омӯзиши талаффуз, омӯзиши нутқи хаттӣ ва ғайра омӯзонида мешаванд. Инчунин, дар ин муассисаҳо мо барномаи мутобиқшавиро барои омӯзгорон омода намудем.

Таълими забон дар ММТ номутавозун аст, ки асосан дар се ҷанба зоҳир мешавад: Якум, таълими забон дар синфҳои поёни танг, дар синфҳои миёна суст ва дар синфҳои боло ҳолӣ аст. Нақшаи таълимӣ танҳо дарсҳои омӯзиши забони ишораро дар синфҳои тайёри то сеюм пешниҳод мекунад ва таваҷҷуҳи дарсҳои омӯзиши забон ба таври умум ба омӯзиши гӯш кардан ва гуфтугӯ ва омӯзиши гуфтугӯ нигаронида шудааст, ки бо ин роҳ мутобиқшавӣ низ ба роҳ монда мешавад. Китобҳои дарсии забони тоҷикӣ барои синфҳои миёна ва болоӣ барои хондан ва навиштан талаботи баланд доранд. Аз сабаби воқеияти таълими имтиҳонӣ имконнопазир аст, ки вақту қувваи маҳдуд барои

идомаи таълими шифоҳӣ сарф карда мешавад. Дар натиҷа натиҷаҳои омӯзиши забон дар синфҳои поёни муттаҳид карда намешаванд ва шунавоӣ дар синфҳои поёни ва синфҳои болоӣ ба муошират бо забони имову ишора одат мекунанд ва ба ҷои онҳо қобилияти шифоҳии англисӣ коҳиш меёбад. Паст шудани қобилияти нутқи даҳонӣ бевосита боиси паст шудани қобилияти нутқи хаттии хонандагони ношунаво мегардад. Донишмандон олимони инъикос менамоянд, ки мутобиқшавии хонандагон бо ин восита ба роҳ монда мешаванд. Дар таҳқиқот мо аксар вақт мушоҳида намудем, ки хонандагони суштшунавои миёна ва калони мактабӣ дар таркиби худ ҷумлаҳои нодурусти зиёд доранд, ҷумлаҳо норавшан ва калимаҳо маънои худро ифода намекунанд. Номҳои ҳамсинфони шиносе, ки якҷоя мехонанд ва зиндагӣ мекунанд, танҳо ба забони имову ишора навиштан мумкин аст, вале бо ҳарфҳои тоҷикӣ не. Дуюм, таълими забон ҳамчун фанни ҳатмӣ хуб омӯзониданида мешавад, вале хонандагон дар омӯзиши фанни математика ва дигар фанҳо сусттар мебошанд.

1.3. Ташкили дарсҳои тарбиявӣ ҳамчун омилҳои мутобиқшавии хонандагони нуқсонҳои шунавоидошта дар муассисаҳои махсуси таҳсилоти

Яке аз воситаҳои мутобиқшавӣ байни ХНШД ин соатҳои тарбиявӣ ба ҳисоб меравад. Дар муассисаи давлатии Мактаб - интернати ҷумҳуриявии кӯдакони ношунавои ноҳияи Рӯдакӣ мувофиқи ҳар як синф омӯзгорон соатҳои тарбиявӣ мегузаронанд. Соати тарбиявӣ дар як ҳафта як соат гузаронида мешавад, ки ин дар як сол 36 соатро ташкил медиҳад. Синфҳои тайёри ва синфҳои ибтидоӣ, ки дар як баст сурат мегирад. Синфҳои тайёри аз соати 8.00 то 12.30 синфҳои ибтидоӣ бошад аз соати 8.00 то то 12.30 гузаронида мешавад. Танаффуси калон дар синфҳои

тайёри ва ибтидои 25 - дақиқаро дар бар мегирад. Вазифаи роҳбари синф ба дӯши омӯзгори дарсдиҳанда вогузор гардидааст.

Тавре ки шумо медонед, барои ХНШД муассисаи махсус на танҳо таълим медиҳад, балки тарбия мекунад, яъне он як қисми муҳити тарбия мебошад, ки оила, ҳаёти онҳо берун аз мактаб, рузномаҳо, радио, оинаи нилгун, маҳфилҳои хониш ва ғайраро дар бар мегирад. Дар натиҷаи рушди муоширатии ҷаҳонӣ ҷаҳоне, ки хонандагон худро дар он зиндагӣ ва иштирок мекунанд, ин раванде ба ҳисоб меравад, ки дар вай ба амал меояд, ҳис мекунад, қомилан тағйир ёфта, дар тамоми ҷаҳон васеъ гардид. Дар системаи арзиши ХНШД дигаргунии қуллӣ ба амал омад. Барои ХНШД то ба синфҳои тайёри дар хона тарбия дода мешавад ва омили пешбарандаи ХНШД бозӣ ба ҳисоб меравад. Ҳар як дарси тарбиявӣ аз бозӣ бояд оғоз ёбад.

Муҳаққиқи рус О.В. Королева дар чунин ақида аст, ки «Барои инкишоф додани робитаи байни садо ва ашё, бозичаҳои мувофиқро истифода бурдан мумкин аст (лӯхтаки чубин, лӯхтаки раққос, лӯхтаки ранга, лӯхтаки духтарак, лӯхтаки арусу домон, асп, ҳавопаймо). Барои ҷалби таваҷҷӯҳи хонандагон ба чехра ва лабҳои қалонсол ва омӯзгорон дар дарсҳои тарбиявӣ, бо бозичаро ҳангоми талаффузи садо ба лабонаш меорад, истифода бурда шавад» [67;100].

Муаллимон бояд сценарияҳои бозиро ташкил кунанд, ки хонандаро барои муайян кардани амалҳо ташвиқ мекунанд ва баъдан онҳоро бо қайдҳои шифоҳӣ, ба монанди «роҳ рафтан», «давидан», «хоб кардан», «гиря кардан» ва «хӯрдан» алоқаманд мекунанд. Вақте ки хонанда ба азхуд кардани ин қалимаҳо шуруъ мекунад, ҳатто агар талаффуз дар аввал ноқомил бошад ҳам, марҳилаи навбатӣ сохтани сохторҳои мураккабтари забониро дар бар мегирад, ба монанди «модар нишастааст», «мошин меронд», «падар роҳ меравад» ва «саг давида истодааст». Ин равиши системавӣ на танҳо рушди забони ифоданокро мусоидат мекунад, балки фаҳмиши забони нутқи сулҳунаворо низ

беҳтар мекунад ва барои малакаҳои муошират ва мутобиқшавии оянда заминаи мустаҳкам мегузорад.

Барои мутобиқ шудан афзоиши шумораи дӯстони хонанда муҳим мебошад ва хонанда дар муассисаи дӯстони зиёд пайдо менамояд. Вазифаи волидайн то ба синни тайёри бояд кӯдакони шунаворо ба хона даъват намояд, бозиҳои ҷолиб ташкил намояд, шароитҳо фароҳам оварад. Ҳамин тавр, кӯдаки ношунаво ба дигар кӯдакон наздик мешавад, зеро вай метавонад бозиҳо ихтироъ кунад, қоидаҳоро фаҳмонад ва бо дастони худ кори зиёдеро анҷом диҳад.

Волидайнро лозим меояд, то ба ММТ омадан дар ниҳоди кӯдак иродаи неқ, омодагӣ ба кумак ва таваҷҷуҳро парваранд. Ин сифатҳо барои мутобиқ шудан бомуваффақият дар ҷомеа муҳимманд. Масалан, шумо метавонед бо фарзанди худ ба ҳамсояҳо тухфа кунед, аз дӯсти ӯ чӣ ҳис мекунад, пурсед, пешниҳод кунед ва ғайра.

Вақте ки хонандагон ба ММТ аз доираи оила берун мешавад ва ба омӯхтани ҷаҳон шуруъ мекунад, барои мутобиқшавӣ оила бояд ӯро ба ин гузариш дуруст омода созад. Дар аввал ба хонанда дар синфи тайёри речаи рӯз омӯзонида мешавад, то ки мутобиқшавӣ ба муассисаи махсус ба роҳ монда шавад. Сипас, забони имову ишора, нутқи даҳонӣ омӯзонида мешавад. Дар синфи тайёри хонандаро раванди харид кардан, рафтан ба мағоза ҷалб карда мешаванд. Бо шакли бозӣ хариду фурӯш, корҳои мустақилонаи хона, тозагиро ёд мегирад. Омӯзгорон мувофиқи нақша бо онҳо пешакӣ калимаҳо ва ибораҳои заруриро муҳокима мекунанд.

Вазифаи омӯзгор ММТ, пеш аз ҳама, дар вақти қабул кардани ХНШД, ҳамон тавре ки ҳаст бояд қабул намояд, бояд дарк намояд, ки сабабҳои ҷудошавӣ ё ҳашмгинии ӯ, фароҳам овардани вазъияти муваффақият, аз ҷумла дар хонанда дар фаъолиятҳое, ки ба ӯ имконият

медиҳанд, ки худшиносӣ ва худро дар назди дигарон эҳсос кунад, асоси мутобиқшавии бомуваффақият мебошад.

Вусъат додани таҷрибаи ҷамъиятии ХНШД аҳаммияти махсус дорад. Экскурсияҳо ба музейҳо, галереяҳои бадеӣ, алоқа бо марказҳои маданият, ғамхорӣ дар ҳаққи ёдгориҳои таърихӣ маданият, тамошои ҷойҳои таърихӣ, намоиш додани концертҳо дар назди аҳоли, вохӯриҳо бо ветеранҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ, намояндагони касбу кори гуногун ва ғайра ба ХНШД имконият медиҳад, ки ба хонандагони дигар ба зудӣ мутобиқ шаванд. Ҳамаи ин ҷаҳонбинии касро васеъ мекунад, ба ташаккули сохтори арзишҳо таъсир мерасонад, ба худмуайянкунӣ ва азхуд намудани таҷрибаи наслҳои пештара ёрӣ мерасонад.

Рушди муосири маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон тарбияи маънавию ахлоқии ХНШД - ро яке аз ҳадафҳои аввалиндараҷаи худ медонад. Сиёсати давлатӣ ба маҷмуи ҳадафҳои умумибашарӣ дар фарҳанги миллӣ - минтақавии таълиму тарбия асос ёфтааст. Онҳо дар ошноии хонандагони ношунаво ва сустшунаво бо анъанаҳои миллӣ, фарҳанги миллӣ, азхудкунии забони онҳо, ташаккули шахсият дар заминаи дониш дар бораи гузашта ва имрӯзи зодгоҳашон муайян шудаанд. Бинобар ин, дар таълиму тарбия ҷузъи этнофарҳангии он мустаҳкам мегардад.

Ҷазои таълимии ММТ гуногунрангии фарҳангҳо ва анъанаҳои фарҳангии муштаракро ифода мекунад. Дар «Конвенсияи ҳуқуқи кӯдак» таъкид шудааст, ки «дар муассиса на танҳо ақлонӣ, балки ҳаёти шахрвандӣ, маънавӣ ва фарҳангии хонанда низ бояд ҷамъ карда шавад» [1;58].

Ояндаи халқ ва характери маънавию ахлоқии онҳоро системаи таълим ва тарбия, ки дар асоси принцип бо анъанаҳои маданияи халқҳо шинос кардани насли наврас барпо карда шудааст. Шинос шудан бо фарҳанги худ, тавассути он ошноӣ бо фарҳанги ҷаҳонӣ вазифаи стратегии маорифи имрӯза ба ҳисоб меравад.

Шиносой бо анъанаҳои фарҳангии мардумӣ бидуни дигар халқҳо аз дигар маҳаллаҳо бохабар шудан, эҳтиром ба гуногунии фарҳангҳо ва забонҳо, ҳифзи мероси маънавӣ дастурҳои афзалиятноки тарбияи маънавию ахлоқӣ мебошад, ки барои мутобиқшавии ХНШД мусоидат менамояд. Тарбияи маънавӣ ва ахлоқӣ раванди мусоидат ба ташаккули маънавию ахлоқии шахс, ташаккули ҳиссиёти ахлоқӣ (вичдон, вазифа, масъулият, шаҳрвандӣ), хислатҳои ахлоқӣ (таҳаммулпазирӣ, сабр, шафқат), мавқеи ахлоқӣ (бартараф кардан), озмоишҳои ҳаёт, маҳорати фарқ кардани неку бад), рафтори ахлоқӣ (тайёр будан ба хизмат ба одамон, иродаи неку ва маданияти сулҳ) дар ММТ омӯзонида мешавад, ки барои дӯстӣ пайдо кардан ва ба ин раванд омода шудан, мутобиқшавиро ба аҳли омма беҳтар менамояд. Мутобиқшавии ХНШД дар он ҳолате бомувофиқият сурат мегирад, ахлоқи онҳо намунави бошад ва ҳамаи ин дар ММТ омӯзонида мешавад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дастуру китобҳо аз тарафи донишмандон, аз ҷумла доктори илмҳои педагогӣ, профессор А.Нуров пешниҳод шудааст. «Усул ва шаклҳои анъанавии таълими халқу миллати тоҷик мазмуни таълиму тарбия дар заминаи этнопедагогӣ, таҷрибаи пешқадами педагогии олимону омӯзгорон барои дарк ва тавсифи меъёрҳои давраи самарабахши мутобиқатшавии хонандагони ҳамаи табақаҳо кумак карданд» [87;75].

Таҳлил нишон дод, ки се ҷузъи асосии мутобиқшавии тарбиявиро дар ММТ - ро бояд истифода бурд:

1. Ҷузъи маърифатии мутобиқшавии мактаб ду меъёрро дар бар мегирад: фаъолияти таълимӣ ва тарбиявӣ.
2. Ҷузъи эмотсионалӣ омӯзиши эҳсосоти пешбаранда, худбаҳодиҳӣ ва сатҳи сабъӣҳоро дар бар мегирад.
3. Ҷузъи рафтор омӯзиши ангезаи пешбари рафтор, мақоми сотсиометриро дар бар мегирад. Ҳамин тариқ, нуқтаи назари

этнопедагогӣ ба мутобиқшавии хонандагон таъсир мерасонад. Омӯзгорон дар фаъолияти худ кӯшиш мекунанд, ки анъанаҳои чандинасраи хиради педагогии халқро пурра истифода баранд. Омӯзгорон, яъне тамоми коркунони муассисаи таълимӣ саъю кӯшиш менамоянд, ки фаъолияти тарбиявиро бо кори тарбиявӣ пайваستا нигоҳдоранд. Ҳамин тавр, таърихи халқи мо, забону фарҳанг, анъана ва расму оин, осори мардумӣ, чашнҳо - воситаи тавоноии тарбияти суннатӣ бояд асоси тарбияи муосир, эҳё ва рушди маънавиёт гардад. Донишмандони таърихи гузаштагонаномон мутобиқшавии ХНШД боз ҳам мустаҳкам мегардонад.

Барои мутобиқшавӣ таҷрибавӣ мазмунҳои асосии амалисозии салоҳияти этнофарҳангӣ инҳоянд:

- тарбияи шахрвандӣ, ватандӯстӣ, эҳтироми ҳуқуқ, озодиҳо ва уҳдадорӣҳои инсон;
- тарбияи ҳиссиёти ахлоқӣ ва шуури ахлоқӣ;
- тарбияи меҳнатдӯстӣ, муносибати эҷодӣ ба таълим, меҳнат ва ҳаёт;
- тарбияи муносибати арзишманд ба зебӣ, ташаккули ақидаҳо дар бораи идеалҳо ва арзишҳои зебопарастӣ (тарбияи эстетикӣ).

Барои мутобиқ шудани ХНШД ба ММТ вазифаи мураббия гузаронидани чорабиниҳои фарҳангӣ ва илмӣ мебошад. Мо дар таҳқиқот чорабиниҳоро номбар мекунем, ки дар онҳо иштирокчиёни фаъол на танҳо ҳуди ХНШД, балки мураббӣён, омӯзгорон ва волидон низ буданд. Бояд гуфт, ки дар ҳамаи чорабиниҳо ҷамъияти падару модарон, ки ба ММТ дар наздикӣ зиндагӣ мекунанд, фаъолона иштирок мекунанд.

1. Номи шумо чист?
2. Хонаводаи ман.
3. Оилаи ман дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

4. Ватани хурди ман. Таърихи Ватани хурди ман дар таърихи Тоҷикистон

5. Қоидаҳои этикет.

6. Бозиҳои халқӣ

7. Идҳои миллӣ.

8. Насаби ман.

9. Саломатӣ калиди муваффақият аст.

10. Афсонаи дӯстдоштаи ман.

Чорабиниҳои номбаршуда танҳо як қисми хурди ҳама корҳои мебошанд, ки барои инкишоф додан ва ташаккул додани шавқу рағбат ба фарҳанги модарӣ, забон, таърих, анъана ва урфу одатҳои на танҳо мардуми тоҷик, балки одамон, ки дар тури асрҳо дар наздикии зиндагӣ мекунад, анҷом дода мешаванд. Иштирок дар ин чорабиниҳо мутобиқшавии ХНШД боз ҳам тезтар шуда, оид ба миллати худ маълумотҳои зиётар мегиранд.

Ҳамин тариқ, мутобиқшавӣ ба ММТ ҳамчун шартҳои асосии азхудкунии фаъолияти тарбиявӣ аз ҷониби нуқсоншиносон ва равшаншиносони педагогӣ омилҳои зерин нишон дода шуданд, ки сатҳи ҳеле баланди худсариро нишон медиҳанд. Барои мутобиқшавии ХНШД омилҳои зерин истифода бурда мешавад:

- қобилияти бошуурона тобеъ кардани амали худ ба қоидае, ки тарзи амалро умуман муайян мекунад;
- қобилияти тамаркуз ба системаи додаи талабот;
- қобилияти ғӯш кардани нутқ ва иҷрои дақиқи супоришҳо;
- қобилияти мустақилона иҷро кардани вазифа аз рӯи қолаби босираванда.

Ба андешаи мо нишондиҳандаҳои асосии мутобиқшавии тарбиявии ХНШД аз инҳо иборатанд:

- а) дониш дар бораи олами атроф ва дар бораи худ:

б) дониستاني қоидаҳои муошират бо имову ишора ва бо нутқи шифоҳӣ ва рафтори аз ҷониби иҷтимоӣ тасдиқшуда;

в) дониш дар бораи нақши табиат дар ҳаёти инсон ва ҳодисаҳои хавфнок;

г) мавҷудияти андешаҳо дар бораи арзишҳои ахлоқии умумибашарӣ;

е) донишҳои асосии иҷтимоию иқтисодӣ ва геополитикӣ;

ё) дониши ибтидоӣ дар бораи рушди ҷисмонӣ ва равонии шахс, мақоми иҷтимоӣ ва нақшҳои иҷтимоӣ;

1. Малакаҳои амалӣ дар фаъолияти пешбарӣ: омодагӣ ба ҳамкории бехатар бо муҳити табиӣ ва иҷтимоӣ; рушди малакаҳои муошират; мустақилият дар иҷрои вазифаҳои таълимӣ; қобилияти пайдо кардани дӯстон;

2. Дастурҳои арзишӣ ва семантикӣ: муносибати эҳсосӣ ва арзишӣ ба олами атроф (ба табиат, объектҳои иҷтимоӣ, одамон); хайрхоҳӣ ва посухгӯӣ ба таҷрибаи шахси дигар (ҳамдардӣ); хоҳиши барқарор кардани муносибатҳои мусоид бо даста; ташаккули ҳавасмандии таълимӣ;

3. Рафтор: қобилияти назорат кардани рафтори худ, воқуниши мувофиқ ба дархостҳо, эродҳо ва талабот; бартарии бартараф кардани стратегияҳои мутобиқшавии рафтор дар ҳолатҳои мушкilot; риояи қоидаҳо ва меъёрҳои иҷтимоӣ; ташаббус ва мустақилият дар бозӣ, муошират ва ҳалли мушкilotҳои асосии рӯзмарра ва иҷтимоӣ.

Ҳамин тариқ, мутобиқшавии тарбиявӣ ба ММТ ин равандест, ки дар натиҷаи тағйироти дохилӣ, мутобиқшавии фаъоли беруна ва худтағйирёбии шахсият ба шароити нави ҳастӣ мебошад.

Мувофиқи талаботи «Консепсияи милли тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тарбияи маънавию ахлоқии хонандагонро таҷдиди назар менамояд. Ба ақидаи мо, ММТ - ро ҳамчун муҳимтарин институти иҷтимоӣ ҳисоб кардан лозим аст, ки дар робита бо дигар субъектҳои

ҷомеашиносӣ барои инкишофи тарбияи мустақими маънавӣ, ахлоқӣ, зеҳнӣ, иҷтимоӣ, зебопарастӣ, таҳуммулгароӣ ва умуман инсонии хонандагон шароити зарурӣ фароҳам меоварад. Омӯзиш танҳо як ҷузъи рушди шахсият аст. Арзишҳои асосии миллӣ (ватандӯстӣ, ҳамбастагии иҷтимоӣ, шахрвандӣ, оила, меҳнат ва эҷодкорӣ, илм, санъат ва адабиёт, табиат, инсоният) заминаи фазои ягонаи рушд ва тарбияи маънавию ахлоқии ХНШД, яъне тарзи ҳаёти онҳо, ки ҳаёти синфӣ ва беруназсинфиро муайян мекунад ва танҳо бо ҳамин восита мутобиқшавӣ бо имову ишора ба роҳ монда мешавад» [9;3].

ММТ ин муҳити махсусе ба ҳисоб меравад, ки хонандагон дар муҳлати 11 - сол ҳаёт ба сар мебаранд, синфи тайёри 0 ва аз 1 то синфи 10 инкишоф меёбад, таълим ва тарбия мегирад ва меомӯзад. Ба ММТ он ҷоест, ки дар он омӯзгорону мураббӣён, хонандагон ва дояҳои шабона низ кор ва фаъолият менамояд. Дар муассисаи давлатии «Мактаб интернати ношунавои ноҳияи Рӯдакӣ» вазифаи омӯзгорони тайёри ба мактаб О «А» М.Салимова, О «Б» Х.Ёғиева, О «В» С.Назарова ва О «Г» А.Танибекова ва дар синфи 1-ум бошад, омӯзгорон 1 «А» Ҷ.Гадоева ва 1 «Б» М.Муминова мутобиқ кардан ба омӯзиши фанҳои таълимӣ, мутобиқ кардани хонандагон ба муҳити мактабӣ, додани дониш, дорои маҳорат ва малака шудан мебошад.

Вазифаи мураббии рӯзона тайёри ба мактаб О «А» С. Носирзода, О «Б» Х. Назирова, О «В» И. Гулором ва О «Г» Г. Абдурахимова, дар синфи 1-ум бошад, синфи 1 «А» Ҷ. Гадоева ва 1 «Б» М. Муминова мутобиқ кардани ба речаи рӯз ва корҳои беруназсинфӣ ба ҳисоб меравад.

Вазифаи мураббии саҳархез 1 «А - Б» М. Анзарат аз ҷои хоб бедор кардани хонандагон, сафарбар кардани онҳо ба ошхона, супоридан ба омӯзгорони дарсдиҳанда мебошад.

Вазифаи мураббии шабона нигоҳубин кардани хонандагон дар шаб, баромадан ба ҳоҷатхона, пӯшонидани болопӯш дар ҷои хоб ба ҳисоб меравад.

Соати кори мураббии саҳархез аз 6.00 то 8.00, омӯзгорони дарсдиҳанда аз соати 8.00 то 13.00, мураббии рӯзона аз 13.00 то 20.00, мурабии шабона аз соати 20.00 то 6.00 саҳар иборат аст.

Ҳангоми дохил шудан ва мутобиқ шудан ба ММТ хонанда аз гурӯҳи синфӣ, шахсияти муаллим, мураббӣ, роҳбари синф, ҷадвали дарсҳо, тағйирот дар рӯзаи ҳаррӯза, маҳдудиятҳои ғайриодӣ дар фаъолияти ҷисмонӣ, муошират бо ҷаҳони беруна - ҳамаи ин шахсияти хонандаро ташаккул медиҳад, ки ба таъсири таълим мусоидат менамояд.

Дар айнӣ замон, ба андешаи мо, ХНШД дар ММТ талаботи махсус доранд, зеро хонандагон на танҳо дар муассиса меҳонанд, балки вақти беруназсинфиро якҷоя мегузaronанд. Ҳамин тариқ, ҷамъиятикунонии онҳо ҳамаи иштирокчиёни фаъолияти тарбиявии муассисаи таълимиро ба ташвиш меорад. Барои ҳар як иштирокчӣ фароҳам овардани шароити муваффақият ва роҳат вазифаи асосии муассисаи таълимӣ мебошад.

Ҳадафи стратегии маъруфи тарбия - «шахси ҷомеаи шахрвандӣ, ҷомеаи кушода, аз ҷиҳати функционалӣ салоҳиятдор, ки қодир ба қабули қарорҳо, амали мустақилона, ба дӯш гирифтани масъулият» - имрӯз ҳам аҳаммият дорад. Дар ҳалли ин мақсади давраи демократӣ фазаи тарбиявии ММТ нақши калон мебозад.

Хонандагони синфи тайёри 1 сентябр худро дар шароити тамоман нав мебинанд. Албатта, ин дараҷаи якуми мутобиқшавӣ - мутобиқ шудан ба шароити нави фазой мебошад. Инчунин, омадан ба ММТ - ро шумораи зиёди одамони бегона ҳамроҳӣ мекунанд. Ин дараҷаи дууми мутобиқшавӣ аст.

Марҳилаи навбатии мутобиқшавӣ ворид намудани мустақими малакаҳои нозуки моторӣ, қобилиятҳои маърифатӣ ва малакаҳои ҳалли

мушкилот, инчунин беҳтар кардани диққатро талаб мекунад. Синфи омодагӣ дар мутобиқшавии таълими томактабӣ ба ҳаёти мактаб-интернат нақши муҳим мебозад. Мутобиқшавии бомуваффақияти хонандагон бидуни муносибати фаъол, баланди касбӣ ва ҳассос ва меҳрубонии муаллимон ва мураббӣни синфҳои омодагӣ аҳаммияти калон дорад.

Тарзи навишти нақшаи кори соати тарбиявӣ дар ду шакл қабул карда мешаванд, ки пеш аз омода кардани нақша мутобиқшавии хонандагон ба назар гирифта мешавад. Тарзи аввал чопӣ ва тарзи дуюм дастнавис. Нақшаи тарбиявӣ аз бандҳои зерин иборат аст:

1. Рақами тартибӣ.
2. Номгуи мавзӯҳо.
3. Таърихи рӯз.
4. Эзоҳ.

Нақшаи соатҳои тарбиявӣ дар синфҳои тайёри 35 соат, синфҳои ибтидоӣ 36 соатро дарбар мегирад,

Мавзӯҳои соатҳои тарбиявиро омӯзгорон вобаста ба истеъдодӣ ХНШД интихоб менамоянд. Мавзӯҳо асосан дар асоси санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ ва ахлоқӣ тартиб дода шудаанд.

Дар муассисаҳои махсуси таҳсилоти соатҳои тарбиявии дарсҳои кушод низ гузаронида мешаванд, ки дар он маъмурият ва омӯзгорону мураббӣён иштирок менамоянд. Соатҳои тарбиявӣ бо як тайёрии хуб гузаронида мешаванд, ки дар он хонандагон низ фаъолияти худро нишон медиҳанд. Аввал омӯзгор мавзӯи соати тарбиявиро бо нутқ ва бо забони имову ишора ба хонандагон мефаҳмонад. Дар он хонандагон фардӣ, дунафара, гуруҳӣ, ҳамсароӣ шеърҳо ва сурудҳоро бо забони имову ишора қироат менамоянд.

Дар ру ба рӯ ХНШД омӯзгор дур аз дигар хонандагон истода мафҳуми сурудро бо имову ишора нишон медиҳад, хонандагон бошанд

онро такрор менамоянд. Дар дарсҳои тарбиявӣ ХНШД мутобиқшавияшон боз ҳам пурзӯр мегардад.

Инчунин, дар ҳар соати тарбиявии кушод сахнаҳои ҳаҷвӣ бо забони имову ишора ба роҳ монда мешаванд, ки онро ХНШД бо якдигар барои мутобиқ шудан бо як маҳорати баланд иҷро менамоянд.

Дар охир омӯзгорону мураббӣ соати тарбиявии омӯзгорро ба таҳлил мекашанд. Ҳар яке ҷиҳатҳои мусбату манфии соати тарбиявиро аз нигоҳи худ таҳлил менамоянд, ки ин тарзи фаъолият барои пешрафти кори омӯзгорону мураббӣ заминаи мусоид мегузоранд.

Ҷалб намуданиқӯдагон дар чорабиниҳои фарҳангӣ аз аҳаммият ҳолӣ нест. Хонандагони суштшунаво ва ношунаво бояд дар концертҳо ва дигар чорабиниҳо фаълоне иштирок намоёнд. Онҳо метавонанд бо имову ишора шеър бихонанд, рақс кунанд ва ё дар нақшҳои сахнавӣ ширкат варзанд. Суханронии оммавӣ барои бартараф кардани шармгинӣ ва тарс дар синфхона кумак мекунад.

Бо мурури синну сол хонандаи ношунаво имкониятҳои бештари иҷтимоӣ пайдо мекунад. Барои мутобиқ шудан ба китобхона, музейҳо, театрҳо ва концертҳо меравад. Омӯзгор бояд хонандаро ба ин рӯйдодҳо пешакӣ омода созад. Омӯзгор бояд ба онҳо бигӯяд, ки онҳо ба кучо мераванд, чӣ хоҳанд دید ва хонанда кадом калимаҳои навро аз худ мекунад. Дар музейҳо ва театрҳо дар бораи рафтори дуруст сухан рондан низ зарур аст. Пас аз тамошои намоишгоҳ шумо бояд таассуроти худро бо хонандагон муҳокима кунед. Ҳамин тавр, хонандагони ношунаво бо фарҳанг ошно мешаванд ва ба ҷомеа мутобиқ ва ворид мешаванд.

Экскурсияҳо ва сайёҳатҳо бо аҳли хонандагон ва ҳамсинфон, дар якҷоягӣ бо дигар гурӯҳи хонандагон дӯстон барои рушди малакаҳои иҷтимоӣ мусоидат мекунанд. Хонанда дар гурӯҳ амал кардан, манфиатҳои дигаронро ба назар гирифтаниро ёд мегирад, ҷаҳонбинии худро васеъ мекунад. Дар чунин шароит нутқ ва имову ишора беҳтар

мегардад, мутобиқшавӣ ҳубтар ҷараён мегирад, зеро онҳо бо шумораи зиёди одамон муошират мекунанд.

Дар давраи мутобиқшавӣ ХНШД нороҳатии эҳсосиро аз сар мегузаронад ва дар дараҷаҳои гуногуни шиддати дохилӣ ва хушёрӣ қарор дорад. Ҳама хонандагон, чун қоида, дараҷаи баланди фишори асабӣ, равонӣ ва ҷисмонӣ доранд. Ҳама тағйирот дар рафтори хонанда дар ин давра бо раванди мутобиқшавии ӯ ба муассиса алоқаманд аст.

ХНШД дар дарк, таваҷҷуҳ, хотира, тафаккур, нутқ ва ғайра ба таври кофӣ ё суст инкишоф ёфта, аз ҷиҳати равонӣ ҳассостар ва нозуктаранд. ММТ бояд аз нигоҳи ХНШД, фикр кунанд ва эҷод кунанд, дар заминаи моддӣ ороиши синф, муҳити меъморӣ хонандагон асбобҳои таълимӣ, ороиши муҳити долони гузар ва таҷҳизоти тафреҳӣ ва ғайра, инчунин нақш ва тарҳрезии ҷойҳои зист ва ҷойҳои таълимӣ ва масолеҳи ороишӣ дар ММТ-ро таҷдиди назар намоянд. Интиҳоб ва мувофиқати ранги либоси хонандагон бояд ба хусусиятҳои равонии онҳо мутобиқ бошад, масофаи байни хонандагони ношунаво ва сустшунаво бояд муоширати онҳо ва муҳити ношинос кутоҳ карда шавад. Кумак ба ХНШД дар мутобиқ шудан ба муҳити ММТ тавассути фанҳои тарбиявӣ, речаи рӯз, эҷоди муҳити иҷтимоӣ ва ҷисмонӣ ватандӯстӣ ҳубтар ба роҳ монда мешавад. Дар он ҷойҳое, ки ХНШД зуд - зуд меоянду мераванд, ороишҳо бояд одӣ бошанд, кӯшиш кунанд, ки зебою равшан бошад. Муҳити ҷисмонии ММТ бояд ҳисси кофии амният дошта бошад, барои кумак ба хонандагон дар ислоҳи монеаҳои гуногун дар муҳити ношинос чораҳои фаъол андешида, шароитро фароҳам оварад, ки ба ХНШД барои таҳсил ва зиндагӣ шароит муҳайё бошад.

Омодагии ХНШД ба таҳсил дар ММТ ва зуд мутобиқ шудани онҳо ба раванди тарбия яке аз натиҷаҳои муҳимми инкишофи он дар ин давраи синфҳои тайёрӣ шавқу рағбат ба муассиса, ворид шудан ба муассисаи таълимӣ бедор мешавад. Азҳудкунии меъёрҳои ахлоқӣ, дарки маъноӣ онҳо дар шунидани ХНШД дар раванди муоширати шифоҳӣ бо

калонсолон дар ҳолатҳои гуногун, ҳангоми аз ҷониби калонсолон маъқул ё танқиди амали онҳо ба амал меояд. Дар ин бобат бозиҳои тарбиявӣ нақши муҳим дорад, ки дар он ХНШД муносибати байни одамон, меъёрҳои рафтори ҷомеа ро дарк мекунанд. Барои мутобиқшавии ХНШД ба ММТ дар дарсҳои тарбиявӣ дар нақша нақл кардани афсона, қисса ва шеърҳои ҳамагон аҳамияти калони тарбиявӣ дорад.

Ин раванд дар ХНШД хеле мушкилтар аст. Онҳо амалҳои калонсолон ва онҳоро бидуни дарки маъно ва сабабҳои онҳо мушоҳида карда метавонанд. Хусусияти фаъолияти бозиҳои тарбиявӣ, душвориҳои дарк ва интиқоли муносибатҳои маъноӣ дар бозӣ имкон намедиҳад, ки бозии ХНШД таълимро воситаи тарбияи ахлоқӣ ҳисоб кунем. Омӯзгор дар дарсҳои тарбиявӣ фаҳмондани моҳияти амал, меъёрҳои рафтор ба ХНШД душворӣ мекашанд. Ҳамин тавр, дар ҷараёни тарбия, ки ба инкишофи онҳо нигаронида шудааст, ташаккули муоширати нутқ, инкишофи шахсии ХНШД бештар ба амал меояд. ХНШД дар ҳаёти ҳаррӯза ва дар фаъолиятҳои гуногун бо падидаҳои гуногуни иҷтимоӣ шинос мешаванд, фаҳмидан ва таҳлили амали худ ва дигаронро меомӯзанд. Дар онҳо чунин хислатҳои характер, монанди фаъолият, мустақилият инкишоф меёбанд.

Шароити ахлоқию ихтиёрии омодагии муассисаи махсус низ дар зерин таъсири мазмунӣ усулҳои тарбиявӣ истифодашаванда ташаккул меёбад. Хусусиятҳои инкишофи шахсии ХНШД бо як қатор сабабҳо вобаста аст: камбизоатӣ ё набудани ҳисси солим, ки барои рушди соҳаи эҳсосӣ - ихтиёрӣ муҳим аст; душворӣ дар муошират бо дигарон ва қобилияти пурра азхуд кардани таҷрибаи иҷтимоӣ тавассути нутқ, рушди назарраси намудҳои гуногуни фаъолият (мавзӯ, бозӣ, меҳнати ибтидоӣ), ки дар ҷараёни онҳо азхудкунии таҷрибаи иҷтимоӣ ва ташаккули сифатҳои шахсӣ дар дарсҳои тарбиявӣ сурат мегирад.

Раванди ташаккули шахсияти ХНШД дар дарсҳои тарбиявӣ то андозае бо бозӣ алоқаманд аст, зеро онҳо аз фаъолияти бозии нав дар дарсҳои тарбиявӣ бояд мутобиқ карда шавад. Ҷанбаи муҳимми ин раванд пайдоиши танзими ихтиёрии рафтор ва тобеияти мотивҳо мебошад. Дар бозӣ ХНШД маҷбур аст, ки амали худро ба талаботи муайяне, ки бо нақшаи умумии бозӣ ё қоидаҳои бозӣ алоқаманданд, тобеъ гардонад. Дарсҳои тарбиявӣ бояд ба шакли бозӣ гузаронида шавад; рафтори онҳоро вобаста ба муносибати нақш ба дигар қаҳрамонҳо ва муносибатҳое, ки вобаста ба ин инкишоф меёбанд, танзим мекунанд.

Дар охири давраи томақтабӣ ХНШД ба бозии дорои қоидаҳое, ки ҷараёни бозиро дақиқ танзим мекунанд, аҳаммияти бештар медиҳанд. Тобеияти ангеҳои вазъиятӣ ба омилҳои муҳимтаре, ки дар бозӣ инкишоф меёбанд, барои мутобиқшавӣ ба муассисаҳои махсус пайдоиши иерархияи доимии мотивҳо замина фароҳам меорад, ки дар бораи як самти муайяни шахсияти онҳо суҳан гуфтан имкон медиҳад.

ХНШД дар синфҳои тайёри наметавонанд мустақилона чизи муҳимро ҷудо кунанд, муносибати одамонро интиқол диҳанд, онҳо унсурҳои мушаххаси вазъиятро такрор мекунанд, аксар вақт унсурҳои асосии ин бозӣ нестанд. Аксар вақт онҳо барои мутобиқшавӣ майлдоранд, ки ҳамон амалҳои бозиро рӯз ба рӯз такрор кунанд, хусусан агар онҳо қаблан ба омӯзгорон дар дарсҳои тарбиявӣ нишон дода шуда бошанд. Вақте ки ХНШД ба нақш ворид мешавад, тақлид ба калонсолони наздик (модар, муаллим) аксар вақт ҳадаф мегардад. Бештари бозии нақшофарӣ дар иҷрои сахнаҷа, тақлидкунӣ асос гузошта мешавад.

Дар нақшаи тарбиявии синфи тайёри баъд аз дарсҳои таълимӣ барои мутобиқшавии ХНШД фаъолиятҳои бозӣ пешниҳод карда шудааст. Фаъолиятҳои бозӣ бо кӯдаки суштшунаво ва ношунаво таҷҳизот ё захираҳои махсусро талаб намеkunанд. Истифодаи бозичаҳои маъмулӣ

ба монанди лӯхтакҳо, мошинҳо, ҳайвонот ва зинаҳои сохтмонӣ метавонанд хеле муассир бошанд. Калиди муваффақият дар он аст, ки раванди бозӣ табиӣ ва ноогоҳона бошад, на танҳо бо машқҳои сохторӣ маҳдуд шавад. Ҳангоми бозӣ дар дарсҳои тарбиявӣ муҳим аст, ки ҳар як бозичаро ба лабони хонанда расонем ва онро дар сатҳи манаҳ ҷойгир кунем, то мушоҳидаи биноии ҳаракатҳои бинӣ ва боқимондари бо номҳои бозичаҳо, масалан, "аааааа" барои лӯхтак, "вввв" барои мошин, "ав-ав" барои саг ва "мияв" барои гурба пайваस्त кунад.

Бо воситаи бозӣ дарсҳои тарбиявӣ дар сатҳи баланд гузаронида мешавад, ХНШД фаъол мешаванд ва мутобиқшавӣ хуб ба роҳ монда мешавад.

Хулосаи боби якум

Мо, пеш аз ҳама, маънои мафҳумҳои мутобиқшавӣ дар ММТ-ро фаҳмидем. Мутобиқшавӣ раванди иҷтимоӣ педагогӣ мебошад, ки агар мусоид бошад ХНШД - ро ба ҳолати мутобиқшавӣ мебарад. Мутобиқшавиро метавон ҳамчун ҳолати ХНШД - е тавсиф кард, ки фаъолияти худро бидуни ихтилофҳои дарозмуддати берунӣ ва дохилӣ анҷом медиҳад.

Барои бомуваффақият таҳсил кардан ва муошират кардан дар муҳити муассисаи махсус, афзоиши мақоми иҷтимоии ХНШД бештар аз шахсияти волидон, омӯзгорон, сурдопедагогон ва психологон дар ақидаҳои мутахассисони ватанию хориҷӣ вобаста аст.

Дар ин боб мутобиқшавӣ ба воситаи ҳикояҳои пандомез, фаъол худро нишон додан дар дарсҳои тарбиявӣ истифода бурда шуд.

Барномаи ХНШД аз тарафи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки барои муттаҳидсозӣ ва ҳамохангсозии фаъолияти онҳо пешбинӣ шудааст, дар ММТ истифода бурда мешавад.

Инчунин якчанд санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ, барномаҳо барои мутобиқшавиро барои инсондӯстии ҳаёти иҷтимоӣ ва системаи маориф,

ки барои ташаккул додани самаранокии раванди мутобиқсозии иҷтимоию педагогӣ муайян менамоянд.

Дар рафти амалӣ гардондани барномаи комплексие, ки мо аз як қатор барномаҳое иборат аст, ки самтҳои педагогӣ, тиббию психологӣ доранд, мо маҷмуи кофӣ маълумотҳои таҷрибавиро, ки барои тасдиқи хулосаҳои назариявӣ заруранд, ҷамъ кардем. Яке аз хулосаҳои муҳим ин аст, ки маҳдудиятҳои инкишофи ҷисмонии ХНШД ба воситаҳои бозӣ ба шумор меравад. Мо намудҳои гуногуни онро истифода бурдем, аз ин рӯ, хизматрасонии тавонбахшӣ бояд маҷмуи навҳои гуногуни кумакро тиббӣ, психологию педагогӣ ва иҷтимоӣ дар бар гирад.

Барои мутобиқшавии ХНШД ба вучуд овардани шароити моддӣ истифода бурда шуд, аз ҷумла: бо муҳити бозӣ, таълимӣ, меҳнатии ХНШД муайян карда шуд, ки барои инкишофи минбаъдаи онҳо мусоидат намуд. ХНШД тавассути нутқ муносибатҳоро барпо намуданд, мекунад ва худро ҳамчун инсон баробарҳуқуқ ҳисобиданд ва муносибатҳои иҷтимоӣ ифода намуданд. Инчунин, дар ин боб барномаи тахминии мутобиқшуда дар асоси намунаҳои дарсҳои тарбиявӣ дар рушди шахсияти ХНШД барои давраҳои ҳассоси рушд, инчунин, хусусиятҳои фардии рушди онҳо сохта шуд.

БОБИ 2. МУТОБИҚСОЗИИ ХОНАНДАГОНИ ДОРОИ НУҚСОНИ ШУНАВОЙ БА БАРНОМАҲОИ ТАЪЛИМӢ ВА КОРҲОИ ИҶТИМОӢ, РАВОНӢ, ПЕДАГОГӢ

2.1. Мутобиқсозии хонандагони дорои нуқсони шунавоӣ ҳамчун соҳаи иҷтимоӣ-педагогӣ ва равонӣ дар муҳити муассисаҳои махсуси таҳсилоти

Тағйироти босуръате, ки дар ҷаҳони гирду атроф ба амал меоянд, дар тамоми соҳаҳои фаъолияти насли наврас инъикос меёбад. Ҳадафи стратегии таҳсилоти фарогир «шахси ҷомеаи шахрвандӣ, ҷомеаи кушода, шахси аз ҷиҳати функционалӣ салоҳиятдор, қодир ба амали мустақилона ва ба дӯш гирифтани масъулият» мебошад. Дар ин бобат имрӯзҳо дар ҷаҳони соҳибистиқлолӣ, аз ҷумла ММТ нақши аввалиндараҷа мебозад. Муассиса ин як организм ба ҳисоб меравад, ки бо амалияи ҷамъиятӣ, бо тараққиёти ҷамъияти ҳозира ва дигаргуниҳои он мустаҳкам алоқаманд аст. Аз лаҳзаи ба муассиса дохил шудани ҳаёти ХНШД тағйир меёбад, вай ба амалӣ гардондани фаъолият аз ҷиҳати иҷтимоӣ аҳаммиятнок ва аз ҷиҳати иҷтимоӣ арзишнок - фаъолияти тарбиявӣ шуруъ мекунад.

Дар вазъияти нави иҷтимоӣ барои ӯ бояд ташаккули эҳтиёҷот, ҳадафҳо, эҳсосот ва ангезаҳои нав ба амал ояд, ки ба рафтори нав нигаронида шуда, ба ташаккули вазъияти нав нисбат ба худ ва дигарон мусоидат намояд. Аз ин рӯ, мутобиқшавӣ яке аз марҳилаҳои муҳимтарини иҷтимоисозии ХНШД буда, раванди ба талаботи иҷтимоӣ -психологӣ муҳити зист, шароит ва мазмуни ҳаёти иҷтимоии одамон наздик кардани таҷрибаи иҷтимоии ХНШД -ро ифода мекунад, то ки дар он таҷрибаи иҷтимоии онҳо ба талаботи иҷтимоӣ ва иҷтимоӣ-психологӣ наздик карда шавад. Омодагии худро ба иҷрои нақшҳои иҷтимоии ба синну сол мувофиқ ташаккул диҳад.

Муайян кардани асосҳои назариявии мутобиқшавии иҷтимоии ХНШД дар заминаи тадқиқоти мо вобаста ба мавзӯ ва объекти он, инчунин танзимои мақсаднок хусусияти муайян дорад. Мутобиқшавӣ ҳамчун маҷмуи тағйиротҳое, ки дар бадан ба амал меоянд, ба тағйирёбии ангезандаҳои муҳити атроф кам ё камтар мувофиқ мегардад.

Мутахассисон бар ин назаранд, ки ҷорӣ намудани курсҳои омӯзиши ё интихобӣ, ки пропедевтикӣ нисбат ба таҳсилоти омӯзгорӣ дорад, бояд ҳадафи омодагӣ ба ҳар як марҳилаи минбаъдаи фаъолияти касбии минбаъдари дошта бошад. Барои мутобиқ шудан ба он машғулиятҳои беруназсинфӣ, маҳфилҳои, ҷамъиятҳои мактабҳои илмӣ ва ғайра дохил мешаванд. Инкишофи муътадили ҷисмонии хонандагон шартӣ бомуваффақияти иҷтимоии онҳо ба ҳисоб меравад.

Мушкилоти таъсири мутақобилаи муҳит ва шахсиятро муайян намуда, он дар асарҳои ҳам равшаносони хориҷӣ ва ҳам ватанӣ боз ҳам инкишоф ёфтааст. Дар натиҷа имконият пайдо мешавад, ки номутобиқатии тафсири мутобиқшавии иҷтимоӣ - психологиро танҳо ҳамчун мутобиқшавии ғайрифайол ба муҳити иҷтимоии тағйирёфтаи шахс барои таъмини мавҷудияти бе мушкилот барои худ دیدан мумкин аст. Бо ақидаи он муаллифоне, ки мутобиқшавиро танҳо «мутобиқшавӣ» ба шароити нав мешуморанд, мутобиқшавии танҳо «одат кардан» аст, розӣ шудан мумкин нест.

Бояд ибронз намуд, ки инсон дар баробари нигоҳ доштани табиати биологии худ як мавҷудияти иҷтимоӣ мебошад. Дар ҷараёни инкишофи эволюсионӣ моҳияти ҷамъиятии «супрабиолог»-и худро пайдо кард.

Муқаррароти таҳиякардаи олимони ватанӣ ва хориҷиро ҷамъбаст намуда, мо ба хулосае меоем, ки инсон бо аз худ намудани таҷрибаҳои гуногуни иҷтимоӣ, зиндагии шахсии худ пайваستا ба ҳолатҳои нав рӯ ба рӯ мешавад. Дар баробари ин, вай моделҳои нави рафторро таҳия мекунад, ки ба шароити тағйирёбандаи муҳити зист ва вазъияти додашуда бештар мувофиқанд. Аксар вақт ин раванд бо рад кардани

муносибатҳо, ақидаҳо ва концепсияҳои қаблан муқарраршуда, тамоюлҳои арзишӣ ва ба даст овардани дигарон, ки ба шароити тағйирёфта мувофиқат мекунанд, ҳамроҳӣ мекунанд. Ҳамин тариқ, дар асоси гуфтаҳои боло метавон ба хулосае омад, ки мутобиқшавӣ дар соҳаи муносибатҳои «шахс - муҳити иҷтимоӣ» сатҳи баландтарини мутобиқшавӣ мебошад.

Дар шароити кор карда баромадани мушкilotи тартиб додани системаи мутобиқшавии меҳнатӣ ва иҷтимоии ХНШД мо зарур донистем, ки ба таҳлили таҷрибаи хориҷии ин соҳа муроҷиат кунем.

Дар мавриди мутобиқшавии иҷтимоӣ ва меҳнатии ХИМ дошта мувофиқи маълумоти Ассотсиатсияи Амрико мувофиқи қонун дар бораи ашхоси ХНШД бояд бо ҷои корӣ таъмин карда шаванд. Инак, онҳо ба ҳайси боғбон, мошиншӯйӣ кор мекунанд, аксарияташон дар анборҳо ба кори бастабандӣ ва ғайра машғуланд. Бо мақсади ҳавасмандгардонии ба кор қабул кардани ин маҳдуддоштагон давлат ҳиссаи андозро ба буҷети ҷумҳурӣ барои корфармоён кам мекунанд ва маблағҳои барои нафақаҳои иҷтимоӣ пешбинишуда бевосита ба ҷои кор гузаронида мешаванд. Инчунин, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баъди хатми ММТ онҳо метавонанд, ки дар «Комбинати таълимию истеҳсолии иттиҳодияи милли ношунавоёни Ҷумҳурии Тоҷикистон») фаъолият кунанд.

Дар рафти тадқиқот мо як қатор зиддиятҳои байни инҳоро муайян кардем:

- зарурати бештар мутобиқгардонӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангсозии ХНШД дар ММТ ва шароитҳои мавҷуда барои ноил шудан ба онҳо;
- имконпазирии моделсозии илмию педагогии раванди мутобиқшавии иҷтимоию педагогии ХНШД дар ММТ ва набудани равишҳои таҳияшуда барои татбиқи он.

Самаранокии мутобиқшавии ХНШД, ки дар ММТ таҳсил мекунанд, дар сурати иҷро шудани шароити муайяни иҷтимоию педагогӣ хеле зиёд мешавад: ин ташкили кори таълимӣ дар асоси

системаи аз ҷиҳати илман таҳиягардидаи таълим мебошад, Зимнан, шароити муҳити тарбиявии ММТ дар қабули хонандагоне, ки дар чунин муассисаи таълимӣ таҳсил ва зиндагӣ хоҳанд кард, хусусиятҳои хоси худро пешниҳод мекунад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон «Мактаб - интернати ҷумҳуриявии кӯдакони сустишунаво ва деркаршуда» - и ноҳияи Рӯдакӣ ва “Мактаб интернати ҷумҳуриявии кӯдакони ношунавои ноҳияи Рӯдакӣ ҳамчун маълумоти умумии махсуси (ислоҳии) ба таври замонавӣ мушкилоти ҷустуҷӯи роҳҳои беҳтар намудани таълиму тарбияи ХНШД бо мақсади ҳал намудани масъалаҳои муҳимми педагогӣ дар марҳалаи нави тараққиёти худ фаъолият менамояд. Дар ин муассиса барои нав кардани мазмуну технологияи таълим, тағйир додани диққат ба муқаррар намудани тафриқабандӣ ва фардикунонии ҷараёни таълим нисбат ба пештара, инкишоф додани салоҳияти ҳаёти ва қобилияти эҷодӣ, мутобиқшавии иҷтимоии хонандагон нигаронида шудааст.

Доҳилшавӣ ба ММТ як нуқтаи гардиш дар ҳаёти ҳар як хонанда мебошад. Оғози таҳсил дар ММТ вазъи иҷтимоии инкишофи онҳо, шароити мавҷудияти ӯ ва тамоми тарзи ҳаёти ӯро тағйир медиҳад. ХНШД тадриҷан категорияҳои абстрактиро азхуд мекунад, ки дар олами ҳиссиёт дода нашудаанд. Вай мақсаднок кор кардан ва худро идора карданро ёд мегирад.

Он сарчашмаҳое, ки доир ба масъалаҳои таълиму тарбия ва мутобиқшавии ХНШД - ро ба миён меоварад, бештар бояд характери тиббӣ ё нуқсоншиносӣ дошта бошад. Зеро сарчашмаҳои соҳаи тиббӣ моро водор менамояд, ки сабабҳои пайдоиши чунин беморӣ ва роҳҳои табobati он, соҳаи нуқсоншиносӣ бошад бештар истифодаи корҳои ислоҳӣ, мутобиқшавии ХНШД ба муҳити фарогир, ҷомеа, ҳамсолон мавриди баррасӣ қарор додем.

Солҳои охир дар ҳаёти иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии кишварамон дигаргуниҳои ҷиддӣ ба амал омаданд. Низоми арзишҳо

фаъолона таҷдиди назар карда мешавад, ки соҳаи ҳам ҳаёти моддӣ ва ҳам маънавии одамонро фаро мегирад, мушкилоти интиҳоби шахсӣ тезутунд шуда, дарк кардани мавқеи худ ва қабули ин ё он қарори масъулиятнок дар шароити боз ҳам бештар мураккабшавии низоми муносибатҳо тақозо мекунад. Дар чунин шароит психологияи истеъморкунандагӣ бо воқеияти ҳаёт ба мухолифат бархост.

Ба гуфтаи Ю.Н.Крайнова, мутобиқшавии иҷтимоиро чунин шарҳ додааст: «Мутобиқшавии иҷтимоӣ дар шароити муассисаҳои махсус барои хонандагони сустшунаво ва хонандагони ношунаво набояд тавассути ҳамгироии маҷбурӣ, балки тавассути ташаккули муносибати мусбати объективӣ ба ин муҳити зист сурат гирад. Мо дар таҳқиқоти худ бидуни таваҷҷуҳ ба ҷанбаҳои тиббӣ ва дефектологӣ, танҳо ҷузъҳои иҷтимоӣ ва психологии мушкилотро мавриди омӯзиш баррасӣ намудем» [151;179].

О.С.Сергеева бошад нисбат ба мутобиқшавӣ қайд менамояд, ки «Мутобиқшавии иҷтимоӣ ва равонии хонанда ба шароити гурӯҳи ҳарӯза дар марҳилаи ибтидоии корҳои ислоҳӣ ва инкишофии равоншиносӣ таълимӣ ба истифодаи шаклҳои оддии тамос - ламсӣ, пантомима ва ҳаракатӣ - дар заминаи интиҳоби озод ва рафтори саҳроии хонанда асос ёфтааст. Баъдан, корҳои ислоҳӣ ва инкишофӣ дар марҳилаҳо, вобаста ба вазнинии дизонтогенези аутистии хонанда бо ASD, анҷом дода мешаванд» [179;223].

А.А.Аббакумова дар мақолаҳои илмӣ бештар дар бораи мутобиқшавии хонандагони ношунаво ақидаҳои худро пешниҳод намуда, қайд менамояд, ки «Ҷанбаи биологии мутобиқшавӣ - ки барои одамон ва ҳайвонот хос аст - мутобиқшавии организм (мавҷудоти биологӣ) - ро ба шароити устувор ва тағйирёбандаи муҳити зист: ҳарорат, фишори атмосфера, намӣ, рӯшноӣ ва дигар шароити ҷисмонӣ, инчунин ба тағйирот дар бадан: беморӣ, аз даст додани узв ё маҳдуд кардани функсия дар бар мегирад. Ҷанбаи равонии мутобиқшавӣ

(қисман бо мафҳуми мутобиқшавии иҷтимоӣ мувофиқат мекунад) мутобиқшавии шахс ҳамчун як шахс дар ҷомеа аст. мутобиқи талаботи он ҷомеа ва бо ниёзҳо, ангезаҳо ва манфиатҳои худ» [119;167].

ММТ имрӯз на танҳо ба як иттиҳодияи иҷтимоикунанда, балки ба як пайванди аз ҷиҳати иҷтимоӣ мутобиқсозанда барои ХНШД табдил меёбад. Мутобиқшавии иҷтимоӣ дар шароити муассисаҳои махсус бо хонандагони суштшунаво барои онҳо аҳаммияти калон дорад. Муваффақияти омӯзиш ва ҳамгироии ХНШД ба муҳити суштшунавой бештар аз он вобаста аст. Дар ин натиҷа ба онҳо имконият медиҳад, ки на танҳо дар баробари ҳамсолони суштшунавой худ таҳсилоти рақобатпазир гиранд, балки ба судмандии худашон бовар карда, дар ҷомеа ҷойгоҳи худро ишғол намоянд. Чунки барои хонандагони суштшунаво мондани овоз яке аз фанҳои алоҳида ба шумор меравад.

Муҳаққиқи рус Т.А.Федорова иброз менамояд, ки, «Мутобиқшавии иҷтимоӣ шартӣ муҳим ва натиҷаи иҷтимоикунонии муваффақонаи шахсони дорои маҳдудият мебошад, ки дар ду самти асосӣ сурат мегирад: фаъолият ва муошират. Дар соҳаи фаъолият, шахс доираи фаъолиятҳои худро васеъ мекунад, дар ҳар як намуд самтгирӣ пайдо мекунад, онҳоро мефаҳмад ва аз худ мекунад ва шаклҳо ва воситаҳои мувофиқи фаъолиятро аз худ мекунад. Дар соҳаи муошират доираи иҷтимоӣ васеъ мешавад, мундариҷаи он васеъ ва амиқтар мешавад, меъёрҳо ва қоидаҳои рафтори қабулшуда дар ҷомеа азхуд карда мешаванд ва шаклҳои гуногуни рафтор аз худ карда мешаванд, ки дар муҳити иҷтимоии кӯдак ва дар маҷмӯъ дар ҷомеа қобили қабуланд» [181;250].

Тадқиқотҳое, ки ҷанбаҳои гуногуни падидаҳои «мутобиқшавӣ» ва «қобилиятҳои мутобиқшавӣ»-ро инъикос мекунанд, нишон медиҳанд, ки худӣ мафҳуми «мутобиқшавии шахсӣ» аз призмаи робитаи он бо

мафҳуми ҷомеасозӣ баррасӣ мешавад. Аз ин рӯ, дар ин замина мо бояд дар бораи мутобиқсозии иҷтимоӣ суҳбат кунем.

Меъёри асосии омодагӣ ба таълим камолоти мактабӣ мебошад, ки се ҷузъро дар бар мегирад: зеҳнӣ, эҳсосӣ ва иҷтимоӣ.

Камолоти зеҳнӣ қобилияти баровардани фаҳмиш равшан аст ва бисёр унсурҳои муҳимро дар бар мегирад;

Қобилияти фарқ кардани ашё аз фазои атроф;

Тафаккури аналитикӣ, ки ба шумо имкон медиҳад, ки муносибатҳои асосии байни падидаҳоро дарк кунед;

Хотираи мантиқӣ;

Таҷдиди намунаҳо;

Инкишофи малакаҳои хуби моторӣ ва ҳамоҳангсозии сенсомоторӣ.

Дар ин фаҳмиш камолоти зеҳнӣ омодагии функционалии сохторҳои майнаро барои иҷрои вазифаҳои мураккаб инъикос мекунад.

Камолоти зеҳнӣ дарки тафриқа (камолоти идрокӣ), аз ҷумла интиҳоб кардани шахсият аз замина фаҳмида мешавад: ҷалб кардани диққат; тафаккури таҳлилӣ, ки дар қобилияти дарки робитаҳои асосии байни падидаҳо ифода меёбад; имконияти дар хотир нигоҳ доштани мантиқӣ; қобилияти таҷдиди намуна, инчунин рушди ҳаракатҳои хуби дастҳо ва ҳамоҳангсозии сенсомоторӣ ба ҳисоб меравад. Мо метавонем бигӯем, ки камолоти зеҳнӣ, бо ин роҳ фаҳмида мешавад, асосан камолоти функционалии сохторҳои майнаи сарро инъикос мекунад.

Камолоти эмотсионалӣ қобилияти назорат кардани аксуламалҳои импульсивии шумо ва қобилияти машғул шудан бо фаъолиятҳои дар бар мегирад, ки барои муддати тулонӣ, махсусан ҷолиб нестанд. Камолоти иҷтимоӣ хоҳиши муошират бо ҳамсолон, қобилияти риоя кардани қоидаҳои гурӯҳи ХНШД ва омодагӣ ба иҷрои нақши хонанда дар муассисаро дар бар мегирад ва бо ҳамин восита хонандагон ба муассиса мутобиқ карда мешаванд.

Камолоти иҷтимоӣ эҳтиёҷоти муошират бо ҳамсолон ва қобилияти ба қонунҳои гурӯҳҳои кӯдакон тобеъ кардани рафтори кӯдак, инчунин қобилияти иҷрои нақши хонанда дар шароити мактабро дар бар мегирад.

Дар асоси мушкилотҳои интиҳобшуда тестҳо барои муайян кардани камолоти мактабӣ сохта мешаванд. Хонанда барои он ба мактаб омадан меҳақад, ки дар ҷомеаи одамон мавқеи муайянеро бидонад, ки дастрасиро ба олами калонсолон боз мекунад ва эҳтиёҷоти маърифатие дорад, ки дар хона қонеъ карда намешавад.

Мутобиқшавӣ ба ММТ марҳилаҳои зеринро дар бар мегирад: физиологӣ (биологӣ) ва иҷтимоӣ-психологӣ. Бояд қайд кард, ки дар ин давра хонандагони синни тайёри ба мактаб ба вайроншавии хоб, гум шудани иштиҳо ва коҳиши таваҷҷуҳ ба китобҳо ва бозиҳо майл доранд. Инро метавон ба механизми муҳофизатии равонӣ, ки ба стресси равонӣ ва ҷисмонӣ посух медиҳад, дар натиҷаи тағйирот дар дарки дарди хонанда нисбат дод. Мутобиқшавии физиологӣ аз нав сохтани системаҳои баданро дар бар мегирад, ки мутобиқшавии мувофиқро ба шароити нав таъмин мекунад.

Самти асосии мутобиқсозии бомуваффақияти ХНШД дар ММТ бо шартҳои муайяни муқарраршуда тақвият дода мешавад, ба монанди:

- ташкили таълими забони имову ишора ҳамчун асоси омӯзиш ва нутқи шифоҳӣ дар синфҳои омодагӣ;
- дар ММТ корҳои таълимӣ бар асоси системаи аз ҷиҳати илмӣ асосёфта, ки ҳамаи марҳилаҳо ва пайдарпайиро дар мундариҷаи кор дар бар мегирад;
- зарурати эҷоди ангежаҳо барои омӯзиши бомуваффақияти малака ва қобилиятҳои зарурӣ;
- татбиқи фаъоли усулҳо ва технологияҳои муосири инноватсионӣ дар раванди таълим;

- муассисаи таълимӣ омӯзиши касбиро барои ҳамаи муаллимон ва омӯзгорон таъмин мекунад;

- муқаррар ва возеҳ муайян кардани ҳадафҳо, вазифаҳо ва принципҳо дар кори инфиродӣ;

- тавассути татбиқи барномаи мукаммали таҳияшуда, бо назардошти ниёзҳои беназири таълимии ҳар як хонанда;

- фароҳам овардани шароити мусоиди иҷтимоӣ ва экологӣ барои мусоидат ба татбиқи барнома, таъмини ҳифзи иҷтимоии хонанда;

- татбиқи васеи барномаҳои мукаммали таълимӣ ба ҳадафи тақвият бахшидан ба рушди ҳувияти миллии;

- иштироки фаъол дар меҳнати муфиди иҷтимоӣ ва ангезаи мусбат барои фаъолияти эҷодӣ ва рушди сифатҳои ҷисмонӣ ва маънавӣ.

Дар сатҳи иҷтимоӣ хонанда бояд намояндаи шоистаи ҷомеае бошад, ки дар он зиндагӣ мекунад ва қоидаҳои рафтор ва принципҳои иҷтимоии атрофиёро дуруст дарк карда тавонад. ХНШД бошад аз сабаби муоширати нутқӣ азият мекашанд, барои мутобиқшавӣ бо душвориҳои зиёд рӯ ба рӯ мешаванд. Хонандагони суштшунаво бошад аз сабаби нуқсони нутқи зиёд доштанишон аз муҳити ҳамсолон дурӣ мечӯянд ва аз нуқсони худ канорагирӣ менамоянд, дар муддати тулонӣ ба дигар хонандагон мутобиқ мешаванд.

Ҳар як шахс мувофиқи қобилият ва хусусиятҳои худ мутобиқ мешавад. Омода будани шахс ба мутобиқшавӣ, «созиш» - и роҳи ҳаёт ба шакли шахсии ҳаёт, худмуайянкунии иҷтимоӣ мусоидат мекунад, вақте шахс аз ММТ ба муайян кардани амалҳо, рафтор, эҳсосот ва алоқамандии онҳо бо муҳити атроф шуруъ мекунад. Муваффақияти минбаъдаи таълим ва муошират дар муҳити мактаб – ММТ аз маҳорати касбии омӯзгорон, мураббӣён, равоншиносон, нуқсоншиносон ва волидон вобаста аст.

Барои кори самараноки хадамоти иҷтимоӣ ва муассиса оид ба дастгирии психологӣ, педагогӣ ва иҷтимоии хонандагон шароити зарурӣ

фароҳам оварда шудааст, ки ба онҳо имконият медиҳад, ки чунин самтҳои фаъолияти онҳо, аз қабili рушди ташкилию педагогӣ, ташхисӣ, машваратӣ ва иҷтимоӣ амалӣ карда шаванд.

Мутобиқшавӣ барои омӯзиши муоширати нутқӣ барои хонандагони суштшунаво ба роҳ монда мешавад. Хонанда сухан гуфтанро ёд мегиранд, ҳарчанд гуфторашон хос аст. Бо дастгоҳҳо барои онҳо фаҳмидани дигарон осонтар мешавад, Волидайн ба таълиму тарбияи хонандаи ношунаво таваҷҷуҳ намеkunанд ва бораи мутобиқшавии иҷтимоии хонанда фикр намеkunанд. Баъзан волидайн ношунавоии хонандаро пинҳон меkunад, ва мутобиқ шудани хонандаро душвор мегардад. Хуб мешуд, агар новобаста аз нутқи имову ишора, ки дигарон ба ҳайрат меафтанд, муошират барпо карда мешуд. Охир сабаби ношунавоӣ кам шудани шунавоӣ аст, на бемории сироятӣ.

Мутобиқшавии равонии иҷтимоӣ, таълимӣ ва аз ҷониби ҷомеа қабулшуда аз стандартҳо ва меъёрҳои рафтории муқарраркардаи волидон ва муаллимон вобаста аст. Мутобиқшавии иҷтимоӣ қобилияти тағйир додани рафтори хонандагон мувофиқи меъёрҳо ва талаботи муҳити зист мебошад.

Мутобиқшавии хонандагон ба синфҳои тайёри дар мактаб-интернати ҷумҳуриявии кӯдакони ношунавои ноҳияи Рӯдакӣ аз соли 2010 аз ҳисоби соатҳо дар синфҳои тайёри ду соат ва дар синфҳои 1 то 8 як соат дар забони имову ишора ҷудо карда шудааст, ки дарсҳо тибқи нақшаи таълимӣ ва ҷадвалӣ дарси ҳамасола ба роҳ монда шудааст. Лозим ба ёдоварист, ки ин дарсҳо дар синфи тайёри ва ибтидоӣ омӯзгори донандаи забони ишора Наимов Б., ки худ ношунаво мебошад ба роҳ монда шудааст.

Низоми таълим бояд тавре тарҳрезӣ карда шавад, ки дар тули солҳое, ки ХНШД дар ММТ таҳсил меkunанд, на танҳо соҳиби касбу ҳунар шаванд ва дар шароити саҳти бозори меҳнат рақобатпазир

шаванд, балки дар муҳити одамоне, ки ба онҳо ҳамчун мутахассисони соҳаи мушаххас, бе тахфиф барои гум кардани қобилияти шунавоӣ талабот ба миён мегузоранд, кор карда тавонанд. Аз ин рӯ, савол дар бораи зарурати дар муассисаи умумӣ фароҳам овардани чунин шароити иҷтимоӣ – психологӣ ба миён меояд, то раванди таълим ба мутобиқшавии иҷтимоӣ ва иҷтимоишавии ХНШД мусоидат кунад.

Тайёрии психологӣ ба таълим равандест, ки барои ноил шудан ба сатҳи зарурии азхудкунии барномаи таълимии муассиса дар гурӯҳи ҳамсолон нигаронида шудааст. Ин сатҳ бояд ба қобилиятҳои ХНШД мувофиқат кунад, яъне ба «минтақаи рушди наздик»-и ӯ дохил карда шавад. «Минтақаи рушди наздик» соҳаест, ки дар он хонанда метавонад дар муошират бо калонсолон ба муваффақияти муайян ноил шавад. Ба муассиса тайёр кардани ХНШД на кори мураккаб буда, тамоми тарафҳои ҳаёти онҳоро дар бар мегирад ва бо кори ислоҳию тарбиявӣ зич алоқаманд аст. Тайёрии педагогиро психологӣ ХНШД ба муассиса яке аз масъалаҳои муҳимми психология ва тарбияи онҳо бахшида шудааст. Ҳалли он ҳам тартиб додани барномаҳои самарабахши тарбия ва таълими ХНШД ва ҳам ташкили фаъолияти мукаммали таълимиро барои хонандагони хурдсол муайян мекунад.

Ба ғайр аз ин, қисмҳои тайёрии психологӣ ба ММТ боз як ҷузъи дигар инкишофи нутқро қайд мекунем. Сухан бо зеҳн (интеллект) зич алоқаманд буда, ҳам инкишофи умумии хонанда ва ҳам сатҳи тафаккури мантиқии ӯро инъикос мекунад. Омодагии зеҳнӣ ба таҳсил бо рушди равандҳои тафаккур алоқаманд аст. Аз ҳалли масъалаҳое, ки муқаррар намудани алоқа ва муносибатҳои байни ашёву ҳодисаҳоро тақозо мекунанд, бо ёрии амалҳои беруна ба ҳалли онҳо дар шуури худ бо ёрии амалҳои элементарии равонӣ, бо истифода аз образҳо мегузаранд. Ба ибораи дигар, дар асоси шакли биноии тафаккур ташаккул меёбад. Дар баробари ин, хонандагон дар асоси таҷрибаи аввалини фаъолияти амалии объективии худ ва дар майнаи сар ҷамъбааст менамоянд.

Тадқиқотҳои мавҷуда нишон медиҳанд, ки мутобиқати иҷтимоиро раванди иҷтимоӣ психологӣ мефаҳманд, ки бо ҷараёни прогрессивии хонандаро ба ҳолати мутобиқшавӣ мебарад, ки дар хусусиятҳои муносибати байни фард ва гурӯҳ зоҳир мегардад.

- мутобиқшавии иҷтимоӣ ба хонанда имконият медиҳад, ки симони муайян ва тарзи ҳаётро ташаккул диҳад;

- роҳҳои худтаъкидкуниро дар шароити нав ва намуди нави фаъолият муайян намояд;

- шаклҳои тафаккур ва рафтореро, ки системаи арзишҳо ва меъёрҳои як дастаро инъикос мекунанд, таҳия кунед.

Мутобиқшавии иҷтимоӣ психологӣ бо азхудкунии меъёрҳо ва рафтори аз ҷониби волидон ва муаллимон тасдиқшуда алоқаманд аст. Мутобиқшавии иҷтимоӣ дар қобилияти тағйир додани рафтори худ мутобиқи талаботи муҳити зист зоҳир мешавад.

Аломатҳои мутобиқшавии муваффақ:

1. Қаноатмандии хонанда аз раванди таълим: ӯ мактабро дӯст медорад, ӯ номуайяни ва тарсро эҳсос намекунад.

2. Осонии омӯзиши маводи барнома. Агар хонандаи синфи тайёри дар омӯхтан душворӣ дошта бошад, пас дар лаҳзаҳои душвор ӯро дастгирӣ кардан, барои сусткориаш ӯро беасос танқид накардан, инчунин ӯро бо дигар хонандагон муқоиса кардан лозим нест.

3. Дарачаи мустақилонаи хонанда дар иҷрои супоришҳои таълимӣ, омода будан ба истифодаи кумаки калонсолон танҳо пас аз кӯшиши худ иҷрои супориш.

4. Қаноатмандӣ аз муносибатҳои байнишахсӣ бо ҳамсинфон ва омӯзгор муҳимтарин нишона он аст, ки хонанда дар муҳити мактаб қарор гирифтааст.

Бояд дар хотир дошт, ки асоси сустшавии фаъолияти маърифатӣ ва аз ин рӯ, паст шудани нишондиҳандаҳои таълимӣ сустшавии фаъолияти равонӣ на нокомии воқеии зеҳнӣ мебошад. Аз сабаби сустшавии умумии

ҷисми хонанда, суръати фаъолият, суръати азхудкунии мавод ва хотира коҳиш меёбад. Омӯзиш мушкилтар мешавад, коҳиши босуръати маҳсулноқӣ, танг шудани ҳаҷми маводе, ки дарк мешавад, душвориҳои тақсими диққат, тоб оварда натавонистани фишори равонии тулонӣ ба назар мерасад.

Захираҳои қобилияти шахсро барои қонеъ кардани ин талаботҳо дар бар мегиранд. Дар ҳолати ҳамкориҳои мусбати он бо муҳити зист мутобиқати мувофиқ ба фаъолият ошкор карда мешавад. Шиддат ва стресс дар натиҷаи баъзе номувофиқатӣ ба вучуд меояд: талаботи кор аз қобилияти шахс барои қонеъ кардани он зиёдтар аст. Ё, баръакс, онҳо дар муқоиса бо тахассуси корманд хеле пастанд. Дар ҳарду ҳолат, ин боиси эҳсоси норозигӣ ва ҳатто депрессия мегардад.

Хусусиятҳои мутобиқшавии ХНШД илми педагогикаи махсусро ба ташвиш оварда, торафт актуалӣ пайдо мекунад.

Масъалаи омодагии ХНШД ба таҳсил дар муассисаи махсус барои тамоми системаи маориф муҳим ба шумор меравад, зеро баъзеи онҳо натавонанд нуқсонҳои шунавоидошта, инчунин дорои нуқсонҳои ақлию зеҳнӣ мебошанд. Хонандагоне, ки дорои нуқсонҳои ҳам ношунавой ва ҳам нуқсонҳои ақлию зеҳнӣ дошта, хусусиятҳои инкишофи руҳӣ, аз қабili ақибмонии нутқ ва тафаккур, дар раванди ташаккули фаъолияти таълимӣ ба як қатор мушкилот дучор мешаванд. Ин, дар навбати худ, барои онҳо омӯхтан ва ба муҳити муассиса мутобиқ шуданро мушкил мекунад.

Ба ақидаи омӯзгорон, омодагии равонӣ ба муассисаи махсус аз гузариши фаъолияти бозӣ ва корҳои тарбиявӣ иборат аст. Ин усул асоснок ва мувофиқ аст, вале он на ҳамаи ҷиҳатҳои тайёрии муассисаро фаро мегирад.

Шароити иҷтимоию педагогии зерин сатҳи мутобиқшавии педагогии ММТ-ро беҳтар мекунад:

- раванди таълим дар ММТ бояд ба системаи аз ҷиҳати илмӣ асосёфта асос ёбад, ки бо мундариҷаи ягона ва пайдарпайии пайдарпайи марҳилаҳо тавсиф мешавад;

- фароҳам овардани шароити мусоид барои шавқи созанда ба омӯзиш ва такмили малака ва қобилиятҳо;

- ташкили равиши фардӣ ба рушди ҳар як ХНШД ва ба назар гирифтани ниёзҳои махсуси таълимӣ мувофиқи барномаи ҳамаҷониба;

- ҳифзи иҷтимоии ХНШД барои фароҳам овардани шароити мусоиди иҷтимоӣ ва экологӣ барои рушди онҳо равона карда шудааст;

- татбиқи маҷмуи барномаҳои мутобиқшавии педагогӣ ба огоҳии ХНШД аз қобилиятҳо ва ниёзҳои онҳо дар чаҳорҷӯба ва мувофиқи стандартҳои таълимӣ мусоидат мекунад;

- ҷалби ХНШД ба фаъолиятҳои муфиди иҷтимоӣ, рушди иқтисодӣ ва ҳавасмандгардонии рушди хислатҳои ҷисмонӣ, маънавӣ ва ватандӯстӣ.

Барои ба зудӣ мутобиқшавии ХНШД вазифаи мутахассисон дар мадди аввал гузошта шуд:

Омӯзгор -равоншинос бояд бидуни пешниҳоди талабот ба таҷрибаи корӣ маълумоти олиии касбӣ дар самти омӯзиши, маълумоти психологӣ ва педагогӣ, ё бидуни пешниҳоди талабот маълумоти олиии касбӣ ва барои таҷрибаи кории маълумоти иловагии касбӣ дошта бошад;

Психологҳои таълимӣ фаъолияти касбиро амалӣ менамояд, ки ба сифати солимии равонӣ, соматикӣ ва иҷтимоии ХНШД дар таҳсилоти ибтидоии нигаронида шудааст.

Омилҳое, ки ба ташаккули ХНШД монеъ мешаванд, муайян мекунад ва барои расонидани намудҳои гуногуни кумаки равонӣ чораҳо меандешад, оид ба рушди вазифаҳои олиии руҳӣ диққат, хотира, тафаккур, оид ба иҷтимоӣ, хонавода, бозӣ, малакаҳои муошират, малакаҳои худхизматрасонӣ, гигиенаи шахсӣ, ҳавасмандии омӯзишро ташаккул медиҳад.

Барои мутобиқшавии ХНШД равоншинос ба волидайнӣ онҳо, ҳайати омӯзгорони муассисаи махсус дар ҳалли мушкилоти мушаххас маслиҳат медиҳад.

Масъулиятҳои онҳо, инчунин арзёбии равонии ХНШД -ро бо истифода аз технологияҳои нави таълимӣ, аз ҷумла истифодаи барномаҳои электронии таълимиро дар бар мегиранд.

Бо истифода аз дастовардҳои муосир дар педагогика ва психология, психологияи гигиена ва рушд ва технологияҳои муосири иттилоотӣ, онҳо корҳои таҳлиси, барқарорсозӣ, психокоррекция ва машваратӣ анҷом медиҳанд.

Муаллим-дефектолог (сурдопедагог), педагог - психолог вазифаҳои зерини касбиро амалӣ мекунад:

- таҳлис: онҳо таҳлиси психологӣ ва педагогии ХНШД -ро мегузаронанд, бо ёрии таҳлиси мураккаб сабаби мушкили мушаххасро муайян мекунанд, корти таҳлиси, корти рушди онҳоро тартиб медиҳанд;
- лоиҳа:дар асоси татбиқи принципи ягонагии таҳлис ва ислоҳ барои ҳар як ХНШД ва дар маҷмӯъ барои як гурӯҳи коркарди ислоҳӣ ва рушд таҳия карда мешавад;
- ҳамроҳӣ, корҳои ислоҳӣ ва рушд: татбиқи барномаи мутобиқшудаи таълими ибтидоиро барои ХНШД ба роҳ мемонад;
- мониторинг, таҳлилий: онҳо натиҷаҳои татбиқи барномаҳои гурӯҳӣ ва фардии корҳои ислоҳӣ ва рушдро таҳлил мекунанд ва мундариҷаи онҳоро дар ҳар марҳила ислоҳ менамоянд.

Сурдопедагогон ба ҳайати омӯзгорони ташкилоти таълимии ибтидоӣ ишора мекунанд. Омӯзгорон бояд дорои маълумоти олии касбӣ ё маълумоти миёнаи касбӣ барои мутобиқшавии ХНШД маълумот дошта бошанд, бидуни пешниҳоди талабот ба таҷрибаи корӣ ё таҳсилоти олии касбӣ ё таҳсилоти миёнаи касбӣ ва таҳсилоти иловагии касбӣ, инчунин таҷрибаи корӣ дошта бошад. Омӯзгори калон бояд маълумоти олии

касбӣ дар самти таълими илмҳои педагогӣ ва таҷрибаи корӣ дар вазифаи омӯзгор на камтар аз 2 сол дошта бошад.

Барои фароҳам овардани муҳити бехатар ва аз ҷиҳати психологӣ ба роҳат барои ташкилоти таълимӣ тавассути таъмини бехатарии ҳаёти ХНШД, нигоҳ доштани некуаҳволии эмотсионалии онҳо дар давраи будубош дар Созмон иштирок мекунад. Корҳои тарбиявиро дар як гурӯҳи ХНШД таҳсилоти ибтидоӣ мувофиқи талаботи Стандарт ва барномаи мутобиқшудаи барнома ба нақша мегирад ва амалӣ мекунад. Мониторинги педагогии таҳияи барномаи мутобиқшуда аз ҷониби ХНШД ва таҳлили корҳои тарбиявиро ташкил ва мегузаронад. Дар банақшагирӣ ва тасҳеҳи вазифаҳои таълимӣ (дар якҷоягӣ бо омӯзгор-психолог ва дигар мутахассисон) аз рӯи натиҷаҳои мониторинг бо назардошти хусусиятҳои фардии инкишофи ҳар як ХНШД, таҳсилоти ибтидоӣ иштирок мекунад.

Тавсияҳои педагогии мутахассисон (равоншинос, сурдопедагог ва ғайра) дар кор бо ХНШД - ро иҷро мекунад.

Мутобиқшавӣ ба ММТ ҷузъҳои зеринро дар бар мегирад: ҷузъи маърифатӣ (аз ҷумла корҳои таълимӣ ва амалӣ), ҷузъи эҳсосӣ (аз ҷумла лаззат, эҳсосот ва худбаҳодиҳӣ) ва ҷанбаҳои рафторӣ (ангезаҳои рафторӣ, мақоми сотсиометрӣ ва хусусиятҳои фардӣ), ки ҳамаи онҳо дар раванди мутобиқшавӣ нақши калидӣ мебозанд.

Мутобиқшавӣ ба ММТ як раванди мураккаб аст, ки тағйироти дохилӣ, фаъол будан ба муҳити зист ва табдили худ ҳамчун як шахс дар шароити нави зиндагӣ, вале бо инҳо маҳдуд намешавад. Вазифаи омузгорони ММТ на танҳо таълим ва инкишоф додани шахси комилан рушдёфта, балки вазифаи муҳимтарин ташаккул додани шахсест, ки қисми муҳити мутобиқшавӣ мебошад.

Мутахассиси соҳа Р.Рамазонова бар он ақида буд, ки «Кори тарбиявӣ дар ММТ бояд ба ташаккули ҷаҳонбинии техникии

хонандагон, тарбияи меҳнатӣ ба манфиати ҷамъият нигаронида шавад. Тарбияи меҳнатӣ - муҳимтарин шарт ташаккули камолоти иҷтимоӣ мебошад. Инчунин, мо, ки фаъолиятҳои дастгирӣ бояд на танҳо дар синфхонаҳо, балки берун аз барномаи таълимӣ низ амалӣ карда шавандро истифода бурдем» [90;170].

Дар баробари ин, дараҷаи мутобиқшавии ХНШД аз рӯйи хусусияти некуаҳволии эмотсионалии ӯ муайян карда мешавад. Аммо, чӣ тавре, ки амалия нишон медиҳад, имрӯз бештар вазъиятҳои ба амал меоянд, ки одамон аз рӯйи ҳолатҳои объективӣ ва субъективӣ ҳиссиёти манфиро аз сар мегузаронанд. Пеш аз ҳама, мо бояд дар бораи хонандагоне суҳбат кунем, ки дар ҳолати маҳрумият қарор доранд, вақте ки ҳеҷ гуна шароите вуҷуд надорад, ки ба хонанда имконияти худшиносӣ, ифодаи худ ва азхудкунии табиӣ, қабули ҳадафҳо, арзишҳои фароҳам меорад.

Давлат шиддати вазъиятро дарк намуда, барои пешгирии бетаваҷҷуҳии ХНШД муассисаҳои махсус таъсис дода шудааст. Барои дастгирии чунин хонандагон шароити воқеӣ фароҳам оварда мешавад. Шумораи дар муассисаҳои давлатӣ нигоҳубини ХНШД кам нашуда, сол то сол меафзояд.

М.С.Гончаренко, Н.Л.Малетина, дар мақолаи илмӣ мутобиқшавии иҷтимоӣ ва ҳаррӯзаи кӯдакони имконияти маҳдуддошта (спектри аутизм) қайд менамояд, ки «Кӯдакони дорои нуқсонҳои инкишофи психофизикӣ дар мутобиқшавии иҷтимоӣ бо мушкилоти назаррас рӯ ба рӯ мешаванд. Ин мушкилоти мутобиқшавӣ ба ҷаҳони атроф ҳангоми таҳсилоти системавӣ махсусан возеҳтар мешаванд. Барои аксари кӯдакони дорои нуқсонҳои инкишофи психофизикӣ, мушкилоти омӯзиш дар муассисаҳои махсус бо зарурати риояи қоидаҳои муайяне алоқаманд аст, ки қоидаҳои иҷроӣ вазифаҳои таълимӣ ва иҷроӣ репертуари мушаххаси амалҳои рафторӣ ва фаъолиятро муайян мекунанд, ки ин «нақши хонанда» номида мешаванд. Ғайр аз ин,

қобилияти танзими рафтор ва фаъолияти шахс фаъолияти муваффақро дар сатҳи ҳамкории иҷтимоӣ ва равонӣ муайян мекунад» [139;53].

Оид ба масъалаи мутобиқшавии иҷтимоӣ О.С. Сергеева изҳори ақида менамояд, ки «Илова бар калонсолоне, ки риояи речаи рӯзгорро талаб мекунанд, кӯдакони гирифтори ASD дар мутобиқшавии иҷтимоӣ ва равонӣ бо мушкилоти назаррас рӯбарӯ мешаванд. Ин мушкилот на танҳо дар набудани хоҳиши муошират бо ҳамсолон, балки дар набудани дарки зарурати риояи қоидаҳои умумӣ, ба монанди истифодаи асбобҳои хӯрокворӣ, расонидани ниёзҳои ҷисмонии худ ба парасторон, дар бистар мондан ҳангоми хоб ва истифодаи майдончаи бозӣ, ки ба гурӯҳ таъин шудааст, зоҳир мешаванд. Мушкилот дар мутобиқшавии иҷтимоӣ ва равонӣ аксар вақт аз сабаби хоҳиши волидон барои зуд ворид кардани фарзандашон ба гурӯҳи пуррарӯза, ки дар ихотаи ҳамсолони маъмулан рушдбанда қарор дорад, ва набудани дониш, усул ва техникаҳои махсуси онҳо, ки барои омода кардани кӯдаки гирифтори ASD барои тағйироти дарпешистода заруранд, шадидтар мешаванд» [179;222].

Ҳангоми ҳалли масъалаи ташаккули қобилиятҳои мутобиқшавии хонандагон дар шароити номусоид шумораи зиёди мушкилот ва зиддиятҳо ба миён меоянд. Маълум аст, ки муҳлати будубоши хонандагон дар як қатор муассисаҳои махсуси давлатӣ маҳдуд аст, аз ин рӯ, тадбирҳои офиятбахшӣ бо онҳо бо роҳи таъсири дарозмуддати равонии мақсаднок гузаронида намешаванд, балки ёрии саривақтӣ ва муассири мутахассисонро талаб мекунанд.

Тадқиқотҳои мавҷуда нишон медиҳанд, ки яке аз намудҳои самараноки амалияи равонӣ дар чунин ҳолатҳо дастгирии равонӣ мебошад. Дар баробари ин, ҷустуҷӯи роҳу усулҳои нави ташкили ёрии психологӣи ХНШД дар давраи мутобиқшавии онҳо ба шароити муассисаи махсусгардонидашуда, ки шароити маҳрумият ба ҳисоб меравад, зарур аст.

Инкишофи нокифояи ин мушкилот дар назария ва амалияи психологию педагогикаи махсусро зарурати таҳлили мушкилоти зеринро ба миён мегузорад: хусусиятҳои мутобиқшавии ХНШД ва мазмуни таъминоти психологии онҳо дар марҳилаи мутобиқшавӣ дар шароити ММТ дар чист? Пеш аз ҳама муайян кардани хусусиятҳои психологии мутобиқшавии хонандагони ношунаво ба шароити ММТ мебошад.

Мутобиқшавӣ ва ҳифз ва таҳкими саломатии ҷисмонӣ ва руҳии ХНШД, аз ҷумла сӯстшунавоии эҳсосии онҳо, таъмини имкониятҳои баробар барои рушди ҳамаҷонибаи ҳар як хонанда дар давраи синни мактабӣ, новобаста аз ҷои истиқомат, ҷинс, миллат, забон, мақоми иҷтимоӣ, психо - физиологӣ ва дигар хусусиятҳо барои мутобиқшавӣ истифода бурда мешавад.

Аз ин лиҳоз, татбиқи барномаи намунавии мутобиқшудаи психологӣ, ки ҷанбаҳои зерини муҳити таълимиро инъикос мекунанд. Муҳити таълимии инкишофёфтаи фаннӣ - фазоӣ, хусусияти муносибат бо калонсолон, хусусияти муносибат бо хонандагони дигар, системаи муносибати хонанда бо ҷаҳон, бо одамони дигар, бо худ, мундариҷаи фаъолиятҳои таълимӣ барои ислоҳи касбии ихтилоли инкишофи хонандагон (барномаи корҳои ислоҳӣ ва рушд) барои руҳи ХНШД истифода бурда шуд. Хулоса бо роҳу воситаи дар боло зикргардида мутобиқшавии иҷтимоии ХНШД ба роҳ монда шуд.

2.2. Мутобиқшавии хонандагони нуқсони шунавоидошта ба рӯзи рӯз дар муассисаҳои махсуси таҳсилотӣ

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ММТ аз муассисаи миёнаи умумӣ аз он фарқ мекунанд, ки ХНШД 24 соат дар он ҷо ҳаёт ба сар мебаранд. Дар синфҳои тайёри пеш аз оғози дарсҳо ба ошхона, китобхона, сайру гашт, корҳои беруназсинфӣ рафтан, ташноб, (ҳоҷатхона), ба ҷамъомадҳои умумӣ, толори варзишӣ, толори фарҳангӣ, бунгоҳи тиббӣ, равоншинос,

ҷои хоб, байни якдигар муоширати ғайринутқӣ кардан воситаи асосии мутобиқшавӣ ба ҳисоб меравад. Дар синфи якум бошад ба синфхонаҳои дарсӣ, фанҳои таълимӣ ва омӯзгори дарсдиҳанда шинос мешаванд.

Барои мутобиқ шудан нақшаи реҷаи рӯз дар мадди аввал меистад. Реҷаи рӯз дорои нақшаи муайяни худ аст, ки дар ҳар як гурӯҳ соати муайян ихтиҳоб карда шудааст. Албатта, ба монанди дигар муассиса аз соати 8.00 то 13.00 дар синфи тайёри ва синфи якум фанҳои таълимиро аз худ менамоянд. Дар муассисаи давлатии «Мактаб - интернати ҷумҳуриявии кӯдакони ношунавои ноҳияи Рӯдакӣ» баъд аз иштирок ба дарсҳо қадвали мутобиқшавии ҳар як синфи тайёри омода карда шудааст, ки ХНШД мувофиқи он қадвал риоя карда мешавад.

Қадвали 3. Нақшаи мутобиқшавӣ муассисаи давлатии “Мактаб - интернати ҷумҳуриявии кӯдакони ношунавои ноҳияи Рӯдакӣ”

СОАТ	СИНФИ ТАЙЁРӢ	СОАТ	СИНФИ ЯКУМ
ДУШАНБЕ			
14:00 то 15:00	Сайругашт	14:00 то 15:00	Бозӣ дар ҳавои кушод
15:00 то 17:00	Тайёрии вазифаи хонагӣ	15:00 то 17:00	Тайёрии вазифаи хонагӣ
17:00 то 18:00	Ҷамъомади умумӣ	17:00 то 18:00	Ҷамъомади умумӣ
18:00 то 19:00	Тарбияи миллӣ	18:00 то 19:00	Тарбияи ватанпарастӣ
19:00 то 19:30	Бозиҳои серҳаракат	19:00 то 19:30	Сайругашт
19:30 то 20: 00	Омодагӣ ба пагоҳ	19:30 то 20: 00	Омодагӣ ба пагоҳ
20:00 то 21:00	Омодагӣ ба хоб	20:00 то 21:00	Тамошои телевизион
21:00	Хоб	21:00	Хоб
СЕШАНБЕ			
14:00 то 15:00	Сайругашт	14:00 то 15:00	Санъати тасвирӣ
15:00 то 17:00	Тайёрии вазифаи хонагӣ	15:00 то 17:00	Тайёрии вазифаи хонагӣ
17:00 то 18:00	Санъати тасвирӣ	17:00 то 18:00	Бозиҳои рӯи мизӣ
18:00 то 19:00	Амсиласозӣ	18:00 то 19:00	Тарбияи миллӣ
19:00 то 19:30	Тарбияи зебоипарастӣ	19:00 то 19:30	Амсиласозӣ
19:30 то 20: 00	Омодаги ба пагоҳ	19:30 то 20: 00	Омодагӣ ба пагоҳ
20:00 то 21:00	Тамошои телевизион	20:00 то 21:00	Тамошои телевизион
21:00	Хоб	21:00	Хоб
ЧОРШАНБЕ			
14:00 то 15:00	Амсиласозӣ	14:00 то 15:00	Сайругашт
15:00 то 17:00	Тайёрии вазифаи хонагӣ	15:00 то 17:00	Тайёрии вазифаи хонагӣ
17:00 то 18:00	Сайругашт	17:00 то 18:00	Амсиласозӣ
18:00 то 19:00	Вақти шахсӣ	18:00 то 19:00	Тарбияи маърифатӣ
19:00 то 19:30	Омодагӣ ба пагоҳ	19:00 то 19:30	Бозиҳои серҳаракат
19:30 то 20: 00	Тамошои телевизион	19:30 то 20: 00	Омодагӣ ба пагоҳ
20:00 то 21:00	Бозиҳои серҳаракат	20:00 то 21:00	Тамошои телевизион
21:00	Хоб	21:00	Хоб

ЭЗОҲ: Мо ҷадвали мутобиқшавии ХНШД-ро таҷдиди назар намудем, онро давоми ҳафта 3 рӯз душанбе, сешанбе, чоршанбе дар рисолаи илмӣ қой додем, рӯзҳои панҷшанбе ва ҷумъа бошад рӯзҳои душанбе ва сешанбе такрор карда мешавад.

Фарқи синфҳои якум аз синфҳои тайёри дар он аст, ки дар синфи якум бозӣ дар ҳавои кушод, тарбияи маърифатӣ ва тарбияи ватанпарастӣ илова мешавад. Дар синфҳои тайёри бошад вақти шахсӣ пешниҳод шудааст, ки ин дар синфи якум дар ҷадвали мутобиқшавӣ қой дода нашудааст.

Ҷадвали 4. Нақшаи мутобиқшавӣ дар Муассисаи давлатии “Мактаб - интернати ҷумҳуриявии кӯдакони суғишунаво ва деркаршудаи ноҳияи Рӯдакӣ”

СОАТ	СИНФИ ТАЙЁРӢ	СОАТ	СИНФИ ЯКУМ
ДУШАНБЕ			
14:00-15:00	Соати беҳдоштӣ	14:00-15:00	Соати беҳдоштӣ
15:00-17:00	Иҷрои вазифаи хонагӣ	15:00-17:00	Иҷрои вазифаи хонагӣ
17:00-18:00	Маҷлиси умумӣ	17:00-18:00	Маҷлиси умумӣ
18:00-19:00	Қоидаҳои ҳаракат дар роҳ	18:00-19:00	Қоидаҳои ҳаракат дар роҳ
19:00-19:30	Хӯроки шом	19:00-19:30	Хӯроки шом
19:30-20:00	Тамошои телевизион	19:30-20:00	Тамошои телевизион
20:00-20:30	Вақти шахсӣ	20:00-20:30	Вақти шахсӣ
20:30-21:00	Шустушӯ пеш аз хоб	20:30-21:00	Шустушӯ пеш аз хоб
21:00	Хоб	21:00	Хоб
СЕШАНБЕ			
14:00-15:00	Соати беҳдоштӣ	14:00-15:00	Соати беҳдоштӣ
15:00-17:00	Иҷрои вазифаи хонагӣ	15:00-17:00	Иҷрои вазифаи хонагӣ
17:00-18:00	Бозиҳои нутқӣ	17:00-18:00	Бозиҳои нутқӣ
18:00-19:00	Машғулиятҳои тарбиявӣ	18:00-19:00	Машғулиятҳои тарбиявӣ
19:00-19:30	Хӯроки шом	19:00-19:30	Хӯроки шом
19:30-20:00	Тамошои телевизион	19:30-20:00	Тамошои телевизион
20:00-20:30	Вақти шахсӣ	20:00-20:30	Вақти шахсӣ
20:30-21:00	Шустушӯ пеш аз хоб	20:30-21:00	Шустушӯ пеш аз хоб
21:00	Хоб	21:00	Хоб
ЧОРШАНБЕ			
14:00-15:00	Соати беҳдоштӣ	14:00-15:00	Соати беҳдоштӣ
15:00-17:00	Иҷрои вазифаи хонагӣ	15:00-17:00	Иҷрои вазифаи хонагӣ
17:00-18:00	Машғулиятҳои тарбиявӣ	17:00-18:00	Машғулиятҳои тарбиявӣ
18:00-19:00	Амсиласозӣ	18:00-19:00	Амсиласозӣ
19:00-19:30	Хӯроки шом	19:00-19:30	Хӯроки шом
19:30-20:00	Тамошои телевизион	19:30-20:00	Тамошои телевизион
20:00-20:30	Вақти шахсӣ	20:00-20:30	Вақти шахсӣ

Давоми ҷадвал			
20:30-21:00	Шустушӯ пеш аз хоб	20:30-21:00	Шустушӯ пеш аз хоб
21:00	Хоб	21:00	Хоб
ПАНЧШАНБЕ			
14:00-15:00	Соати беҳдоштӣ	14:00-15:00	Соати беҳдоштӣ
15:00-17:00	Иҷрои вазифаи хонагӣ	15:00-17:00	Иҷрои вазифаи хонагӣ
17:00-18:00	Бозии рӯи мизӣ	17:00-18:00	Бозии рӯи мизӣ
18:00-19:00	Машғулиятҳои тарбиявӣ	18:00-19:00	Машғулиятҳои тарбиявӣ
19:00-19:30	Хӯроки шом	19:00-19:30	Хӯроки шом
19:30-20:00	Тамошои телевизион	19:30-20:00	Тамошои телевизион
20:00-20:30	Вақти шахсӣ	20:00-20:30	Вақти шахсӣ
20:30-21:00	Шустушӯ пеш аз хоб	20:30-21:00	Шустушӯ пеш аз хоб
21:00	Хоб	21:00	Хоб
ҶУМЪА			
14:00-15:00	Соати беҳдоштӣ	14:00-15:00	Соати беҳдоштӣ
15:00-17:00	Иҷрои вазифаи хонагӣ	15:00-17:00	Иҷрои вазифаи хонагӣ
17:00-18:00	Саёҳат, фароғат	17:00-18:00	Саёҳат, фароғат
18:00-19:00	Машғулиятҳои тарбиявӣ	18:00-19:00	Машғулиятҳои тарбиявӣ
19:00-19:30	Хӯроки шом	19:00-19:30	Хӯроки шом
19:30-20:00	Тамошои телевизион	19:30-20:00	Тамошои телевизион
20:00-20:30	Вақти шахсӣ	20:00-20:30	Вақти шахсӣ
20:30-21:00	Шустушӯ пеш аз хоб	20:30-21:00	Шустушӯ пеш аз хоб
21:00	Хоб	21:00	Хоб

ЭЗОҲ: Нақшаи мутобиқшавии иҷтимоӣ дар Муассисаи давлатии «Мактаб - интернати ҷумҳурияии кӯдакони суштшунаво ва деркаршудаи ноҳияи Рӯдакӣ» аз синфҳои тайёри то синфҳои болоӣ нақшаи реҷаи рузи ХНШД якзайл сурат мегирад. Дар ин ММТ аз соати 8.00 то 13.00 дарс гузаронида мешавад. Аз 13.00 то 14.00. ҳуроки нисфирӯзӣ, аз соати 14.00 то мувофиқ ба реҷаи рӯз ба нақша гирифта шудааст.

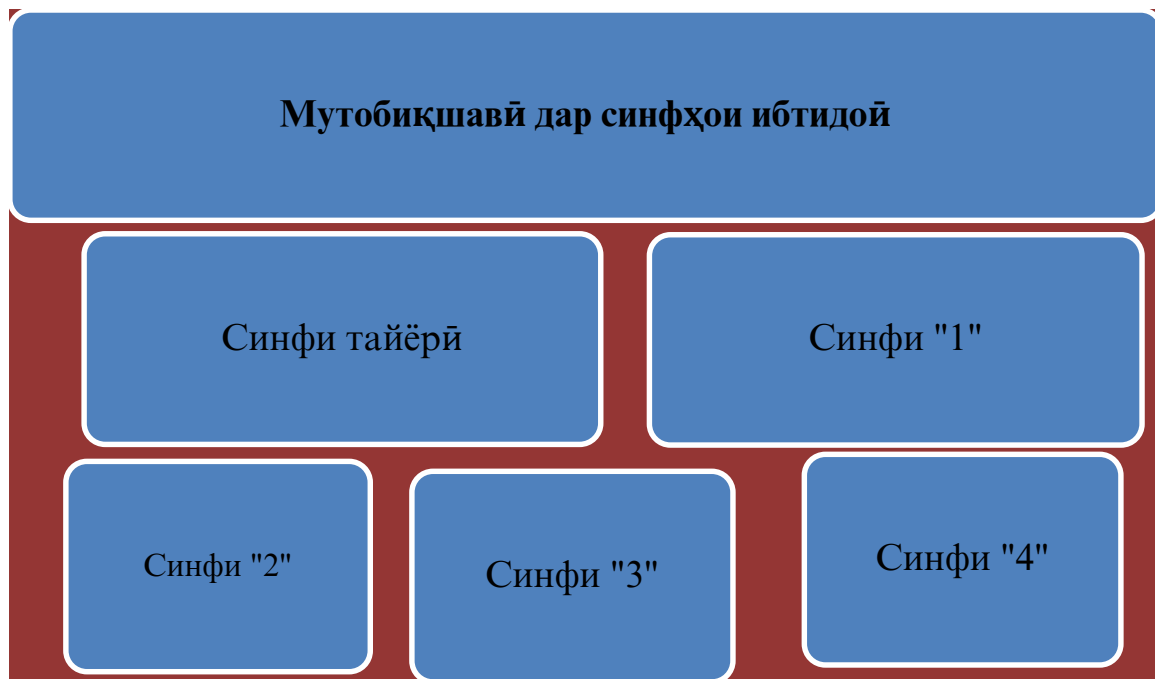
Нақшаи мутобиқшавӣ ҳамчун реҷаи рӯз баъд аз гузаронидани соатҳои таълимии Муассисаи давлатии «Мактаб - интернати ҷумҳуриявии кӯдакони суштшунаво ва деркаршудаи ноҳияи Рӯдакӣ» ва нақшаи мутобиқшавӣ дар Муассисаи давлатии «Мактаб - интернати ҷумҳуриявии кӯдакон ношунавои ноҳияи Рӯдакӣ» аз якдигар фарқ менамоянд, зеро дар Муассисаи давлатии «Мактаб - интернати ҷумҳуриявии кӯдакони суштшунаво ва деркаршудаи ноҳияи Рӯдакӣ» нақшаи мутобиқшавӣ ҳамаҷуз соати беҳдоштӣ, иҷрои вазифаи хонагӣ, тамошои телевизион, вақти шахсӣ, шустушӯ пеш аз хоб ва хоб ҳафтаи як

маротиба бошад - иҷрои вазифаи хонагӣ, қоидаҳои ҳаракат дар роҳ, бозиҳои нутқӣ, амсиласозӣ, бозии рӯи мизӣ, ҳафтае ду маротиба машғулиятҳои тарбиявӣ, саёҳат, фароғат дар нақша ҷой дода шудааст. Инчунин, нақшаи мутобиқшавии мазкур аз синфҳои тайёри то хатми муассиса якзайл ҷараён мегирад.

Дар нақшаи речаи рӯз бозиро омили пешбарандаи ХДНШ меҳисобанд ва масъалаи бозиро Волошинов Д. В., Зюриков М. А аз якҷанд омилҳо иборат медонанд, аз ҷумла «Мушкилот бо мутобиқшавии иҷтимоӣ алоқаманданд. Ин аз он сабаб аст, ки хонандагони дорои нуқсони шунавоӣ бо як қатор мушкилоти мушаххас рӯбарӯ мешаванд - асосан монеаҳо дар муоширати шифоҳӣ, доираи маҳдуди иҷтимоӣ, маҳдуд будани луғат ва маҳдуд будани дастрасии иттилоот, набудани малакаҳои муошират ва душвориҳои омӯзишӣ, ки аз мушкилоти дарки шунавоӣ ва маҳдудии луғат ба вучуд меоянд, ба даст овардани маълумоти босифатро бозмедоранд ва дар натиҷа, ёфтани корро дар касбҳои баландихтисос душвор мегардонанд. Ҳамин тариқ, як доираи бад ба вучуд меояд: мушкилоти муошират боиси камбудии таълимӣ, камбудии таълимӣ боиси душвориҳо дар ёфтани ҷойҳои кори сердаромад мегарданд, ки дар навбати худ боиси паст шудани даромад ва ҷудоии иҷтимоӣ мегардад. Ин давраи ба сифати зиндагӣ таъсири манфӣ мерасонад» [132;2].

Мутобиқшавии иҷтимоӣ барои ХНШД на танҳо мутобиқшавӣ ба ҳаёти муҳити шунавоӣ ва имкони муошират бо доираи васеи одамон ва иштирок дар ҳаёти ҷомеа, балки имконияти ба даст овардани кори арзанда ва ҷолиб низ мебошад. Ба ғайр аз соҳаи тиб ва сурдопедагогҳо, дар баробари омӯзгорон ва педагогони хуб, як омили муҳимми дигари мутобиқшавӣ дар олами ҷомеаи шунаво гузаштан ба ҳисоб меравад.

Дар муассисаҳои махсуси таҳсилоти мутобиқшавӣ дар синфҳо чунин сурат мебардад:

Эзоҳ: *Синфи тайёри*. Мутобиқшавии ХНШД дар ММТ аз рӯзи аввал шуруъ мешавад. Яъне дар вақти ҳуҷҷатсупорӣ ба онҳо супоришҳои одӣ дода мешавад ва онҳо иҷро мекунанд. Мисол: Салом, дар варақ якчанд аломат навишта мешавад довталаб бояд онҳоро иҷро намояд, ба монанди: хат, доира, чоркунҷа, секунҷа ва ғайра.

Сабаби ин саволҳоро пурсидан аз он иборат аст, ки дар вақти тақсим намудани синфҳо ҳадди ақал баробарии синфҳо риоя карда шавад ва ин методро дар ММТ солҳои тулонӣ истифода мебаранд ва натиҷаи ин метод аз тарафи мутахассисон хуб арзёбӣ мешавад. Ҳамасола дар “Мақтаб-интернати ҷумҳуриявии кӯдакони ношунавои” ноҳияи Рудакӣ аз 2 то 4 синф қабул карда мешавад. ХНШД-и қабулшуда ба омӯзгороне, ки собиқаи кории зиёд ва методи хуби дарсдиҳии хонандагони ношунаворо медонанд вобаста карда мешавад, то ин ки мутобиқшавӣ таҷдиди назар карда шавад.

Яке аз воситаи мутобиқшавии ХНШД «Рӯзи дониш» мебошад, ки дар рӯзи 1-уми сентябр баъд аз «Дарси сулҳ», ки ҳамасола аз ҷониби Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон гузаронида мешавад. Дар ин дарс роҳбарони муассиса, падару модарон, роҳбарони синфҳои болоӣ ва мураббияҳо, инчунин ХНШД

иштирок меварзанд, бо якдигар ошно мешаванд, барои пешравии хонандагон чораҳои махсус меандешанд. ХНШД-и нав қабулшуда ҳамроҳи волидайн ва омӯзгору мураббӣ бо синфхона, гурӯҳ ва дигар биноҳои ҷирирасони муассиса шинос мешаванд, ин яке аз воситаи мутобиқшавӣ ба ҳисоб меравад. Баъд аз он волидайн фарзандонашонро ба омӯзгорону мураббӣён месупоранд.

Ба падару модарон фаҳмонида мешавад, ки онҳое, ки дар наздикии муассиса зиндагӣ мекунанд, ҳар рӯзи душанбе соати 8:00 кӯдакон ба мактаб - интернат оварда мешавад ва рӯзи чумъа соати 12:00 ҳуқуқи гирифтани доранд. Зеро дар ҳолати зиёд мондани ХНШД-и навқабулшуда руҳафтада шуда, дигар ҳолати равонии онҳо суст мешавад ва дар дарсҳо худро ғайр нишон дода наметавонанд, инчунин барои мутобиқшавӣ азият мекашанд. Онҳое, ки дар ноҳияи дурдаст зиндагӣ мекунанд, танҳо дар моҳи июн, июл ва август ҳуқуқи ба хона рафтани доранд. Хонандагон бояд аз барномаи таълим қафо намонанд.

Аз рӯзи аввал омӯзгорон тарзи нишастан ба курсӣ, чӣ гуна нигоҳ доштани ручка, истифодабарии дафтар ва аз рӯйи алифбои панҷавӣ хондан ва барои сустшунаво нутқи даҳонӣ ба роҳ монда мешавад.

Омӯзгорони ММТ барномаҳои таълимиро мувофиқи нақшаҳои таълимии бодикҷат таҳияшуда, ки аз ҷониби директор тасдиқ шудаанд, амалӣ мекунанд. Равиши педагогӣ ниёзҳои махсуси хонандагонро ба назар мегирад, ки аз рӯи таъриф онҳоро дар бар мегирад, ки нуқсони шунавоӣ доранд. Дар натиҷа ҳама ғайриятҳои таълимӣ, аз ҷумла дарсҳо, ғайриятҳои беруназсинфӣ ва сессияҳои омӯзишӣ бо истифода аз забони имову ишора ва муоширати шифоҳӣ гузаронида мешаванд. Ин равиши ҳамаҷонибаи нутқи имову ишора дастрасии баробар ба мундариҷаи таълимиро таъмин мекунад ва бо ин васила имкониятҳои онҳоро барои рушди таълимӣ ва иҷтимоӣ дар муҳити махсуси таълимӣ ба ҳадди аксар мерасонад.

Ҳамзамон, баъзеҳо чунин ақида баён карда менамоянд, ки ХНШД барои амал кардан дар шароити ММТ омода нестанд, ки ин нисбат ба истифодаи донишу малакаҳои мавҷуда талаботҳои зиёд ба миён гузоранд, баҳодиҳии донишу малакаҳои мавҷударо талаб кунанд. Усулҳои гуногуни ҳалли мушкилот, пешгӯии эҳтимолии вобаста ба истифодаи онҳо, ки муносибати умумии анъанавӣ дар ММТ рушди қобилиятҳои фардии хонандагонро боз медорад.

Дастгирии педагогии раванди мутобиқшавӣ аини замон ягонагии органикиро ифода мекунад: таҳлили мушкилот ва ҷустуҷӯи иттилоот оид ба роҳҳои имконпазири ҳалли он; тарҳрезӣ, нақшаи таълимӣ ва ҳамаҷонибаи он дар раванди таълим, гуногун будани фанҳои таълимӣ аз ҷумла таълими савод, инкишофи нутқ, имову ишора, математика, расмкашӣ, таълими меҳнат ба онҳо кумак мекунад, ки бо яқдигар унс гиранд.

Дар рӯзҳои аввали таҳсил ХНШД аксар вақт рафтори муқаррарии худро тағир медиҳанд. Онҳо метавонанд аз ҳад зиёд ҳаяҷоноварӣ, ғавғо, баланд, инчиқ, бепарво ва хашмгин бошанд ё баръакс, монеа, афсурда, тарсончак, худдорӣ мекунанд, тарсу ҳаросро эҳсос мекунанд, ба муассиса рафтан намехоҳанд ва дар хурдтарин нокомӣ ё эрод гирия мекунанд.

Раванди дарсҳои омӯзгор аз ҷониби роҳбарияти мактаб - интернат ҳамарӯза зери назорат гирифта шудааст ва онҳо ба кори омӯзгор барои самаранокии мутобиқшавӣ баҳои баланд дода мешавад.

Дар раванди тадқиқот маълум гардид, ки омӯзгори забони ишора худ шахси ношунаво мебошад ва дар рафти дарсҳо дорои маҳорати баланди педагогӣ буда, дарсҳоро бо усули ғайрианъанавӣ мегузарад. Доништани забони имову ишора мутобиқшавии хонандагон тезтар ба роҳ монда мешавад, зеро омӯзгор бо хонандагон дар муошират мешавад, байни яқдигар робита барқарор мегардад ва муаммоҳоро дар ҳамкорӣ ва таҳсилоти фарогирро ба роҳ мемонанд.

Рамазонова Р.С., Сатторов Қ.Н. оид ба таҳсилоти фарогир чунин ақида доранд, ки «Солҳои охир таҷрибаҳои таҳсилоти фарогир торафт васеъ мешавад. Хонандагони имконияташон маҳдуд бо хоҳиши волидон дар муассисаи таҳсилоти умумӣ таҳсил мекунанд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳаи тиб ва педагогика барои интихоб кардани воситаҳои самарабахши таъсири тиббию психологю педагогӣ, шаклҳои ташкилии фаъолият, ки ба нигоҳ доштан ва мустаҳкам намудани саломатии хонандагон, инчунин пурзӯр намудани реабилитатсия (азнавбарқароркунии), иқтисори муҳити тарбиявии ислоҳӣ нигаронида шудаанд» [172;295].

Дарки ин ангеаҳои шифоӣ аз ҷониби хонандагон тавассути тезии биноӣ ва агар истифода шавад, дастгоҳҳои шунавоӣ осон карда мешаванд. Бо такрори доимии ин таъсиррасонӣ дар вазъиятҳои гуногун хонандагон тадриҷан раванди ифодаи ашёро аз худ мекунад. Дар аввал талаффуз метавонад нодақиқ бошад, аммо калиди муваффақият дар он аст, ки хонанда ба баёни номи ашё тавассути нутқ шуруъ мекунад. Баъдан, тавсия дода мешавад, ки тадриҷан бо нотаҳои фонетикӣ дақиқтар иваз карда шавад.

Таълими хондан барои мутобиқшавӣ нақши ҳалкунанда мебозад, зеро хондан муҳимтар забони нутқӣ буда, гуфтугӯро ташкил медиҳад. Ба хонандагони хурдсол кортҳои пешниҳод кардан мумкин аст, ки бо ҳарфҳои чопӣ навишта шудаанд. Дар аввал хонандагон калимаҳоро яклухт қабул мекунанд, онҳо ҳарфҳои алоҳидаро намеомӯзанд ва ҳиҷоҳоро намехонанд. Хондан ҷараёни пурмазмун мегардад: ҳар як калима образ ё ақида дорад. Барои хонандагон фаҳмидани нутқ муҳим аст, зеро такрор кардан ё хондани суҳанони шахси дигар маънои фаҳмидани онро надорад.

Мақсади чунин коркард ин ҳамгиро кардани ин назарияҳо ба амалияи ҳамоҳангшуда мебошад, ки ба ХНШД дар муассисаҳои махсус

дар ноил шудан ба рушди ҳамаҷониба бо роҳи мустақилшавӣ ва худтатбиқкунӣ кумак мекунад.

«Ба гуфтаи коршиносони мухталифи ин соҳа, Қувватов С., яке аз ҳадафҳои аввалин дараҷаи мактабҳои махсус барои ХНШД коркард ва тибқи барномаҳо барои пешбурд ва мустақиман амалӣ кардани рушди ин категорияи хонандагон дар тамоми вақт дар муассисаи махсус будани онҳо мебошад. Барои ноил шудан ба ин кори мақсаднок бо чунин хонандагон ва амалӣ кардани барномаҳои махсуси дастгирии онҳо асоси хубе шуда метавонад» [72;19].

Дар ҷадвали 1 барномаҳои махсуси ба истилоҳ «хизматрасонии дастгирӣ» пешниҳод карда шудаанд, ки барои мусоидат ба ҳамгирии ХНШД дар ММТ пешбинӣ шудаанд (ба ҳисоби фоизи ҷой дар барнома ишғолкардашуда). Илова бар ин, курсҳо, ки аз 100 нафар камтаранд, дар синфҳои махсус гузаронида намешаванд, балки дар доираи барномаҳои фардӣ ва иҷтимоӣ гузаронида мешаванд.

**Ҷадвали 5. «Хизматрасонии ёрирасон»-и махсусе, ки аз ҷониби
барномаҳо барои мусоидат ба мутобиқшавӣ ва
ҳамгирии ХНШД дар ММТ пешбинӣ шуд.**

Намуди хизматрасонии дастгирӣ.

№	Мавзӯҳо	Соати таълимӣ	Соати фароғатӣ
1.	Барномаҳои барқарорсозӣ	6	8
2.	Машғулиятҳои махсус барои бозӣҳои дидактикӣ	26	65
3.	Фанҳои гуногуни таълимӣ	91	96
4.	Тафсир (хидмати тарҷумон)	98	96
5.	Тавзеҳоти луғатҳои сурдопедагогӣ	96	86
6.	Барқароркунииҳои организм (ичрои рақс, хондани суруд, хорсарой, иштирок дар саҳнаҷаҳо)	94	96
7.	Маҳфилҳои фанӣ (бо хоҳиши ҳуди хонандагон)	98	100
8.	Ҳадамоти нутқӣ ва забони имову ишора	69	79
9.	Воситаҳои муошират байни хонандагон	83	100
10.	Кумак дар ташкили ҷойи зист ва омода кардани шароитҳо	38	55
	Ҳамагӣ	699	781

Эзоҳ: Фаҳмидан осон аст, ки аксарияти кулли ин хидматҳо ба осон кардани мавҷудияти хонандагони ношунаво бо хонандагони суштшунаво, барои мутобиқ кардани муҳити шунавоӣ ба ниёзҳои ХНШД нигаронида шудаанд.

Истифодаи ибораҳо ба монанди «хизматрасонии дастгирӣ» ба ин фаҳмиш оварда меорасонад, ки ХНШД ғайрифаъол ва тобеъ мебошанд ва ҳама чизи барояшон заруриро танҳо аз манбаъҳои дастгирии профилактикӣ мегиранд. Агар мо истилоҳро ба мисли «гурӯҳҳои дастгирӣ» ё «шуъбаи дастгирӣ» барои нишон додани агентӣ ё идорае, ки чунин хидматҳоро пешниҳод мекунад, истифода барем, минбаъд ғояи муносибати ғайрифаъолонаи ХНШД ба таҳсил ва мавҷудияти манбаъҳои хайрхоҳро ифода мекунад, ки барои ҷуброни баъзе камбудии онҳо якҷоя кор мекунанд.

Албатта, истифода аз ин истилоҳот маънои кумаку сарпарастии ХНШД бо сабаби нотаъсон будани онҳоро ифода намекунад. Аммо нодида гирифтани мумкин нест, ки сухани мо тафаккури моро ташаккул медиҳад ва аз ин рӯ, ин муносибатро нисбат ба ХНШД на ҳамчун хонандагон дорои ҳуқуқи уҳдадорӣҳои баробари хонандагони солим, балки ҳамчун инсонии бадбахт, ки ба ҳимоя, дастгирӣ ва сарпарастӣ ниёз доранд, ба вуҷуд меорад.

Чанбаи дигари мутобиқшавии иҷтимоии хонандагони ХНШД - муносибати онҳо бо ҷомеа мебошад. Муносибати байни ХНШД ва ҷомеа як падидаи мураккаб ба ҳисоб меравад, зеро бештар дар ҷомеа хонандагони солим, яъне шунаво ҳаёт ба сар мебаранд ва забони имову ишораро намедонанд. Барои фаҳмидани роҳҳое, ки шахсият бо муҳити зисти худ муносибат мекунад, истифода бурдан мумкин аст.

Барои мутобиқшавии ХНШД мо истифодаи чунин моделро, ки ақидаи асосии моро дар бар мегирад, ки барои фаҳмидани рафтори ХНШД, он бояд дар робита бо муҳити иҷтимоӣ ва системаҳои фарҳангӣ, ки ӯ бо ҳар яки онҳо муошират мекунад ва ҳар кадоме бо ӯ ҳамкорӣ

мекунад ва аз ин рӯ, ба фард таъсир мерасонад (ва дар айни замон худаш зери таъсир фард мебошад) ва дигар системаҳои ба ҳам алоқаманд баррасӣ шавад.

Амсилаи 1. Барномаи мутобиқшавии ХНШД дар ММТ

Мо дар таҳқиқот ҳафт параметри категорияҳои танзимоти васеи рушди муассисаро барои ХНШД муайян кардааст, ки бештари он дар боло қайд карда шуд:

(1) майдони таълимӣ (муассиса) (масалан, синфхонаҳои компютерӣ ва таълими меҳнат, толори муассиса);

(2) фаъолиятҳои таҳсилоти иловагӣ (бозиҳои варзишӣ, маҳфилҳои иҷтимоӣ);

3) ҳаёти шахсӣ, тарзи зиндагӣ дар ҷои истиқомат (ошхонаҳои хонанда, хучраҳои истиқоматӣ, толорҳои консерти, хобгоҳҳо);

Масъалаи хусусиятҳои мутобиқшавии ХНШД дар ММТ низ мавриди таҳқиқи махсус қарор гирифт. Нишондиҳандаҳои муҳимтарини мутобиқшавии иҷтимоӣ муайян карда шуданд: ҷолибияти кор ва касб, қаноатмандӣ дар муассиса, муносибати омӯзгорон ба унсурҳои вазъиятҳои иҷтимоӣ, устувории роҳбарони маҳфил, роҳу воситаи кор бо шабакаҳои интернетӣ, ҳавасмандии ХНШД бо компютерҳои иттилоотӣ

иртиботӣ ва иштирок дар дарсҳои тарбиявӣ аз он шаҳодат дод, ки хонандагон бо якдигар бо зудӣ унс мегиранд.

Таҳқиқот сатҳи баланди қобилиятҳои мутобиқшавии ХНШД - ро ошкор сохт. Аммо таҳлили омилҳои мутобиқшавӣ нишон дод, ки дар байни дараҷаи маълумоти умумӣ, эҳтиёҷот ба кори эҷодӣ ва дараҷаи тайёрии касбии ХНШД ихтилоф торафт зиёд шуда истодааст. Ин аз бисёр ҷиҳат аз сабаби ҷавобгӯ набудани касбинтиҳобкунӣ ва иштирок накардан дар дарсҳои тарбиявӣ, инчунин надонистани забони имову ишора баъзе ҳолат рух медиҳад. Тавре ки дар таҳқиқот нишон додем, агар ХНШД дар маҳфилҳои эҷодӣ, дарсҳои тарбиявӣ иштирок наkunанд, сатҳи мутобиқшавӣ ба пастӣ оварда мерасонад. Ҳар қадар сатҳи таҳсилот бештар дар якҷоягӣ гузаронида шавад, сатҳи мутобиқшавӣ баланд мешавад, инчунин ҳамон қадар коэффисиенти мутобиқшавӣ баланд мешавад.

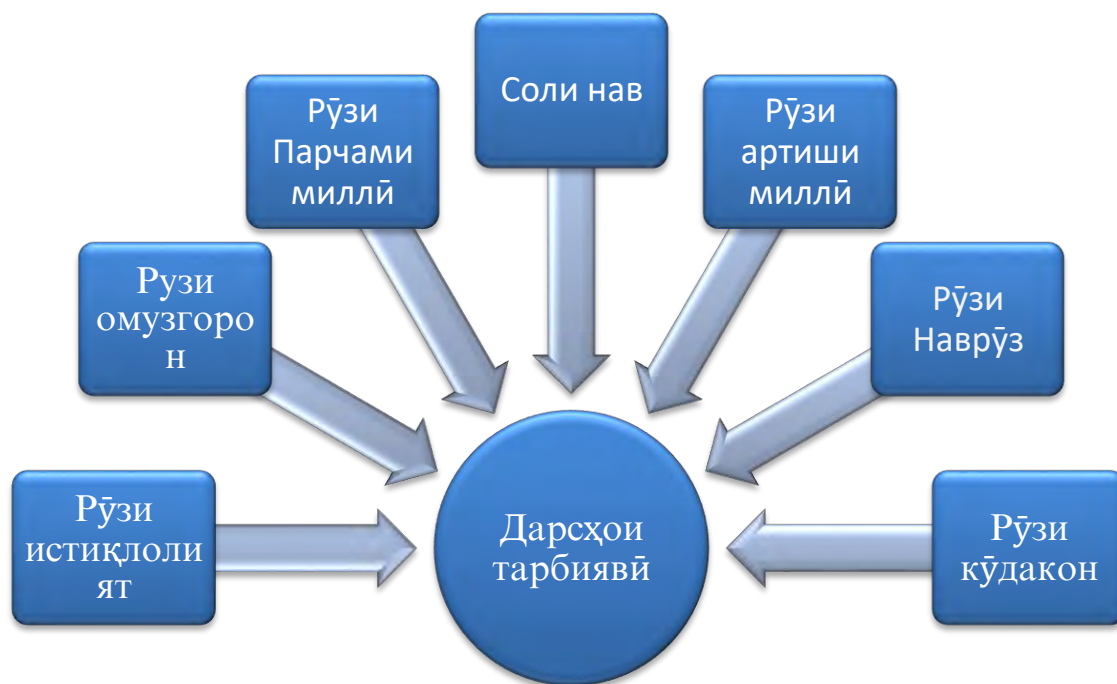
Мутобиқшавии дарсҳои тарбиявӣ аз нигоҳи педагогӣ Х.Зеваров, Ш.Мирсаидова, Ҷ.Ҷураев чунин буда метавонад, «Сатҳи рушди нутқи онҳо аз дараҷаи ноқисии қобилияти шунавоӣ вақту сабаби пайдошавии нуқс, хусусиятҳои фардии кӯдак ва шароитҳои тарбияи ӯ бо дарназардошти норасоии қобилияти шунавоӣ вобастагӣ дорад. Сари вақт дидани чораҳо оид ба ислоҳномаии нутқи кӯдакони камшунаво имконият медиҳад, ки онҳо дар мактаби махсус мутобиқ шаванд, ки ин ба мутобиқшавии иҷтимоӣ оварда мерасонад» [56;108].

Гузашта аз ин, мутобиқати иҷтимоӣ, ба ақидаи умумии коршиносон, бояд ҳарчи зудтар сурат гирад. Аз сабабе ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон хонанда забони имову ишораро наметавонад, барои омӯхтани имову ишора ва осон кардани мутобиқшавӣ бо фарзанд мо «Маркази рушди забони ишора барои омода кардани волидайнҳо дорем, инчунин дар ин марказ мутобиқшавии волидайн низ таҷдиди назар карда мешавад. Мутобиқшавии волидайн агар хуб сурат гирад, ҳамон қадар мутобиқшавии хонандагон хуб ҷараён мегирад».

Аз ин лиҳоз, ХНШД танҳо дар синни мактабӣ барои ХНШД пешбинӣ шуда, дар чараёни фаъолияти таълимӣ сурат гирифт. Шубҳае нест, ки дар ин ҷо хоҳиши ихтиёрии ҳуди шахсе, ки шунавоии аз ҷиҳати иҷтимоӣ нокифоя дорад, муҳим аст, аммо мо танҳо он контингентеро баррасӣ хоҳем кард, ки ихтиёран хоҳиши гирифтани маълумот ва мутобиқшавӣ ба ММТ изҳор намудем. Дар ин таҳқиқот, ки мо онро аллакай пешакӣ ҳамчун хоҳиши мансуб будан ба олами доираи ХНШД арзёбӣ намудем, баррасӣ карда мешавад.

Таҳқиқоти гузаронидашуда оид ба мутобиқшавии ХНШД ва ҳавасмандии онҳо ба ММТ мебошад, ба воситаи дарсҳои тарбиявӣ, истифода аз шабакаҳои интернетӣ, иштирок дар маҳфилҳои эҷодӣ истифода бурда шуд. Мо онро ҳамчун «Амсила» истифода мебарем.

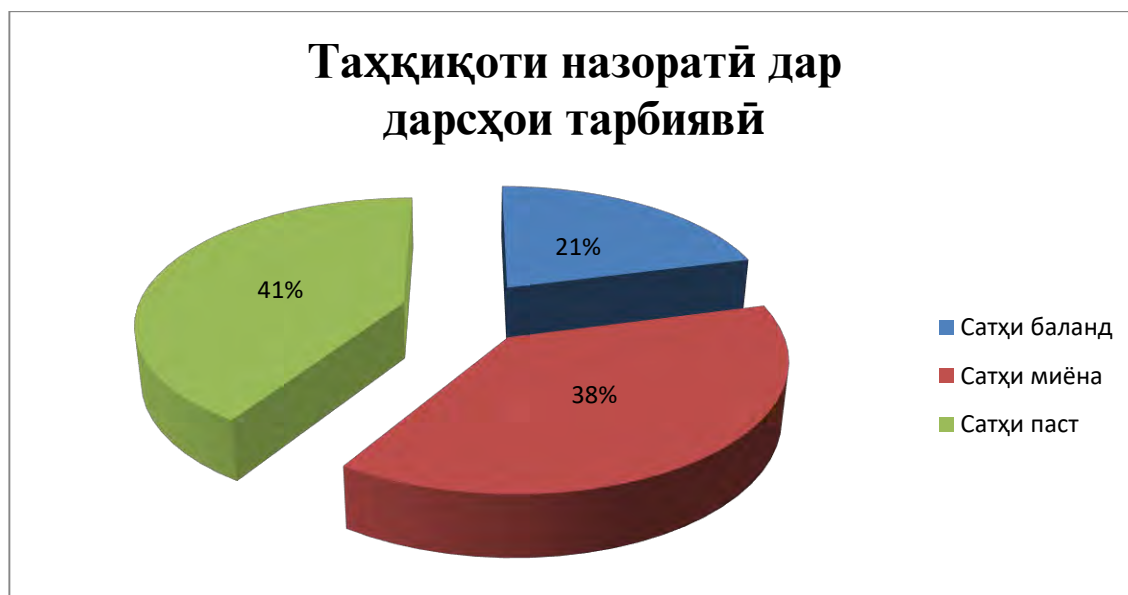
Амсилаи 2. «Мутобиқшавии ҳонандагони дорои нуқсонҳои шунавоидошта дар дарсҳои тарбиявӣ»

Эзоҳ: Дар дарсҳои тарбиявӣ ХНШД дар зали фарҳангӣ ҳама якҷоя ин чорабиниҳоро бошукуҳ чашн мегиранд, ки як синф дар бораи ин ид суруд меҳонад, дигаре дубайта, якҷоя ҳамсарой, нишон додани сахнаҷо бо имову ишора ё нутқи шифоҳӣ ба роҳ монда, якдигарро

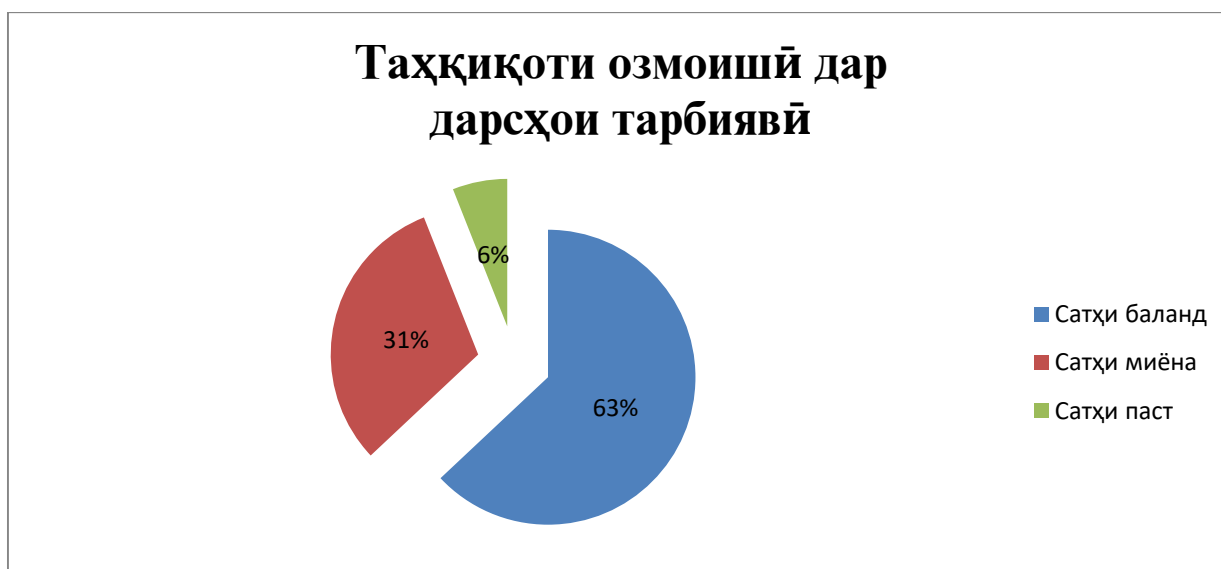
меомузанд ва мутобиқ мешаванд. Мутобиқшавии ХНШД дар дарсҳои тарбиявӣ аз 71 нафар хонандагон чунин арзёбӣ карда шуд.

Диаграммаи 1.

Эзоҳ: аз 71 нафар шумораи умумии таҳқиқшудагонро дар таҳқиқоти назоратӣ дар дарсҳои тарбиявӣ дар сатҳи паст қарор дода шуд. Сатҳи баланд аз 21%, сатҳи миёна аз 38% ва сатҳи паст 41% ташкил дод.

Диаграммаи 2.

Эзоҳ: аз 71 нафар шумораи умумии таҳқиқшудагон дар таҳқиқоти озмоишӣ дар дарсҳои тарбиявӣ дар сатҳи баланд қарор дода шуданд.

Сатҳи баланд аз 63%, сатҳи миёна аз 31% ва сатҳи паст 6%-ро ташкил дод.

Мо мутобиқшавии ХНШД дар дарсҳои тарбиявӣ ва фарқи таҳқиқоти назоратиро аз озмоишӣ натиҷабардорӣ менамоям.

Ҷадвали 6. Мутобиқшавии хонандагон дар дарсҳои тарбиявӣ

Сатҳи азҳудкунии ХНШД	Буд	Шуд
Сатҳи баланд	21%	63%
Сатҳи миёна	38%	31%
Сатҳи паст	41%	6%

Эзоҳ: аз 71 нафар шумораи умумии таҳқиқшудагонро ташкил медиҳад. Сатҳи баланд аз 15 нафар 21% буд, 45 нафар 63% ташкил дод. Сатҳи миёна аз 27 нафар 38% ро буд 22 нафар 31% ташкил дод. Сатҳи паст бошад аз 29 нафар 41% ро буд 4 нафар 6% ташкил дод. Зарурияти идомаи таҳсилро барои тез мутобиқшавӣ бо хоҳиши шавқу ҳавас шахси бофарҳангу босавод шудан ҳавасманд мегардонанд. Инчунин, барои давом додани таҳсили худ кӯшиш ба харҷ дода мешавад. Дар таҳқиқот маълум гашт, ки онҳое, ки дар чорабиниҳои фарҳангӣ фаъолона иштирок менамояд, бе душвории мутобиқ мешаванд.

Ба монанди ин мувофиқи барномаҳои махсуси ба истилоҳ «хизматрасонии дастгирӣ» иштирок дар дарсҳои тарбиявӣ, ба воситаҳои шабакаҳои интернетӣ, омӯхтани таълими меҳнат, ки барои мутобиқшавӣ истифода бурда шуд, таҳқиқоти озмоиши гузаронида шуд ва чунин натиҷабардорӣ карда шуд.

Дар ДДОТ ба номи Садриддин Айни соли 2009 барои омода кардани мутахассисони соҳаи сурдопедагогӣ шӯбаи рӯзона, ғосилавӣ ва ғоибона ташкил карда шуд, ки ба донишҷӯёни солим забони имову ишора омӯхта мешавад, ба донишҷӯёни ношунаво ва сустшунаво дар мутобиқшавӣ азият намекашанд. Агар ХНШД низ забони имову ишораро хуб донанд, ба осонӣ мутобиқ мешаванд.

Барои мутобиқшавии ХНШД истифодаи на танҳо усулҳои анъанавии таълим, балки усулҳои мушкilot ва рушдбиро ҳамчун

иштирок дар маҳфилҳо, ғаёл будан дар дарсҳои тарбиявӣ, иштирок дар озмунҳои конфронсҳо, инкишоф додани тарбияи меҳнатӣ пешниҳод мекунад, ки ба ақидаи ин таҳқиқотчиён ба онҳо кумак мекунад, ки маводи пешниҳодшударо хубтар дарк кунанд ва ба пурратар аз худ кардани чунин мавод мусоидат мекунад, Бо ин роҳу восита мутобиқшаии ХНШД хубтар ба роҳ монда шуд.

Барои мутобиқшавӣ муҳим аст, ки кунҷковӣ, омодагӣ ба таҳсил, қобилияти қабули интихоби вазифаҳои мураккаб барои ба ояндаи ҷаҳонро ҳал мекунад, кумак расонанд, ба одамон барои амиқ ва васеъ омӯхтан ва омӯзонидани тарзи омӯхтан дастгирӣ ёбанд. Ҳамин тариқ, метавон қайд кард, ки дар як қатор кишварҳои Ғарб ба масъалаҳои таълим, маориф ва мутобиқсозии иҷтимоии ХНШД, муносибати ҳамаҷониба андешида мешавад ва ба ин самти муайяни таълимӣ ҷудо карда шудааст.

Маълум аст, ки барои ислоҳи нуқсонҳо, пеш аз ҳама бояд роҳу воситаҳои мувофиқи бартараф намудани онҳо коркард шаванд. Зиеда аз ин, роҳҳои бартараф намудани нуқсонҳо бояд на танҳо ёфта шаванд, балки инчунин ба дараҷаи муайяни коҳишёбӣ ва автоматикунонӣ азхуд карда шуд. Маҳорат субъектро аз назорати иҷроӣ амалҳо озод мекунад ва ба ин васила имконият медиҳад, ки самтгирӣ ба доираи васеи ғаёлият интиқол дода шавад.

Дар натиҷаи тадқиқотҳои илмӣ ба таври боварибахш нишон дода шуд, ки ба ғаёлияти воқеии иштирок дар маҳфилҳо, дарсҳои тарбияи санъат, меҳнат, кор бо компютер, ғаёл будан дар дарсҳои тарбиявӣ, шомил шудани ХНШД на танҳо эътимод ба нафс, муносибати ўро ба худ ва дигарон тағйир медиҳад, балки сарчашмаи тавлиди ғаёлияти мақсадноки ҳаёти ояндашонро омода месозад.

Барои мутобиқшавии ХНШД зарур шуд, ки имкониятҳои иқтисодии синнусоли онҳо муайян карда шавад, дарсҳои тарбиявӣ пурзӯр карда шавад, маҳфилҳои мувофиқи шавқу рағбатшон интихоб

карда шавад. Илова бар ин, барои мутобиқшавии ХНШД ҳавасмандгардонии шуурӣ ногузирии ба таҳсилоти махсус, вобаста ба вазъи кунунии ҳаёт (яъне бо сабабҳои беруна), истифода ва оғози эҳтиёҷоти модарзодӣ ва табиӣ инсон барои ҳаракати фаъолона дар самти ифшоӣ қобилиятҳои ба худ хос, дар роҳи такмили худ ва зухуроти бутунии мавҷудияти вай аҳаммияти торафт калон пайдо мекунад. Чанд қадаре ки раванди мутобиқшавӣ беҳтар ва самараноктар таъмин карда шавад, воридшавӣ ба муҳити нави иҷтимоӣ ҳамон қадар осонтар ва бедардтар мешавад.

Барои мутобиқшавии ХДНШ аз нигоҳи Рамазонова Р.С., Сатторов Қ.Н, усули ҳавасмандгардониро пешаи кори худ меҳисобанд ва ақида доранд, ки «Усулҳои ҳавасмандкунӣ чунин усулҳоро дар бар мегирад: гузоштани ҳадафҳо, нишон додани аҳаммияти амалии фаъолият ва натиҷаҳои кор. Натиҷаҳои корро дар намоиши эҷодии хонандагонӣ имконияташон маҳдуд таҳлил кардан мумкин аст. Барои ҳар як маҳсулоти сохта ба хонандагонӣ имконияташон маҳдудбаҳо дода мешавад [172;295].

Агар ба таърихи омӯзиши ин раванд рӯ оварем, мебинем, ки мутобиқшавӣ муддати тулонӣ ҳамчун раванди пасивӣ мутобиқсозии субъект ба талаботи ҷомеа, муқаррар намудани мувозинат бо талаботи иҷтимоӣ ва мамнуъиятҳо аз ҳисоби қурбониҳо аз тарафи шахс ва гурӯҳ тафсир карда мешуд.

Мутобиқшавии иҷтимоӣ нишондиҳандаи ҳамгироии ҳолати шахс буда, қобилияти ўро барои иҷрои вазифаҳои муайяни иҷтимоӣ инъикос мекунад:

- қобилият ба худхизматрасонӣ ва хидмати ҳамдигар дар оила ва коллектив;
- тағйирпазирии (мутобиқшавӣ) рафтор мутобиқи интизориҳои нақшии дигарон.

Дар доираи таҳлили худидоракунии фаъолият ақидаҳои маҳдуд дар бораи шахс танҳо ҳамчун мавҷудияти мутобиқшаванда бартараф карда мешаванд ва на танҳо ҷанбаҳои манфии мутобиқнашавандагӣ, балки хусусиятҳои мусбии он низ мавриди таваҷҷуҳ қарор мегиранд.

Ташаккули шахсияти хонанда дар низоми таълим имрӯз яке аз равандҳои ММТ ба ҳисоб меравад. Муҳайё намудани шароит барои омӯзиши пурсамару пурмазмун ва ба ташаккули шахсияти комил мусоидаткунанда - шартҳои асосии беҳтар намудани таълиму тарбияи ХНШД мебошад. Зеро на назорати қавии рафтори инсон, балки мусоидат ба кашф ва татбиқи хоҳишу имкониятҳои инсон пешрафти ҷомеаро таъмин мекунад. Аз ин рӯ, маҳорати ХНШД аз он иборат нест, ки бо шахс ҳамчун объекте рафтор кунад, ки дар он чизе бояд ислоҳ ва такмил дода шавад, ҳуқуқи баробар доштанро бо хонандагонии солим эътироф намояд барои идома додани таҳсил кушиш намояд, барои идора кардан ва шакл додани ҳамчун шахсияти баробарҳуқуқ дар асоси таҳлил натиҷаи дилхоҳро ба даст оварад, балки фароҳам овардани чунин шароит барои шахс зоҳир мегардад, ки дар ӯ ҷандирӣ эҷод мекунад ва дар муҳити хайрхоҳона ва шавқангези иҷтимоӣ тағйир меёбад.

Хулосаи боби дуюм

Хусусиятҳои муҳими мутобиқшавии ХНШД - ро ба муҳити зист муҳим шуморида шуд ва аз якҷанд воситаҳо иборат мебошад. Мушкилоте ХНШД дар риояи речаи ҳаррӯзаи фаъолият, аз хоб хестан, донишдони қоидаҳои рафтор дар ММТ, дар синф дуруст нишастан, дар дарс фаъол будан, муносибати дӯстона бо ҳамсинфон - мутобиқшавиро метезонад.

Дар тамоми марҳилаҳои таҷриба мо ва ҳамкорони мо барои мутобиқсозии иҷтимоии ХНШД, ки дар ММТ таҳсил мекунанд, шароит фароҳам оварда шуд. Раванди мутобиқшавии иҷтимоӣ, ки ҳангоми таҷриба ташкил карда шуда буд, ба ташаккули мутобиқшавии иҷтимоӣ

нигаронида шуда буд, ки мо онро ҳисси дараҷаи муайяни тасдиқ ва худтаъсис дар муҳит мефаҳмем.

Дар давраи мутобиқшавӣ ХНШД ба дарки мавқеи нави иҷтимоии худ шуруъ намуда, заминае мегузоранд, ки муносибати онҳоро ба таълим, муносибат ба ММТ, муошират бо омӯзгорон ва ҳамсинфон муайян мекунад. Ҳамин тариқ, инкишофи хонанда кадом роҳро пеш мегирад ва заминаи мусбӣ гузошта мешавад. Имрӯз раванди мутобиқшавии иҷтимоии ХНШД ва оилаҳои онҳо асосан ба таври стихиявӣ идома дорад. Мо дар таҳқиқот бештар истифодаи муоширати ғайринутқиро ба роҳ мондем, зеро ХДНШ бе донишони ин забон дар мутобиқшавӣ ба душвориҳои зиёд рӯбарӯ мешаванд.

Таҳқиқоти илмие, ки мо анҷом додем, омӯзиши салоҳиятнок ва баҳодиҳии экспертии нишондодҳои ҷорӣ раванди мутобиқшавии иҷтимоӣ дар системаи фаъолияти шурои психологӣ - тиббӣ - педагогикаи махсуси ММТ барои қабули қарорҳо оид ба самаранокии фаъолияти педагогӣ ва методӣ дар бар мегирад. маънои онро дорад, ки мо истифода мебарем.

Аз ҷиҳати иқтидори худ ягон муассисаи иҷтимоӣ ҷои муассисаи махсусро барои ХНШД гирифта наметавонад. Дар рафти амалӣ гардондани барномаи комплексие, ки мо аз як қатор барномаҳои иборат аст, ки самтҳои педагогӣ, тиббию психологӣ доранд, мо маҷмуи кофии маълумотҳои таҷрибавиро, ки барои тасдиқи хулосаҳои назариявӣ заруранд, ҷамъ кардем. Яке аз хулосаҳои муҳим ин аст, ки маҳдудиятҳои инкишофи ҷисмонии ХНШД ба воситаҳои бозӣ ба шумор меравад. Мо намудҳои гуногуни онро истифода бурдем, аз ин рӯ, хизматрасонии тавонбахшӣ бояд маҷмуи навҳои гуногуни кумакро тиббӣ, психологӣю педагогӣ ва иҷтимоӣ дар бар гирад.

Системае, ки мо кор карда баромадем, ба мо имкон медиҳад, ки на танҳо ба худи ХНШД, инчунин ба коргарони ММТ ва оилае, ки вай дар он зиндагӣ мекунад, ёрии ҳаматарафаи баландихтисос расонад. Дар

натиҷаи таҳлили ММТ хонандагон мо ба хулосае омадем, ки ММТ метавонад ба раванди мутобиқшавии иҷтимоии ХНШД гирифтори саломатӣ таъсири ҳалкунанда расонад. Аммо, дар айни замон, ин таъсир метавонад ҳам мусбат ва ҳам манфӣ бошад. Ба қутбӣ омилҳои гуногун, аз ҷумла вазъи моддӣ ва маънавии оила таъсир мерасонад.

БОБИ 3. ТАҲЛИЛИ МУҚОИСИИ ҶАНБАҲОИ НАЗАРИЯВӢ ВА АМАЛИИ ТАЪЛИМИ ХОНАНДАГОНИ НУҚСОНҲОИ ШУНАВОИДОШТА

3.1. Омӯзиши вазъи рушди мутобиқшавии таълимӣ дар хонандагони нуқсони шунавоидошта

ХНШД-е, ки дар синфи тайёрӣ барномаи таълимиро азхуд намудаанд ба синфи якум гузаронида мешаванд. Ҳар як мавзӯи ба барнома пешниҳодшуда, мутобиқшавии ХНШД ба эътибор гирифта мешавад. Ба монанди синфҳои тайёрӣ омӯзгорони синфи якум таълиму тарбияро дар асосӣ нақшаи таълимӣ ва ҷадвали дарсӣ ба роҳ мемонанд. Аммо дар синфи якум ба ХНШД аз тарафи омӯзгорон дар дафтарҳо ва журналҳо баҳо гузошта мешавад. Дар як ҳафта дар синфи якум 29 соати дарси тибқи ҷадвали дарсӣ тасдиқ шудааст, ки омӯзгорон ҳамагӯна бо тайёрӣ ба дарс ҳозир шуда, дарсҳои худро хеле ҳам хуб мегузаронанд.

Лозим ба ёдоварист, ки ҳамагӯна нақшаҳои тақвими омӯзгорон аз тарафи муовини директор оид ба корҳои таълимӣ тафтиш карда шуда, дар ҳолати пайдо шудани камбудииҳо ба омӯзгорон маслиҳатҳои муфид дода мешавад ва ҳар як фан мутобиқшавиро мустақкам менамояд.

Ба таври мисол методикаи гузаштани дарси математикаро дар Мактаб - интернати ҷумҳуриявии кӯдакони ношунавои ноҳияи Рӯдакӣ” ба шумо пешниҳод менамоем.

Яке аз вазифаҳои асосӣ мутобиқшавии ХНШД, инкишоф додани дониш, маҳорат ва малакаҳои зарурӣ барои давом додани таҳсил дар синфҳои минбаъда ба ҳисоб меравад. Агар маҳорати ХНШД хуб ба роҳ монда шавад, онҳо тезтар ба якдигар унс мегиранд. Мазмуни асосии фанни математика дар синфҳои тайёрӣ, ададҳои натуралӣ, сифр ва чор амалӣ математикӣ бо як гурӯҳ ададҳои манфӣ муҳимтарин хусусияти онҳо ва дар ин асос тарзи ҳисоббарории шифоҳӣ ва хаттӣ мебошад.

Омӯзондани математика барои ташаккул додани нутқи хаттию ишоравӣ зич алоқаманд аст. Дарсҳои математика нутқи хонандагонро бо истилоҳотҳои математикӣ бой менамояд, аз болои инкишофи нутқ ва малакаҳои талаффуз бурда мешавад ва тарзи асосӣ дарки маводи таълимии биной ва шунавой ба роҳ монда мешавад. Дар баробари дарсҳои математики бо забони ишора сохтани ҳиҷоҳоро дар таҳқиқот қарор додем ва тарафдори мутахассис Шодмонов Ш.С. мебошем.

Ш.С.Шодмонов, мутобиқшавии ХДНШ талаффуз кардани садонокҳо бо имову ишора ва корҳои артикулятсиониро ба роҳ мондан ҳатмист Ӯ чунин ақида дорад: «Тартиби гузаштани ҳарфҳо вобаста ба душвории талаффузи онҳо аст. Бинобар ин омӯзонданро аз се ҳарф **а, о, у** оғоз бояд кард. Аввал талаффузи ҳиҷоҳҳои **па-по-пу, ма-мому, на-но-ну, ба-бо-бу**, баъд ҳарфҳои **т, д**, пас аз он садонокҳоро машқ бояд кард. Бо ин роҳ кӯдак ҷуфти ҳамсадоҳҳои ҷарангдор ва беҷаранг, овозҳои **м, н**-ро фарқ карда, аз ҳарфҳои буридашуда калимаеро, ки дар таркибаш ин овозҳоро дорад, тартиб дода метавонад. Агар чунин тартибро риоя намоем, хуб аст: кӯдак аввал мувофиқати ҳамсадоҳҳои ҷарангдорро бо беҷаранг: **к-г, с-з, ф-в, п-б**-ро аз худ намояд, машқи ҳиҷоҳҳои **ка-га, ко-го, ку-гу, га-го-гу** ба кӯдак имконият медиҳад, ки овозҳои ҷарангдорро аз беҷаранг фарқ кунад. Пас аз он бо ҳиҷоҳҳои **са-ша, со-шо, сушу, за-жа, зо-жо, зо-жу** гузаштан мувофиқи мақсад аст. Дертар овозҳои **р, л, х** ва дигар садонокҳо, баъд овозҳои *садоноки э, и* ва *ҳамсадои ч* низ бояд илова шаванд» [105;81-82].

Бо забони имову ишора ҳамаи овоз, ҳарф, ҳиҷоҳ дар барномаи таълимӣ ворид карда шуда, барои мутобиқшавӣ истифода бурда мешавад.

Таснифи қисмҳои асосии барнома чунинанд: Ташакули додани мафҳуми адад ва малакаҳои арифметикӣ аз дарсҳои аввал оғоз мешавад. Ба маҷмуи маълумоти предметҳои гуногун таъя карда, ХНШД дар синфҳои тайёри онҳоро байни ҳамдигар муқоиса карда, миқдори онҳоро

муайян мекунанд (зиёд, кам, ҳамин қадар, баробар, бисёр кам), маънои миқдори предмет, рақами 1 ... 10, рақамгузори шифой, хаттӣ, таркиби ададҳо ва баъзе малакаҳои муқоисаи онҳо ба даст меоваранд.

Ба шакли сода ба вучуд овардани ададҳои натуралӣ шинос мешаванд. Диққати асосиро ба инкишофи малакаҳои ҳисоби ададҳои додагӣ (ҳисоби якӣ, гурӯҳӣ чаппа ва роста).

Дар ин марҳила хонандагон ба баъзе аломатҳои математикӣ: аломати амалӣ (чамъ ва тарҳ), аломатӣ муносибат (баробар), хондан ва навиштани ифодаҳои математикӣ (ду чамъи се баробари панҷ). Дар вақти азхудкунии тарзҳои ҳисоббарорӣ хонандагон амали баъзе хосиятҳои арифметикиро ёд мегиранд.

Дар синфи якум омӯзиши чадвали чамъ сар мешавад; Ҳодисаҳои чамъ кардан ба ададҳои якрақама ададҳои 1, 2, 3 ва дар ҳуди ҳамин сол тайёрӣ бо шинос кардан ба тарзи ёфтани ададҳои номаълум дар вақти чамъ ва тарҳ кардан кор бурда мешавад. Дар асоси таҷрибаи амалӣ бо маводи дидактики мисолои намуди $[] + 2 = 5$; $[] - 2 = 4$ ҳал карда мешавад.

Дар синфи якум дониш дар бораи даҳии якум тақрор ва зиёд мешавад: чамъ кардан ба ададҳои якрақама ададҳои 4, 5. Тарзи ҷойивазкунии чамъшаванда дароварда мешавад. Мисолҳои ёфтани ададҳои номаълум дар вақти чамъ ва тарҳ кардани намуди $[] + 2 = 6$, $4 + [] = 7$; $[] - 2 = 3$, $5 - [] = 2$. Баъди ададҳои 10 ададҳои 11 то 20 омӯзонда мешаванд. Кор дар болои ин ададҳо баъди муруфиаи чамъ кардани ду ададҳои якрақама ҳосиле, ки баробари 11, 12, 13, 14 мебарояд ба охир мерасад. Дар вақти омӯзиши ададҳо аз 21 то 100 аломати таносуб зиёд, кам $[] []$ дароварда мешавад. Дар ҳамин марҳила барои ҳодисаҳои аз ҳама зиёдтар мушкилиҳои чамъ ва тарҳ кардани намуди $(45 + 18)$ ва $(45 - 18)$ навиштани ҳал бо сутун иҷозат дода мешавад.

Дар чоряки чорум синфи дуҷум амали зарб ва тақсим дароварда мешавад. То тартиб додани чадвали зарб пеши хонандагон алоқаи зарб ва тақсим намоён мешавад. Онҳо тақсими ба ду қисми баробар ва бо мазмун, номи ададҳои додагӣ ва матлуб дар амалҳои зарб ва тақсим,

инчунини дигар, ёфтани ададҳои номаълум дар вақти зарб ва тақсим кардан бо ҷойивазкунии хусусиятҳои зарб омӯзонда мешаванд. Чунин кори тайёри барои тартиб ва дар ёд доштани ҷадвали зарб имконият медиҳад. Аз чоряки якуми синфи чорум сар карда, ададҳоро дар доираи 1000 меомӯзанд. Хонандагон тарзҳои хати ҷамъ, тарҳ, зарб, тақсим ва маводи нутқиро аз худ мекунанд. Бо ҳамин восита роҳҳои мутобиқшавии ХНШД хубтар ҷараён мегирад.

Мутобиқшавӣ дар дарсҳои математика ХНШД омӯзгорон бештар бо бозиҳои дидактикӣ истифода мебаранд. Мо дар ин ҷо рафти кори якчанд омӯзгорро ба таври мисол пешниҳод менамоем. Масалан: дар рафти тадқиқот мушоҳида намудаем, ки омӯзгори синфи 2 «Б» Раҳмонова Ш. «дар рафти дарси математика аз бозиҳои гуногуни дидактикӣ истифода мебарад. Омӯзгор дар вақти дарс дар тахтаи синф қоғази калонро мечаспонад, ки дар болои он рақамҳои гуногун дар шакли давра навишта шудаанд, ки ин ҳамаашон танҳо амали ҷамъ гузошта шудааст. Омӯзгор як хонандаро ҳамчун аломати баробар гузошта, ҳамроҳи дигарон ҳисоб менамоянд, ки ин ҳамчун шакли машғулият барои хонандагон бисёр шавқовар мебошад. Ин мисолро дигар хонандагон мустақилона идома медиҳанд ва амалҳои боқимондари ҳисоб намуда, ҷавобашро менавиштанд».

Мисоли дигар омӯзгори таҷрибадор Р.Садриддинова, «аз фанни математика дар синфи 3 дарс мегӯяд, ки дар вақти ворид шудан ба синфхона ба ҳамаи хонандагон варақаҳоро тақсим мекунад, ки дар онҳо мисолҳо аз дарсҳои гузашта хонандагон мустақилона кор менамоянд. Варақа бояд ҳолӣ намонад. Бо ин тарзи кор омӯзгор хонандагонро санҷиш мекунад, ки онҳо дарси гузаштаро сарфаҳм рафтаанд кадом хонандагон супориши хонагиро фаҳмидааст, кадомаш нафаҳмидааст. Онҳое, ки дарси дирӯзаро сарфаҳм нарафтааст, дар вақти пурсиши вазифаи хонагӣ ба тахтаи синф бароварда намунаи мисолҳоро як маротибаи дигар ҳисоб менамояд, то ки дар рафти кор хотираи онҳоро

ба мустақилона ҳисоб кардани мисолҳо водор намояд». Омӯзгор Эргашев У. ибрази ақида намуд, ки барои мутобиқшавии ХНШД бозӣ омили пешбарандаи хонандагон ба ҳисоб меравад.

Бозиҳои дидактикӣ дар ҳамаи машғулиятҳои муассисаҳои махсуси таҳсилоти аз тарафи омӯзгорон гузаронида мешаванд ва ин тарзи кори мутобиқшавиро ба омӯзгорон осонтар мегардонад».

Синфи 2. ХНШД - е, ки дар синфи якум барномаи таълимиро азхуд намудаанд ба синфи дуюм гузаронида мешаванд. Ба монанди синфҳои якум омӯзгорони синфи дуюм таълиму тарбияро дар асоси нақшаи таълимӣ ва ҷадвали дарсӣ ба роҳ мемонанд. Дар як ҳафта дар синфи дуюм 34 соати дарси тибқи ҷадвали дарсӣ тасдиқ шудааст, ки омӯзгорон ҳамаҷуз ба тайёри ба дарс ҳозир шуда, дарсҳои худро хеле ҳам хуб мегузаронанд. Лозим ба ёдоварист, ки ҳамаҷуз нақшаҳои тақвими ҳафтаи омӯзгорон аз тарафи муовини директор оид ба корҳои таълимӣ тафтиш карда шуда, дар ҳолати пайдо шудани камбудӣҳо ба омӯзгорон маслиҳатҳои муфид дода мешавад. Ба таври мисол методикаи гузаштани дарси таълими саводно дар синфи 2-ум омӯзгор А.Сафарова, дар муассисаи давлатии «Мактаб - интернати ҷумҳуриявии кӯдакони ношунавони ноҳияи Рӯдакӣ» ба шумо пешкаш менамоем.

Омӯзгорон аз барномаи таълимӣ истифода бурда, тақшаи тақвими менависанд ва кадом зинаи забон барои синфи дуюм вобаста аст, барои ХНШД дарсҳоро ба роҳ мемонанд. Аз ин рӯ, барои синфҳои дуюм дар як ҳафта се соат барои дарси таълими савод ҷудо карда шудааст ва инро самаранок омӯзгорон истифода мекунанд. Дар ин дарс омӯзгорон ба ХНШД тарзи дуруст навиштан, имло ва ба роҳҳои гуногун дуруст навиштани калма ва ибораҳоро меомӯзонанд. Яке аз методҳои хеле ҳам хуб ин мебошад: ҷумлаҳоро менависанд ва баъзан калмаҳоро мегиранд ва дар ҷояшон нуқтаҳоро мегузоранд. Дар ин ҳолат ХНШД

фаъолии худро нишон медиҳанд. Ин метод шавқу ҳаваси онҳоро ба омӯзиши дарси таълими савод зиёд менамояд.

Ҳамчунин, дар ин синф омӯзгорон барои ХНШД луғатҳои каме мушкилтарро бо ишораҳоишон меомӯзонанд. Омӯзиши исмҳо ва феълҳо дар синфи дуҷум шурӯъ мешавад ва омӯзгорон кушиш менамоянд, он исмҳо ва феълҳое, ки аввалиндараҷа барои ХНШД ҳисоб мешавад, барои омӯзиш шурӯъ намоянд. Масалан: **Исмҳо:** автобус, чоруб, духтур, суроға, олуболу, вақт, варвар, баромад, лабҳо, Пешво, пашмҳо, паҳлу, хона, шаҳр, рӯз, ҳучра, абр.

Феълҳо: бурдан, тайёр шудан, навишта даровардан, бахшиш пурсидан, даровардан, пуф кардан, иҷро кардан, берун баромадан, рафтан, ислоҳ кардан, ҷудо карда гирифтани, хоҳиш кардан, гирд задан, гирифта партофтан, сиёҳ шудан, хап кардан, сӯзондан, сиҳат кардан, сим-сим борида, ҷег задан, баромадан, ман ба духтур рафтам, ман хона баромадам ва ғайра бо забони имову ишора омӯзонида мешавад.

Синфи 3. Дар синфи сеҷум барои як ҳафта мувофиқи нақшаи таълимӣ 34 соати дарсӣ ҷудо карда шудааст, ки ин дарсҳо аз тарафи роҳбари синф ва омӯзгори фанни ба ХНШД дар ММТ бо методҳои гуногун таълим дода мешавад.

Дар ин синф барои таълиму тарбияи ХНШД омӯзгорон корҳои зиёдро анҷом медиҳанд. Масалан, дар дарси фанни амалӣ, ки 4 соатро дар бар мегирад, вобаста ба чорякҳо соатҳои дарсӣ ва мавзӯҳо тақсим карда шудааст. Мо дар шакли мухтасан барои шумо мазмунҳои дарси фанни амалиро ҷуфта мегузарем. Масалан, дар чоряки якум тайёр намудани апликасияҳои гуногун аз қоға вобаста ба фасли тирамоҳ, замин, дарахт, боду ҳаво, аломатҳои тирамоҳ, осмон, абрҳо ва рангҳои омода намуданишон нишон дода мешавад. Ҳамчунин, оид ба ашёҳои гирду атроф ихтисосамуда саволу ҷавоб гузаронида шавад.

Дар чоряки сеҷум бошад тартиб додани нақшаи мураккаб тайёр кардани масолеҳ бо ёрии муаллим, давом додани кор оид ба тартиб

додани ҳисоботи кӯтоҳ ва муффасал дар бораи фаъолият. Муайян кардан, чиро мумкин аз миқдори ҷузъҳои додагӣ сохтан.

Чудо карда гирифтани номгӯи ҷузъҳои лозимӣ барои тайёр кардани маҳсулот.

Муҳокима кардан аз кадом маҳсулот иншоот кардан мувофиқ аст.

Иҷро кардани кори қатқунӣ, буридани тунукаи тунук. Муайян кардани давомнокии кор (бо дақиқа). Ташкил кардани кори гурӯҳи худ бо ХНШД гузаронида мешавад.

Синфи 4. Синфи чорум соли охирини синфи ибтидоӣ мебошад, аз ин рӯ, дар вақти таҳсил дар ин синф супоришҳо барои ХНШД хеле ҳам зиёд мешавад. Дар як ҳафтаи таҳсил дар ин синф мувофиқи нақшаи таълимӣ ва ҷадвали дарсӣ 35 соати дарсиро дар бар мегирад. Мисли дигар синфҳо мо мехоҳам дар синфи чорум ҳам аз яке аз дарсҳо барои шумо мисол биёрем.

Санъати тасвирӣ. Омӯзгори фанни Санъати тасвирӣ Толибов Ш. ҳар ҳафта 1 маротиба дарс мегузарад, ки он барои тарбияи хонандагон аҳаммияти муҳим дорад. Фанни санъати тасвирӣ барои инкишофӣ ҳиссиёти кӯдакони ношунаво нақши муҳим мебозад. Ба инкишофи таффакур, қобилияти идрок хеле таъсир мерасонад.

Дар ҷараёни омӯзиши фанни санъати тасвирӣ ҳалли чунин масъалаҳои таълиму тарбия дар назар дошта мешаванд:

1. Ёрӣ расондан ба тарбияи ахлоқӣ, меҳнатии хонандагон.
2. Тарбия намудани шавқу ҳавас ва дӯст доштани санъати тасвирӣ.
3. Инкишоф додан дар кӯдакон ҳисси зебоипарастӣ (эстетикӣ) ва фаҳмидани ҳубӣ, шиносӣ бо суҳанронии адабӣ, инъикоси ҳақиқат ба воситаи график, наққошӣ, ҳайкалтарошӣ, зинатҳои ороишӣ ва меъморӣ.
4. Шинос кардан бо асарҳои барҷастаи санъати тасвирии даврони гуногун ва халқҳои гуногун, асарҳои ороишӣ, таҷрибавӣ, дастӣ.

Дар қатори масъалаҳои умумии таълиму тарбия барнома ҳалли вазифаҳои махсусро дар назар дорад, ин ёрӣ расондан ба бартараф намудани инкишофи нуқсонҳои руҳии кӯдакони ношунаво.

Хонандагон бояд донанд: Воситаҳои одии муосиронаи расм. Аломатҳои фарқунандаи намудҳои санъати тасвирӣ (расмкашӣ, сиёҳқаламкунӣ, ҳайкалтарошӣ, ороишӣ, нақшу нигорӣ). Хусусиятҳои баъзе масолеҳе, ки дар санъати тасвирӣ истифода бурда мешавад (акварел, гуаш, мрамор, фарфор, дарахт). Маводи нутқие, ки дар синфи чорум омӯзонда мешаванд. Хонандагон бояд тасаввурот дошта бошанд: Нақши санъати тасвирӣ дар ҳаёти ҷамъият. Дар бораи хусусиятҳои манзара (манзараи деҳот, шаҳр, дар бораи санъати сохтмонӣ). Нақши лавҳаи аввал аз асл дар кори рассом ва ғайраҳоро бояд аз худ намояд.

Дар баробари хондан омӯзгор бояд ба ХНШД навиштанро ёд диҳад. Барои ин омӯзгор метавонад ручкаҳо, фломастер ва варақаҳои албомро истифода барад. Барои тезтар мутобиқ шудани ХНШД дасти хонандагонро мегирад, хатҳои рост мекашад, кумак мекунад. Хонанда дар варақ озодона менависад, дасташро тавре мегузорад, ки барояш мувофиқ бошад. Бо мурури замон, навиштаҷот ҳамвор ва озода мешавад.

Инкишофи дарки шунавоӣ барои мутобиқшавии ХНШД аз аҳаммият ҳолӣ нест. Дарсҳо барои рушди дарки шунавоӣ хеле муҳимманд. Истифодабарии дастгоҳҳо ҷои таълимиро намегирад. Ба хонандагон омӯзонидан лозим аст, ки садоҳоро гӯш кунанд, унсурҳои нутқро ҷудо кунанд ва сохтори калимаҳоро равшан кунанд. Инкишофи дарки шунавоӣ ба хонандаи ношунаво кумак мекунад, ки нутқи шифоҳиро беҳтар дарк кунад. Машғулиятҳо бояд ҳар рӯз дар давоми 20 - 30 дақиқа солҳои зиёд гузаронда шаванд.

Барои мутобиқ шудани хонандагон ба ХНШД муносибати дӯстона эҷод карда шуд. Ҳешу табор, ҳамсоя, ҳамсолон, ҳамсинфон, дӯстон, бояд донанд, ки омӯзгор аз синфи тайёри ба онҳо имову ишораро, нутқ, суҳан

гуфтан, гӯш кардан ва фаҳмиданро меомӯзонанд. Намоиши муваффақиятҳои хонанда дар соҳаҳои гуногун (хондан, навиштан, расмкашӣ, ҳунармандӣ, рақс, машқҳои ҷисмонӣ) ба ҷалби тавачҷуҳи дигарон мусоидат мекунад. Рафтори муқаррарии хонанда ҳамдардӣ ва хоҳиши дӯст буданро ба омӯзгор, ҳамсолон ба вучуд меоварад ва . муошират озод мешавад.

ХНШД дар ММТ аз таҳсил ва вақти беруназсинфӣ лаззат мебаранд. Ҳайати омӯзгорон як дастаи ҳамфикронест, ки эҷодкорона кор мекунанд ва технологияҳои инноватсионии таълимиро татбиқ мекунанд.

Омӯзгорон пеш аз қабули ХНШД маълумотҳои тиббӣ ҷамъоварӣ менамоянд. Аз ҷумла «Анамнез» - маҷмуи маълумот дар бораи шароити инкишофи ХНШД пайдоиш ва рафти беморӣ, ки дар рафти муоина аз субъект ва ҳешовандони ӯ бо мақсади муқаррар ва аниқ кардани ташҳис, муайян намудани чораҳои ислоҳӣ гирифта мешавад.

Артикулятсия - ин фаъолияти узвҳои нутқ (лаб, забон, таги забон, риштаҳои овоз) мебошад, ки бо талаффузи овозҳои нутқ ва якҷояшавии онҳо, ки ҳиҷо, калимаҳоро ташкил медиҳанд, алоқаманд аст.

Аудиология омӯзиши шунавоӣ ва вайроншавии он мебошад.

Шифой - лафзӣ, бо воситаи нутқ ифода мешавад.

Ҳассосияти ларзиш - ҳассосият ба ангеаҳои ларзиш, ки ба пӯст таъсир мерасонанд.

Барои мутобиқшавии хонандагон хониши лабӣ ҳамчун воситаи асоси буда метавонад. Дар яке аз сарчашмаҳои илмӣ муҳаққиқ Шодмонов Ш.С. хондан бо лабро усули мутобиқшавӣ меҳисобад ва ибрази ақида менамояд, ки «Кӯдакони шунавоияшон нуқсондор аз синни 6-солагӣ дар мактабҳои махсус барои ин кӯдакон ва мактабҳо барои кӯдакони кар ба таҳсил фаро гирифта мешаванд. Дар ин мактабҳои махсус кӯдакон барномаи таҳсилоти асосиро вобаста ба шӯбаҳо дар мӯҳлати дарозтар (яъне то синфи 10 ва дар баъзе ҳолатҳо то

синфи 12) бо методҳои махсус, мисол хониш аз лабро аз бар мекунад» [105;88].

Хониши лабӣ дар дарсҳои нутқи даҳонӣ омӯзонида мешавад. Омӯзгор М.Салимова, дар Муассисаи давлатии «Мактаб интернати ҷумҳуриявии кӯдакони ношунавои ноҳияи Рӯдакӣ дар як ҳафта 3 соатро марҳилаи ибтидоии таълими хондан ба ХНШД дар синни тайёри мебошад, ки ба дарки ҳамаҷонибаи тасвирҳои графии калимаҳо ба ҷумлаҳо ва робитаи онҳо бо ашё ва падидаҳои дахлдор асос ёфтааст».

ХНШД онҳое ба ҳисоб меравад, ки нуқсонҳои амиқи доимии дуҷонибаи шунавоӣ доранд, ки дар давраи пайдоишӣ ё модарзодӣ пайдо шудаанд, ки ба онҳо имкон намедиҳанд, ки нутқро бидуни таъсири махсуси педагогӣ аз худ кунанд, барои онҳо мутобиқшави душвориҳои зиёдро ба амал меоварад. Ин хонандагонро дар баробари азхуд кардани маълумотҳои беморӣ бозиҳои дидактикиро истифода мебарем, муоширати имову ишораро ба роҳ мемонем.

Машғулиятҳои нутқи шифоӣ (даҳонӣ) дар синфи тайёри омӯзонида мешавад. Дар ММТ барои ношунавоён ба ҳар як нафар омӯзгорон дар як ҳафта се соат мувофиқи барномаи корӣ ҷудо карда мешавад. Ин дар қисми дуҷонибаи нақшаи таълимии муассиса дарҷ карда шудааст, ки ин соатҳоро ба омӯзгорони соҳибхтисос ҳамчун сарборӣ пешниҳод карда мешаванд. Омӯзгорон дар дарсҳои фардӣ бошад ҳар як ҳафта ба як нафар хонанда се соат машғулият мегузаронанд.

Дар «Мактаб - интернати ҷумҳуриявии кӯдакони ношунавои ноҳияи Рӯдакӣ, ки барои фаро гирифтани хонандагони ношунаво мебошад, барои ин қишри ҷомеа асосан дарсҳо бо узвҳои бинӣ гузаронидан аз манфиат холи нест».

Масъулият барои ташаккули салоҳиятҳои аз ҷиҳати касбӣ муҳим барои ҳалли масъалаҳои таълимии инкишофи ХНШД таҳсилоти ибтидоӣ бо дарназардошти синну сол ва хусусиятҳои фардии онҳо,

ташаккули омодагии равонии ин тоифаи хонандагон ба таҳсил масъул аст.

Таъмини истифодаи фаъоли кумаки ғайридавлатӣ дастур ва дастгирии барои ташаббус ва истиқлоли ХНШД дар фаъолияти гуногун, ташкили раванди таълим дар асоси алоқаи бевосита бо ҳар яки онҳо бо дарназардошти эҳтиёҷоти таълимии махсус аст.

Мо барои мутобиқшавии ХНШД - дар татбиқ вазифаҳои ислоҳӣ ва педагогиро дар синфҳои ибтидоии аз синфи 1 то синфи 4 омӯзгори тарбияи ҷисмонӣ ва роҳбари музиқиро дар «Мактаб - интернати суштшунаво ва деркаршудаи ноҳияи Рӯдакӣ таҷдиди назар намудем, ки дар синфи тайёри ҳамаи фанҳо ба сарбории омӯзгорон Н.Акрамова ва Б.Мамадасанова дарбар мегирад ва синфҳои ибтидоӣ бошад Ю.Пирматова ва С.Раҳимова буда, фанни ритмикаи логопедӣ Ҷ.Ёров ташкил медиҳад. Инчунин, директори муассиса ва муовини он иштирок дар маҳфилҳои эҷодӣ, дарсҳои тарбиявӣ, донистану азхуд кардани компютер, истифодаи бозиҳои дидактикӣ, дарсҳои таълими меҳнат, инчунин барои хонандагони суштшунаво дониستاني нутқи шифоҳӣ, барои хонандагони ношунаво дониستاني имову ишораро таҷдиди назар менамоянд».

Омӯзгори тарбияи ҷисмонӣ барои мутобиқшавӣ ҳудаш гузаронидани дарсро ба дӯш дорад ва, пеш аз ҳама, ҳифз ва таҳкими солимии ҷисмонӣ ва руҳии хонандагонро, соҳаи мотории онҳоро меомӯзад. Малақаҳои мотории умумӣ ва хурд, амалияи статикӣ ва динамикӣ, ҳамоҳангӣ ва пайдарпайии ҳаракатҳо, ташкили семантикии ҳаракатҳо, қобилияти иҷро кардани амалҳо бо нишондиҳӣ ва шифоҳӣ инкишоф медиҳад. Сараввал дарси тарбияи ҷисмонӣ аз тарафи омӯзгори дарсдиҳанда гузаронида мешавад, баъзан дар он муаллими тарбияи ҷисмони низ таъсиррасон аст. Хонандагонро барои мусобиқаҳо аз хурдӣ омода месозад.

Омӯзгори тарбияи ҷисмонӣ дарсҳои гурӯҳӣ ва фардиро бо назардошти хусусиятҳои рушди ҷисмонӣ ва руҳии ХНШД мегузаронад, ба падару модарон ва омӯзгорони дигар фанҳо барои мутобиқшавии онҳо маслиҳатҳои амалӣ медиҳад.

Роҳбари мусиқӣ бояд дорои маълумоти олии касбӣ ё таҳсилоти миёнаи касбӣ дар самти таълим дошта бошад, ҳуҷҷат дар бораи тақмили ихтисос дар соҳаи таълими ХНШД дорои нуқсони шунавоии намунаи муқарраршуда, дорои техникаи касбӣ навохтани асбоби мусиқӣ бидуни пешниҳоди талабот ба таҷрибаи корӣ дар сатҳи баланд дорои бошад. Дар синфҳои тайёри омӯзгори дарсдиҳанда дарси мусиқиро бо воситаҳои бозичаҳо меомӯзад, барои омода шудан ба чорабиниҳои фарҳангӣ бошад роҳбари мусиқӣ асбоб менавозад хонандагон бошад мерақсанд, месароянд ва бо бозичаҳо нақш меофаранд ва ғайра.

Рушди қобилиятҳои мусиқӣ ва доираи эҳсосотӣ, фаъолияти эҷодии хонандагонро анҷом медиҳад, бо дарназардошти таҳлил ва сохтори нуқсони хонанда мазмуни дарсҳои мусиқиро муайян мекунад, таъмини таъсир ба рушди системаҳои таҳлилгар (рушди шунавоии мусиқӣ ва фонематикӣ, дарки биноӣ тасвирҳои мусиқӣ ва интиқоли ин тасвирҳо дар ҳаракат), дар кори шурои психологӣ, тиббӣ ва педагогии як муассисаи таълимии оид ба барқарорсозии ХНШД иштирок менамояд.

Роҳбари мусиқӣ тундӣ, тезӣ, оташии имову ишораи оҳанги нутқи ХНШД инкишоф медиҳад, малакаҳоро дар рушди функцияи моторӣ мустаҳкам мекунад (ба рушди умумӣ, дастӣ, ангушт, малакаҳои моторӣ, ифодаҳои мимика мусоидат мекунад), интихоби асарҳои мусиқӣ ва табобатиро, ки барои рушди нутқи онҳо мувофиқанд, анҷом медиҳад, барномаи омӯзиш ва мушоҳида кардани ХНШД дар дарсҳои мусиқиро таҳия мекунад, динамикаи инкишофи фаъолияти мусиқӣ ва ритмиро дар онҳо назорат мекунад.

Омӯзгорони таҳсилоти иловагӣ, таҳсилоти олии касбӣ ё ташаккули касбӣ дар соҳаи дахлдор ба фасли намуди ҳалқай, студияҳои, клуб (коргоҳи рассомӣ) ва дигар иттиҳодияи хонандагон бе талаб дарозии кор ё таҳсилоти олии касбӣ ё таҳсилоти касбӣ нисбат ба бидуни талабот ба таҷрибаи корӣ мувофиқи касби худ дошта бошад.

Тибқи нақшаи таълими дарсҳои таълимӣ меҳнат 2 нафар омӯзгор Б.Мамадасанова, Н.Акрамова ҳамагӣ дар як ҳафта 2 соат дар як сол 68 соат дар синфи тайёрӣ, дар синфҳои ибтидоӣ бошад, омӯзгор Ю.Пирматова, С.Раҳимова 72 соат, ба гурӯҳи дарсҳои асоси дохил мешаванд, ки воситаи мутобиқшавии ХНШД ба роҳ монда мешавад. Дарсҳои таълими меҳнат аз синфи тайёрӣ то ба синфи 10 ба нақша гирифта шудааст. Дар нақшаи таълимӣ шумораи соатҳои ин дарс дар муқоиса ба синфҳо гуногун мебошанд, ки аз ду соат то шаш соатро дар як ҳафта дар бар мегирад ва ин дарсҳо дар синфҳои тайёрӣ ва ибтидоӣ аз тарафи омӯзгори дарсдиҳанда гузаронида мешавад.

Дар синфҳои ибтидоӣ омӯзгор нақшаи мавзӯӣ тақвими тартиб медиҳанд ва дар он тарзи сохтани ашёҳоро аз чӯб, тарзи сохтани гулҳо аз варақаҳои ранга ва тарзи сохтани ҳар гуна ҳайкалчаҳо аз пластлинро ба ХНШД хурдсол меомӯзонанд. Дар асоси тадқиқотҳо мушоҳида шуд, ки ҳар як ХНШД дар вақти корҳои амалӣ бо як завқи баланд супоришҳои омӯзгоронро иҷро менамудаанд, ки фаъолияти онҳо барои рушд намудани зеҳнашон таҳкурсии хубе мегузошт. Бо ин восита мутобиқшавии ХНШД ба роҳ монда шуд.

Ин дарсҳо аз ҷониби омӯзгори тайёрӣ ба мактаб ва синфҳои ибтидоӣ мувофиқи нақша дар моҳи сентябр то октябр синфхонаҳои таълими меҳнат, ошно месозанд, то ки ХНШД огоҳ бошад, ки дар синфҳои болои барои оянда ба ду зергурӯҳ тақсим мешаванд, гурӯҳи духтарон ва гурӯҳи писарон. Духтарон ба синфхонаи таълими меҳнати духтарон ошно карда мешаванд, ки дар он синфхона бо муаллима ба

омӯзиши касбҳои духтарона аз қабилӣ пухту паз, чакандузӣ, попуризанӣ, атласбофӣ, пора кардани куртаҳо, тайёр кардани ашёҳо аз муҳраҳо дар оянда машғул мешаванд, ки ин рафти фаъолият дар оянда барои ҳар яке аз ин духтарон дар фаъолияти зиндагӣ заминаи мусоид мегузорад ва аз ин кори онҳо падару модаронашон хеле ҳам хушҳол мешаванд. Писарон бошад ба корҳои писарона машғул мешаванд, ин вазифа низ ба омӯзгори дарсдиҳанда тааллуқ дорад. Гурӯҳи писарон ҳамроҳи омӯзгори таълими меҳнат ба синфхонаи таълими меҳнати писарон рафта, дар он ҷо асосан аз чуб ашёҳо месозанд ва омӯзгор ба онҳо тарзи кори дасгоҳҳоро аввал ба онҳо меомӯзонад ва баъдан онҳо худ мустақилона аз ҳар гуна ашёҳои рӯзгор месозанд. Инчунин, писарон ба меҳнати корҳои ҷамъиятӣ ҷалб карда мешаванд, ки ин ба онҳо барои ҳаёти ояндашон кумаки беандоза мерасонад. Ҳамаи дарсҳо ба зиммаи омӯзгори дарсдиҳанда вогузор аст.

Шиносоӣ бо синфхонаҳои аз тарафи омӯзгори дарсдиҳанда пешниҳод карда мешавад ва ҳамчун мавзӯи дар нақша пешниҳодшуда дарҷ мегардад. Барои синфҳои тайёри, ки хонандагони 6 соларо дар бар мегирад, дар дарсҳои таълими меҳнат омӯзгори дарсдиҳанда туфайлӣ заҳматҳои худ ва шогирдон синфхона, толори фарҳангӣ зебу оро дода мешавад. Дар вақти оро додан ба якдигар кумак мекунанд, муошират менамоянд, мутобиқшавиро ба роҳ мемонанд.

Баъди гузаронидани таҳқиқот дар мактаб 11- солаи барои ХНШД пешбинишуда, барои идомаи таҳсил хонандагони ношунаво ва суштшунаво ба воситаи дарсҳои тарбиявӣ, иштирок дар маҳфилҳои эҷодӣ, дарсҳои имову ишора, нутқи шифохӣ ва бозиҳои дидактикӣ заминаҳои кофӣ фароҳам овардем, вале бештари онҳо дар таҳқиқоти назоратӣ ин корро иҷро намекарданд. Барои фаҳмидани сабаби ин падида ҷанбаҳои психологӣ, педагогӣ ва иҷтимоии масъалаи таҳсилоти давомдорро барои ин контингент баррасӣ кардан лозим буд.

Бештари омӯзгорони соҳаи нуқсоншиносӣ чунин мешуморанд, ки чизи асосӣ ин аст, ки ба ХНШД, маълумоти 9 - сола дода шавад, на ин ки онҳо ба таҳсили минбаъда тайёр карда шаванд. Бинобар ин кӯшиши бештар ба таълим ва тарбияи меҳнатӣ равона карда мешавад. Чунонки омӯзгорон қайд мекунанд, дар чараёни тарбияи меҳнатӣ хислатҳои фардии ҳар як хонандаи ношунаво ва сустшунаворо шавқу ҳавас, майлу қобилияти ӯ равшан зоҳир гардида, мутобиқшавӣ ба роҳ монда мешавад. Меҳнат барои тараққиёти онҳо имкониятҳои калон фароҳам оварда, онҳоро ба касбинтиҳобкуни, водор менамояд.

Муҳаққиқони хориҷӣ А.А.Венгер, Л.С.Виготский, Э.И.Леонгард, ибраз менамояд, ки «Дар давраи охирини таълими меҳнатӣ мустақилият, ғаъол будан, саъю кӯшиш ба ҳадаф, қобилияти эҷодӣ, мутобиқшавӣ ва дигар сифатҳои мусбатро инкишоф додан зарур аст. Дар ин марҳила ХНШД ба кори мустақилона анҷом меёбад» [36;105].

А.П.Гозова чунин ақида дорад, ки «масъалаҳои таълими меҳнатӣ ва касбӣ - техникий ХНШД ба назар гирифта, қайд мекунанд, ки «дар солҳои охир профилҳои тайёрии меҳнатӣ дар мактабҳои махсус ба таври намоён тағйир ёфта, васеъ гардиданд. Баланд шудани дараҷаи маълумоти умумӣ ва политехникии ХНШД имкон фароҳам овард, ки аз рӯи чунин касбҳои, ки қаблан барои шахсони дорои нуқсони шунавоӣ дошта дастнорас ҳисобида мешуданд, таълим гузаронида шавад. Вай чунин як рӯйхати касбҳои гуногунро тартиб ва тавсия дод, ки ба ХНШД дастрас аст. Дар байни онҳо барои интиҳоби касбҳои вобаста ба металлкоркунӣ, чӯбу тахта, электротехника ва радиотехника, полиграфия, саноати бофандагӣ, дузандагӣ трикотаж, сохтмон, хизмати маишӣ, хоҷагии қишлоқ ва дигар соҳаҳои саноат пешниҳод менамояд. Ҳама корҳои зеризаминӣ, таркишҳо, корҳои зеробӣ, кор дар нақлиёт, дарахтбурӣ, дар як қатор сеҳҳои гарм, дар баландиҳои аз ҳад зиёд манъ карда шудааст» [136;209].

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ММТ барои инчунин дарсҳои таълими меҳнат гузаронида мешавад, ки ХНШД ба ҳаёт омода менамояд. Ғайр аз ин маҳфилҳои эҷодӣ барои ҳар як хонанда ба таври васеъ истифода бурда мешавад, ки ин хонандагони натавонандагонро ба шаҳодатномаи хатм, балки боз шаҳодатномаи дигар барои интихоб кардани касб дода мешавад.

Масъалаи ташаккули муносибатҳои байнишахсиро дар байни ХНШД мутахассисон дар ҷумҳурии Л. Иматзода, С. Қувватов, таъкид менамоянд, ки «Ташкили фаъолияти муштарак дарсҳо муҳим аст, ки дар он ҷо барои ташаккули муносибатҳои байнишахсӣ, ташаккули шахсият ва ташаккули хислатҳои фардӣ он шароити мувофиқ фароҳам оварда мешавад. Мутобиқшавӣ шакли нави таваҷҷуҳ - таваҷҷуҳи ихтиёрӣ - дар таҳсилоти ибтидоӣ аллакай хеле назаррасанд. Ташаккул ва инкишофи хотира дар ХНШД ба шаклҳои муайяни синну сол вобаста аст. Дар давраи муайян онҳо дарк мекунад, ки барои бомуваффақият мутобиқ шудан, дар хотир нигоҳ доштани маълумот роҳи усулҳои гуногунро истифода бурда аз худ кардани таълими меҳнатро зарур мешуморад» [62,25].

Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоӣ сол ба сол дар муассисаҳои махсуси таҳсилотӣ худ барои ин контингент таълими пойафзолдӯзӣ, дӯзандагӣ, челонгарӣ ва баъзе касбҳои дигари «анъанавӣ»-ро пешниҳод мекунад, аммо аз эҳтимол дур нест, ки бо дарёфти чунин ихтисосҳо онҳо дар оянда ба ёфтани кор умед баста наметавонанд. Илова бар ин, муассисаҳои махсуси таҳсилотӣ, гӯё ба шахсе, ки онро хатм мекунад, «тамға» мегузоранд ва дар ҳаёти баъди барои ӯ аз доираи ХНШД берун шудан (мувофиқи назарсанҷҳо, бисёре аз ношунавоён ояндаи худро танҳо дар байни одамони шунаво мебинанд ва намехоҳанд ба муҳите, ки аз он баромадаанд, баргарданд) душвор аст.

Омӯзгор - дефектолог ё сурдопедагог барои мутобиқшавиро амалӣ кардан, бояд дорои маълумоти олии касбӣ дар самти таълими ихтисоси дефектологӣ ё сурдологӣ бошад.

Муаллим - дефектолог кореро анҷом медиҳад, ки ба ҳадди аксар ислоҳи нуқсонҳои шунавоӣ дар ХНШД равона карда шудааст. ХНШД - ро муоина мекунад, сохтор ва вазнинии шунавоии онҳоро муайян мекунад. Бо омӯзгорон ва дигар ҳайати омӯзгорон дар иртиботи зич кор мекунад, дар дарсҳо иштирок мекунад. Бо ҳайати омӯзгорон ва созмони волидон (намояндагони қонунӣ) оид ба истифодаи роҳу усулҳои махсуси кумак ба ХНШД машварат мекунад.

Қ.Сатторов, дар мақолаи илмӣ «Шароити психологию педагогии мутобиқ намудани хонандагони нуқсони шунавоидошта ба мактаб-интернат» оид ба масъалаи машварати волидон ва муаллимонро қайд менамояд, ки «Барои осон кардани давраи мутобиқшавии хонандагони нуқсони шунавоидошта ба мактаб-интернат кори махсуси психологию педагогиро пеш бурдан лозим аст. Мактаб-интернат бояд аз рӯи ҳамаи масъалаҳои тараққиёт ва тарбия кушод бошад. Муҳим аст, ки меносибатҳое ба вучуд оранд, ки эҳсоси роҳат, эътимод, эҳтироми мутақобила, ёрии ҳамгирӣ ва қобилияти ҳалли мушкилотро ҳангоми ба миён омадан ба вучуд оваранд. Ҳамаи ин тавассути системаи дастгирии психологию педагогӣ барои ҳамаи иштирокчиёни ин раванд амалӣ карда мешавад, ки пешгӯии дараҷаи эҳтимолии мутобиқшавии хонанда, машварати волидон ва муаллимонро дар бар мегирад» [177;187].

Бо дастовардҳои соҳаҳои илмҳои методологӣ, педагогӣ ва равоншиносӣ, психологияи рушд ва гигиена, инчунин дефектологҳо тақия намуда, бо ХНШД дарс мегузаронад. Барои мутобиқшавии ХНШД бояд дониши амиқи қобилиятҳои эҷодӣ, намунаҳои рушди руҳии онҳо, моҳияти камбудӣ, роҳҳои дарёфти роҳҳои ҷуброни омӯзиш, инчунин дарки нақши ҳар як бахши мутобиқшавӣ дар системаи умумии корҳои ислоҳӣ ва тарбиявиро истифода бурда тавонанд.

Яке аз нишондиҳандаҳои рушди нейро психикии ХНШД инкишофи фаҳмиши нутқ мебошад. Инкишофи фаҳмиши нутқ барои мутобиқшавиҳои хонандагон яке аз раванди хеле душвор, ки вақти зиёдро талаб мекунад, ба назар гирифта шуд. Барои рушди нутқи таъсирбахш, муоширати эҳсосотӣ бо онҳо дар рӯзҳои аввали ҳаёт аҳаммияти махсус дода мешавад.

Барои мутобиқшавиҳои ҳангоми муошират бо калонсолон, калима аз ҷониби ХНШД ҳамчун ҷузъи ангезандаи мураккаб истифода карда мешавад. Он мавқеи муҳити зист, намуди нутқкунанда, овоз ва интонатсияи ӯро дар бар мегирад, ки барои мутобиқшави аҳммияти хоса дорад.

Барои мутобиқшави ба ММТ одатан баъд аз дарс бозиҳо истифода бурда мешавад. Дар вақти паридан ва пӯшидани чашмони онҳо мутобиқшавӣ зоҳир мегардад. Мувофиқи тадқиқоти муосир, тавре ки борҳо қайд шудааст, ташҳиси барвақтии ва барқарорсозии мувофиқи минбаъда метавонад ихтилоли инкишофи нутқ ва дигар вазифаҳои олии рӯҳии онҳоро пешгирӣ ва ё суст кунад.

Муваффақияти барқарорсозӣ на танҳо аз хусусият ва дараҷаи осеби таҳлилгари шунавоӣ, балки аз ҳолати вазифаҳои олии руҳӣ, муҳити нутқи онҳо ва хусусиятҳои раванди барқарорсозӣ вобаста аст. Ба воситаи дарсҳои тарбиявӣ, беруназсинфӣ, беруназмактабӣ, иштирок дар маҳфилҳои эҷодӣ мутобиқшавӣ боз ҳам пурзӯр карда мешавад.

Хусусияти рушди психофизикии хонандагони суштшунаво ва ношунаво дар он зоҳир мешавад, ки сатҳи фаъолияти иҷтимоӣ, маърифатӣ, ҷисмонӣ ва фаъолияти объектӣ - бозӣ метавонад ба меъёри синну сол мувофиқ бошад ва маҳз барои мутобиқшавӣ истифода бурда шавад.

Қобилияти дарки шунавоии хонандагон калиди муваффақияти нутқ ва рушди зеҳнӣ мебошад. Аз даст додани шунавоӣ онҳоро аз як манбаи муҳими иттилоот маҳрум мекунад ва ҳамин тариқ раванди

рушди зехнии онҳо маҳдуд мегардад. Аммо, ин камбудихоро асосан бо истифодаи усулҳои махсус ва воситаҳои техникӣ дар таълим ҷуброн карда, мутобиқшавӣ ба роҳ монда мешавад.

Ба ақидаи Қ.Сатторов, «Барои мутобиқшавӣ параметрҳои психологӣ ва педагогии хусусиятҳои психофизикӣ ва қобилиятҳои фардии ХНШД инҳоро дар бар мегиранд:

1. Хусусиятҳои системаҳои ҳассос (анализаторҳо) ва вазифаҳои олии руҳии ХНШД аз ҷумла, биноӣ, шунавоӣ, бӯй, ламсӣ, дарки тактикӣ - моторӣ, муаррифии фазоӣ, аз ҷумла мавқеи бадани худ дар кайҳон (озмоиш бо чашмони пӯшида), муваққатӣ муаррифӣ, таваҷҷуҳ, хотира, тафаккур, шуур, фаъолияти оқилона, нутқ) ва ғайра мутобиқ мешаванд.

2. Мавҷудияти майлҳо, хусусиятҳои фардии манфиатҳо ва афзалиятҳо (бозихои дӯстдошта, бозичаҳо, машғулиятҳо, инчунин тарбиятгар, мураббия, омӯзгоре, ки хонанда бо онҳо муошират карданро афзалтар медонад, барои мутобиқшавӣ аҳаммияти хосаро ишғол менамояд.

Хулоса, барои мутобиқшавӣ онҳо калонсолон эҳтиёҷи кӯдаки ношунаворо дар муоширати иҷтимоӣ қонест мекнад, ба онҳо бо табассум, ва овозҳои ӯ ҷавоб медиҳад, ба ташаббуси кӯдак воқуниш нишон медиҳад, онҳоро руҳбаланд мекунад. Барои худшиносии мусбӣ кӯдаки ношунаво шароит фароҳам меорад» [177;58].

3.2. Мутобиқсозии хонандагони нуқсони шунавоидошта дар азхудкунии алифбои дастӣ ва имову ишоравӣ

Нақшаи таълимӣ барои гузаронидани машғулиятҳои фардӣ аз зербандҳои гуногун иборат мебошанд, ки онро омӯзгор дар моҳи август тартиб медиҳад ва он бо имзои директор ва муҳри он тасдиқ карда мешавад. Нақшаҳои машғулиятҳои фардӣ ҳар як синф бо мавзӯҳои фарқ мекунанд, ки аз он омӯзгорон барои ХНШД истифода мебаранд, ки

бештари он дар муоширати ғайринутқӣ яъне бо имову ишора истифода бурда мешавад .

Нисбат ба масъалаи маҳдуди забони гуфтугӯӣ (забони имову ишора) аз назарияи муҳаққиқони хориҷӣ Д. В Волошинов, М.А.Зюриков чунин аст: «Монеаҳои муошират (дарки маҳдуди забони гуфтугӯӣ боиси танг шудани доираи иҷтимоии шахс, маҳрумияти забон мегардад; - нокифоя будани луғат ба рушди малакаҳои муошират ҳалал мерасонад); - маҳдудиятҳои таълимӣ (набудани малакаҳои муошират бо муаллимон ва маҳдуд будани луғат боиси мушкилот дар омӯзиши мавод мегардад); - мушкилоти корӣ (набудани маълумоти зарурӣ ва/ё малакаҳои муошират боис мешавад, ки корфармоён аз киро кардани хонандагоне, ки нуқсони шунавоӣ доранд, эҳтиёткор бошанд)» [132;2].

Надонистани алифбои дастӣ ва имову ишора барои мутобиқшавӣ ХНШД душвориҳои зиёд меоварад, аз ин лиҳоз, мо барои тез мутобиқшавии хонандагон ба таҳсилоти иловагӣ онро ҳатмӣ шуморидем.

Федорова Т.А. дар чунин ақида аст, ки алифбои дастӣ ва имову ишоравӣ дар натиҷаи ба даст овардани омилҳои иҷтимоӣ медонад ва «Тарбия, худомӯзӣ ва таъсири мусбати дигар омилҳои иҷтимоӣ (анъанаҳои фарҳангӣ, таърихӣ ва динӣ, иттиҳодияҳои кӯдакона ва ҷамъиятӣ, ҷомеаи муассисаҳо, дӯстон ва ғайра), раванди табиӣи ҳамгирӣ ба ҷомеа, яъне «рушд ба фарҳанги инсонӣ», яъне иҷтимоӣшавӣ ба амал меояд ва ҳар қадар таъсири муҳити иҷтимоӣ ба кӯдак назаррас ва гуногун бошад, субъект аз он озодтар ва мустақилтар мешавад» [181;251].

Дар мақолаи илмӣ О.А.Денисов, В.В.Заболтина, О.Л.Леханова., В.Л.Казанская мутобиқшавиро дар донишони забони ишора пешниҳод менамоянд, аз ҷумла: «Нуқсонҳои шунавоӣ боиси инкишофи хусусиятҳои мушаххаси рушди шахсият мегарданд, аз ҷумла набудани эътимод ба худ, вобастагии беасос аз дигарон, малакаҳои сусти

муошират, афзоиши изтироб, неврозҳо, тарсҳо, худписандӣ, пессимизм, Баҳои паст (паст ё баланд)-и худ, натавониستاني идора кардани рафтори худ, афзоиши хашмгинӣ ва танҳой, рушди нокифояи соҳаҳои эмотсионалӣ ва иҷтимоии шахсият аз сабаби фаҳмиши нопурраи сигналҳои дигарон ҳангоми муоширати байнишахсӣ мегардад» [142;128].

Барои мутобиқшавии ХНШД раванди машғулиятҳо аз чанд марҳила иборат мебошад. Яъне дар аввал хонандагонро омӯзгор санҷиши алифбои дастӣ мегузаронад ва дар болои ҳар як овоз ишораҳои нуқсонҳоро мегузаронанд. Зеро дар оянда аз рӯйи овозҳое, ки дар онҳо нуқсони ҷой дорад, зиёдтар кор карда мешавад.

Бо сабаби он ки ХНШД - дар соли аввали таҳсил мебошанд, барои онҳо 17 овоз ба изофаи овозҳои ёдбарсарҳо омӯзонида мешаванд. Асосан ин овозҳо аз ҳамсадоҳои бечаранг иборат мебошанд. Ҳар як овоз тибқи нақшаи дарсӣ аз се то чор соатро дар бар мегиданд.

Гузориши ин овозҳо то нимаи дуҷуми синфи дуҷуми тибқи нақша гузаронида мешаванд ва баъд аз ин тарзи хониши калимаҳо ва ибораҳои сода илова карда мешавад.

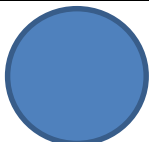
Дар ҳама синфҳо, пешрафти муассиса аз уҳдадорӣ ҳифзи забони қадимӣ ва хоси модарӣ, омӯзиши мероси фарҳангии миллат ва беҳтар кардани имкониятҳои ХНШД барои омӯзиши забони имову ишора дар ММТ вобаста аст. Волидон аз Суғд, Бадахшон, Хатлон ва дигар минтақаҳои наздик фарзандони худро барои омӯхтани забони имову ишора ба ноҳияи Рӯдакӣ ва шаҳри Душанбе меоваранд. ХНШД, ки дар минтақаҳои наздик зиндагӣ мекунанд, тамоми ҳафтаи кориро дар мактаб мегузаронанд ва дар рӯзҳои истироҳат, идҳо ва таътилҳо дар хона мемонанд. ХНШД - ё, ки дар минтақаҳои дурдаст зиндагӣ мекунанд, танҳо барои таътил ба хона мераванд. Таҳқиқоти мо нишон дод, ки раванди мутобиқшавии дар ММТ хуб ба роҳ монда шудааст.

Барои мутобиқшавии хонандагони сустишунаво ва ношунаво омӯзгоронро мебояд чор усули дарси забони имову ишора омӯзонад, яъне:

1. Шакли ишора.
2. Ҷойи ишора.
3. Ҳаракати ишора.
4. Сифати ҳаракати ишора.

Ин шакли таълим нишон медиҳад, ки хонандагон на танҳо ишора меомӯзанд, инчунин онҳо мазмун ва ҷойгиршавии ишораҳоро аз худ мекарданд, ки ин ба рафти таълим хеле ҳам натиҷаи баланд медиҳад. Дар синфҳои тайёри аз аввали дарс аломатҳои шартӣ омӯзонида мешавад.

Нақшаи 1. Аломатҳои ишоравӣ

		
Ҳаракат ба чап	Ҳаракат ба чап	Ҳаракат ба чап
		
Ҳаракат ба чап	Ҳаракат ба чап	Ҳаракат ба чап
		
Ҳаракати давра	Ҳаракати нимдавра	Ҳаракати мавҷнок
		
Ҳаракати мавҷнок аз чап ба рост, аз рост ба чап		

Дар синфи тайёри донишҷуони забони ишора ба ХНШД имконият медиҳад, аломатҳои шартӣ ишоравиро донишҷуон лозим аст. Дар ҷойҳои зиёд дутогӣ, сетогӣ омадаанд. Ин маънои онро дорад, ки ишора аз чанд

аломат иборат аст. Расми аввал аз поёни саршавии ишора буда, расми боло охири ишора мебошад. Ишораҳо бо мавзӯҳо ҷудо шуда, бо тартиби алифбо нишон дода мешавад.

Дар синфи тайёри барои мутобиқшавӣ баъд аз омӯхтани аломатҳои шартӣ овоз монда мешавад. ХНШД бояд бо артикулятсия даҳон, забон, лаб, дандонҳо кор кунанд, мондани овози «А» даҳон кушода мешавад. Ҳарфи «Б» ду тарафи лаб баста мешавад, ҳарфи «В» дандон ба лаби поён гузошта, ҳарфи «Г» бошад, лаби кушода мешавад.

Баъд аз кор бо **артикулятсия** ҳарфҳо омӯзонада мешавад, мисол; ҳарфи «А»

Барои мутобиқшавии ХНШД рақамҳои математикӣ омӯзонида мешавад, то ки онҳо ҳисобу китобро барои зиндагӣ истифода баранд.

Рақамҳорои дуруст ишора намоянд, бештари рақамҳо бо ишора ба дигарон фаҳмонида мешавад, мисол **рақами «1» як ангушти ишорати рақами «2»**.

Хонандагонро бо мафҳумҳои «**Шиносой**» омӯзонида мешавад. Мисол; «Шиносой Кафи дасти ростро оҳиста тоб дода, ба болои кафи дасти чап гузошта, саҳт зер мекунем».

Ишораи «**Мутобиқшавӣ**»

Ишораи «**Ман**»: Ангушти ишоравиро ба қифаси сина мечаспонем.

Ишораи «**Мо**» Ангушти ишоратиро камтар қат мекунем ва ба пеш ҳаракат дода ба тарафи рост мебарем.

Ишораи «**Вай, онҳо**». Ангушти ишоравиро ба тарафи пеш мебарем.

Дониستاني мафҳуми оила. «**Оила**» Дастро аз ҳолати аввала оҳиста ба тариқи давра аз тарафи худ ба ҳолати дигар мегузaronем.

Ишораи мафҳуми «**Модар**» Ҳолат ва шакли кафи дастро дигар накарда, аз ин тарафи рухсора ба тарафи дигари рухсора мебарем.

Ишораи «**Падар**» Ҳолат ва шакли кафи дастро дигар накарда, оҳиста ба манаҳ расонед

Ишораи «**Хоҳару Бародар**» Дасти ростро ба болои дасти чап мегузorem, ҳамчун шакли «**П**» нишон медиҳем.

Ишораи «**Бибӣ**» Дастро дар шакли «**А**» намуда, аз тарафи рӯй нигаронида, даврaro тасвир мекунем.

Ишораи «**Бобо**» Ангуштонро ба манаҳ гузошта, ба поён ҳаракат мекунем.

Дониستاني мафҳуми хона. «**Хона**» Ҳар ду дастро дар шакли «В» намуда, тарзи болопӯши хонаро нишон медиҳем.

Ишораи «**Дар**». Кафи дасти ростро ба пушти дасти чап гузоред ва дасти ростбударо ба тарафи рост тоб дода, кушоед.

Ишораи «**Калид**». Дастро ба шакли «Қатра» намуда, тарзи кушодану маҳкам кардани калидро тасвир намоед.

Ишораи «**Тиреза**». Шаклро дигар накарда, дар ҳамин шакл дастро ба пеш ҳаракат диҳед.

Ишораи «**Зинапоя**». Ангуштро ба поён қат карда, шакли «В» ро тасвир намуда, тарафи худ кашида, баробар монед. Сипас оҳиста ба боло бардошта, боз аз сари нав кафи дастро ба поён тоб дода, ба тарафи худ кашед.

Дониستاني ашёҳои хона. «**Болишт**». Ҳар ду дастро ҳаракат дода, чӣ тавр партофтани болиштро тасвир кунед.

Ишораи «**Оина**». Дастро оҳиста ба тарафи веркалӣ тоб дода, ҳаракат диҳед.

Ишораи «**Кат**». Ангушти мобайнии ҳар ду дастро ба ҳамдигар расонед.

Дониستاني мафҳумҳои хӯрока ва озуқа: хӯрок, бирён кардан, равған, табақча, корд, қошуқ, коса, чойник, пиёла, гӯшт, ош, тухм, шакар, биринҷ, фуру бурдан, бомазза ва ғайра.

Дониستاني мафҳумҳои растаниҳо, меваю сабзавотҳо: растаниҳо, дарахт, арча, алаф, гул, нахӯд, лубӣ, маваҳо: ангур, анҷир, себ, анор, олуча, сабзавот, бодиринҷ, помидор, картошка, пиёз, карам, шалғам ва ғайра.

Дониستاني мафҳумҳои либос, пойафзол, рангҳо. Либос, ботартиб, бофтан, дастмол, дастпӯшак, дарондан, дӯхтан, пошна, такчарми пойафзол, мӯза, андоза, палто, ранг, сурх, кабуд, сабз, сафед, сиёҳ, чигарӣ, норанҷӣ ва ғайра.

Дониستاني мафҳумҳои тақвим ва вақт. Абадӣ, аниқ, ба наздикӣ, баъди пагоҳ, дер мондан, моҳ, имрӯз, дирӯз, сана, рӯз, шаб, ҳафта, душанбе, сешанбе, чоршанбе, панҷшанбе, чумъа, шанбе, якшанбе, моҳ, январ, феврал, март, апрел, май, июн, июл, август, сентябр, октябр, ноябр, декабр ва ғайра.

Дониستاني мафҳумҳои табиат ва фаслҳои сол. Табиат, баҳор, тобистон, тирамоҳ, зимистон, абр, борон, барф, сел, дарё, замин, офтоб, ситора, кайҳон, кӯҳ, моҳтоб, гарм, хунук, баҳр, тар, тандур, санг, лой ва ғайра.

Дониستاني мафҳумҳои ҳайвонот. Гов, хар, асп, буз, гӯсфанд, мурғ, харгӯш, кирм, қурбоқа, занбур, зоғ, мӯрча, хирс, шер, фил, хурӯс, маймун, мор, паланг, оҳу, муш, гурба, саг, гург, зоғ, пашша ва ғайра.

Дониستاني мафҳумҳои варзиш ва истироҳат. Варзиш, бозӣ, туридан, бой додан, ғалаба, гол, буридан, гӯштингирӣ, паридан, ҷаҳидан, давидан, машқ кардан, шашкабозӣ, дарвозабон, қафо мондан, тӯб, муштзанӣ, мусобиқа ва ғайра.

Дониستاني мафҳумҳои шаҳр ва нақлиёт. Шаҳр, ноҳия, вилоят, китобхона, тарабхона, бозор, истгоҳ, дорухона, бонк, ошхона, театр, мағоза, сартарошхона, хиёбон, гузаргоҳ, мошин, автобус, троллебус, такси ва ғайра.

Дониستاني мафҳуми мактаб. Мактаб, синф, муаллим, ҳамсинф, баҳо, дарс, дафтар, ручка, қалам, қоғаз, маҷлис, хонанда, тахтаи синф, мизу курси, калима, ишора, мавзӯ, фанҳо, математика, забон, инкишофи нутқ, имову ишора ва ғайра.

Дониستاني мафҳуми саёҳат. Ҳавопаймо, қатора, билет, саёҳат, роҳи оҳан, параход, шиноснома, меҳмонхона, Тоҷикистон, Узбекистон, Қазоқистон, Туркменистон, Озарбойҷон, Тошкент, Русия ва ғайра.

Дониستاني мафҳуми мамлакатҳо. Юнон, давлат, интиҳобот, миллат, милли, Парлумон, Осиё, Раис, Ноиб, Ҳукумат, Япония, Фаронса, Аврупо, Швейтсария, Руминия, Чехия, Амрико, Италия, Испания, Хитой ва ғайра.

Дониستاني мафҳумҳои касб ва тиҷорат. Касб, маблағ, омӯзгор, дӯзандагӣ, пазандагӣ, духтур, коргар, оҳангар, рӯбанда, фаррош, таъмиргар, ошпаз, наққош, маош, маълумот, истеҳсолот, коргар, ширкат, тарҷумон, ронанда ва ғайра.

Дониستاني мафҳуми зеҳн (интеллектуал). Хабар додан, фиреб кардан, андеша, доништан, ёрдам, боақл, кумак, олим, нафаҳмидан, истеъдод, аҳсан, хондан, таҳсил кардан, розигӣ додан, омӯхтан, эътироз кардан ва ғайра.

Дониستاني мафҳумҳои ҳаяҷон, ҳиссиёт ва ҳолат. Ҳаёҷон, асабӣ, дард, ғам, андӯх, маккорӣ, ҳавобаландӣ, дағал, руҳафтода, одат, осон, ишқ, боқувват, меҳрубонӣ, дилсузӣ, раҳмдилӣ, дӯстӣ, оромӣ, сахтгирӣ, табассум, хандаовар ва ғайра.

Дониستاني мафҳуми тиб. Тиб, дору, дорухона, зуком, беҳобӣ, ношунаво, нобино, мастӣ, руҳӣ, фишори хун, ҷарроҳӣ, табобат,

сӯзанзанӣ, фалаҷ, сустшавӣ, беҳаракатӣ, сабр кардан, маъюб, қалб, ёрии таъҷилӣ, истироҳат ва ғайра.

Дониستاني мафҳумҳои қонун ва ҳуқуқ. Қонун, ҳуқуқ, ариза, даъво, шикоят, ҳабс, гунаҳгор, бегуноҳ, ғоратгарӣ, паррондан, чабрдида, ҳимоя, дуздӣ, ғорат, дурӯғгӯӣ, тухмат, таҳдид кардан, ҳабс, бепарвой, муфтхурӣ, доштан ва ғайра.

Дониستاني мафҳумҳои ноҳия, вилоят ва шаҳрҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ноҳия, Исмоили Сомонӣ, Фирдавсӣ, Душанбе, Кӯлоб, Ҳисор, Бадахшон, Ваҳдат, Айнӣ, Яғноб, Панҷакент, Истаравшан, Зафарабод, Ёвон, Варзоб, Қайроқум, Рӯдакӣ, Истаравшан, Хатлон ва ғайра.

Дониستاني мафҳумҳои хӯрокҳои миллӣ ва асбобу анҷом. Миллӣ, қурутоб, шакароб, ош, ширбиринҷ, оши бурида, лағмон, суманак, самбӯса, дастархон, қошуқҳои чӯбин, табақи чӯбин, танӯр, нон, кулча, чаппотӣ ва ғайра.

Дониستاني мафҳуми либоси миллӣ. Либос, курта, атлас, маҳсӣ, чома, чодар, чуроби бадахшонӣ, тоқии кулобӣ, миёнбанд, рӯймол, чакан, попурдӯзӣ ва ғайра.

Барои мутобиқ шудан ба аҳли оила, мактаб, ҳамсинф, омӯзгорон, дӯстон, аҳли омма ХНШД танҳо бо роҳу воситаи дониستاني забони имову ишора, нутқи шифоҳӣ, артикулятсия овоз қаноатбахш ҳисобида шуд. Зеро надониستاني ишора ва нодуруст нишон додани он ХНШД ба асабонӣ оварда мерасонад, муоширатро давом додан намехоҳад, канорагӣ мекунанд ин барои мутобиқшавӣ ба монеаҳои зиёд рӯ ба рӯ мешаванд.

Ба ақидаи Шодмонов Ш.С, мутобиқшавии хонандагон аз дониستاني садонокҳо оғоз меёбад ва чунин ақида дорад, ки. «Дониستاني садонокҳои **а, о, у, э** ва баъзе ҳамсадохоро талаффуз карда метавонанд. Аз ҳарфҳое, ки ба ин овозҳо мувофиқат мекунанд, ҳичоҳ сохта мешаванд. Кӯдак метавонад бо роҳи тақлид онҳоро талаффуз намояд ва

дар нутқи муаллим ба садои ин ҳиҷоҳо гӯш медиҳад. Аммо таркиби калимаро кӯдак ҳангоми машқ бо калима ва ҳиҷоҳо дарк менамояд» [105;82].

Хонандагоне, ки волидайнашон дорои нуқсони шунавоидошта мебошанд, онҳо бо сабаби дониستاني имову ишора ба осонӣ мутобиқ мешаванд. Хонандагоне, ки волидайнашон солим мебошанд, онҳо бо душворӣ мутобиқ мешаванд. Сабаби аввали душвории мутобиқшавии ХНШД ин надониستاني имову ишора ва дуввум ба речаи нав одат кардани онҳо мебошад. Ҳар як муассисаи махсус дорои нақшаи мутобиқшавӣ буда, фаъолияти ХНШД ҳамчун маълумот пешниҳод карда шудааст.

Тадқиқотҳои гузаронидашуда нишон дод, ки аз се ду ҳиссаи ХНШД аз одамони солим нисбат ба худ муносибати таҳқиромез эҳсос мекунанд, вале 60% меҳоҳанд ба ҷомеа мутобиқ шаванд ва зиндагии пурмаҳсул дошта бошанд, инчунин тақрибан 40% хонандагони суштшунаво таҳсилро дар муассисаҳои махсус ҳамчун ягона имкони ба даст овардани ҷои кор ва зарурӣ дар шароити душвори ҷумҳурӣ, таъмини худ ва оилаи ояндаи худ дар ҳаёти мустақили калонсолон тавзеҳ медиҳанд.

Таҷрибаи дар ММТ таълим додани ХНШД, чӣ ношунаво ва чӣ суштшунаво, шаҳодат медиҳад, ки ҳуқуқи баробар доштани онҳо бо хонандагони солим, инчунин дар соҳаи илму техника, рассомӣ, фаъолияти ихтироъкорӣ, кор бо компютер, меҳнат ва варзиш, дониستاني забони ишора нисбат ба имкониятҳои рушди одамони дорои нуқсони шунавоӣ ҳатто сояи шубҳа намегузоранд.

Назарияи педагогии Е.В. Михальчи, мутобиқшавӣ на танҳо аз дониستاني забони ишора балки бо дигар воситаҳо таъсир расонидаро низ пешниҳод менамояд, ба монанди «Замонӣ - мутобиқшавӣ ба минтақаҳои вақт, тағйирёбии шабу рӯз, тағйирёбии фаслҳо ва дигар тағйироти табиӣ вақтӣ буда, инчунин мутобиқшавӣ ба тағйирот дар

нақшаҳои кӯтоҳмуддат ва дарозмуддат, дар параметрҳои вақти маросимҳои ҳаррӯза, дар ҷадвали дарсҳо ва дар речаи корӣ; дарк ва самтгирӣ дар вақти астрономӣ; қобилияти истифодаи ҷадвали нақлиёт, табибон, дарсҳо ва ғайра; эҳсоси "вақти равонӣ" ва ғайра» ба нақша гирифта шавад [84;60].

Ақидаи А.А. Аббакумова бошад назари таҳқиқ намуда, қайд менамояд, ки «Дар психологияи муосир, мутобиқшавӣ ҳолати мувофиқати динамикӣ, мувозинат байни системаи зинда (инсон) ва муҳити беруна аст. Ин қобилияти организми зинда барои мутобиқ шудан ба тағйирот дар муҳити зист ва шароити берунӣ (дохилӣ) тавассути нигоҳ доштан ва дастгирии гомеостази ҷисмонӣ мебошад. Калимаҳои калидӣ: мутобиқшавӣ, ҷанбаҳои мутобиқшавӣ; раванди мутобиқшавӣ дар гурӯҳи фарогир дар муқоиса бо гурӯҳи муқаррарии кӯдакистон оғоз шуда, хусусиятҳои хоси худро дорад [119;167].

Ақидаи А.А. Аббакумова-ро Гончаренко М.С., Малетина Н.Л дастгири менамоянд ва зарадоранд, ки «Концепсияҳои муосири намунаҳои рушди равонӣ дар кӯдакӣ ба таваҷҷӯҳи бештар ба танзими ихтиёрии фаъолияти ҳаракатӣ дар синни барвақти мактабӣ нигаронида шудаанд, зеро маҳз дар ҳамин вақт, дар шароити рушди муқаррарӣ, раванди барқарор кардани робитаҳо байни минтақаҳои қишрӣ ва зерқишрии таҳлилгари ҳаракатӣ ба анҷом мерасад. Мувофиқан, маҳз дар аввали синни мактаби ибтидоӣ имкон пайдо мешавад, ки дар бораи инкишоф наёфтани танзими ихтиёрии фаъолияти ҳаракатӣ ҳамчун яке аз сабабҳои номутобиқшавии иҷтимоӣ-психологӣ дар кӯдаки дорои нуқсонҳои инкишофи психофизикӣ суҳан ронем [139;53].

Масъалаҳои таҳсили ХНШД, ношунаво ва сустшунаво дар мутобиқшавӣ ба ММТ мавзӯи тадқиқоти махсуси сурдопедагогӣ гардидаанд.

Таҳқиқоти мо дар ду муассисаи махсус «Мактаб - интернати ҷумҳуриявии кӯдакони ношунавои ноҳияи Рӯдакӣ ва Мактаб - интернати

ҷумҳуриявии кӯдакони сустишунаво ва деркашудаи ноҳияи Рӯдакӣ гузаронида шуд». Мебоёд ба таври махсус «Мактаб - интернати ҷумҳуриявии кӯдакони ношунавои ноҳияи Рӯдакӣ қайд намуд, ки аз соли 1940 инҷониб хонандагони ношунаво ва сустишунавобударо тайёр мекунад. Ба ақидаи «омӯзгори забони ишора С. Қувватов, Б.Наимов, Р.Алиев [147], Г.Исанова барои мутобиқшавии хонандагони ношунаво дар ин муассиса ба мушкилиҳои зиёд рӯ ба рӯ шудан мумкин аст. Мо мутобиқшавии хонандагонро бо роҳи усулҳои гузаронидани дарсҳои таълими ва тарбиявӣ ба роҳ мемонем».

Роҳбари маҳфил С.Ғафорова қайд менамояд, ки «баъзе хонандагони ношунавои дорои нуқсони дуюмдараҷа хусусиятҳои аутизм дида мешавад. Барои мутобиқшавии байни хонандагон мо маҳфилҳои эҷодиро ба роҳ мемонем, то ки онҳо ба зудӣ байни худ унс гиранд».

Дар «Мактаб интернати ҷумҳуриявии сустишунаво ва деркашудаи ноҳияи Рӯдакӣ омӯзгор Н.Исоев, С.Раҳимова, Ю.Пирматова мутобиқшавии хонандагонро ба мондани нутқи шифоҳӣ ба роҳ менамояд. Инчунин, муовини директор оид ба корҳои таълимӣ Шодмонов Ш. мутобиқшавии ХНШД аз ҳамкориҳои омӯзгорон бо волидайнро қайд менамояд, ки ҳамасола дар ин муассиса барои коргарон ва волидайн аз тарафи мутахассисон С.Қувватов, Б.Наимова ва Р.Алиев [147] соле ду маротиба такмили ихтисос баргузор менамоянд, ки дар он забони имову ишора омӯзонида мешавад. Омӯзгороне, ки забони имову ишораро хуб медонанд, хонандагон ба ин омӯзгорон барои мутобиқшавӣ азият намекашанд».

Дар ин муассиса таҳсили гурӯҳи барои хонандагони ношунаво ва сустишунавобударо ташкил карда шудааст. Рӯйхати муассисаҳои таълимии махсус, ки дар онҳо хонандагони ношунаво ва сустишунаво дар синфҳои алоҳида таълим мегиранд.

«Мактаб - интернати ҷумҳуриявии сустишунаво ва деркашудаи ноҳияи Рӯдакӣ соли 1979 ба омӯзиши масъалаҳои ташкил ва усулҳои

тахсили якчоя бо хонандагони ношунаво ва сустшунавобуда машғул шуда буд. Дар асоси маълумоти ҷамъоварда ба хулосае омадем, ки шумораи хонандагони сустшунаво назар ба хонандагони ношунаво, ки маълумоти таҳсилоти ибтидоӣ гирифтаанд, мутобиқшавӣ хубтар ва тезтар ба роҳ монда шуд».

3.3. Кори озмоишӣ ва натиҷагирӣ аз он дар мутобиқшавии хонандагони нуқсони шунавоидошта

Аз даст додани шунавоӣ ҳам барои кӯдакон, ҳам барои аҳли хонавода мушкили ҷиддӣ меоварад, ки барои равиши ҷамаҷониба ва мудохилаи тиббии махсус ниёз дорад. Аз даст додани шунавоӣ бо кӯдакон сабаби дастрасии маҳдуд мегардад, ангезаҳои шунавоӣ, ки ба рушди маърифатӣ ва иҷтимоии онҳо таъсири назаррас мерасонад ва дар мутобиқшавӣ бо мушкилоти махсус рӯ ба рӯ мешаванд. Аз синни хурдӣ ин кӯдакон аз имконияти дарки пурраи муҳити шунавоӣ маҳруманд, ки метавонад боиси ҳалалдор шудани рушди малакаҳои муошират ва ҳамгироии педагогӣ, психологӣ ва иҷтимоӣ мегардад.

Дарки пурраи иқтидори кӯдаки дорои нуқсони шунавоидошта на танҳо имконпазир, балки муҳим аст. Нуқсонҳои шунавоӣ метавонанд дар ҳар марҳилаи ҳаёт, аз ҷумла дар давраи пеш аз таваллуд, баъди таваллуд, дар давоми ҳаёт зоҳир шаванд. Агар нуқсони шунавоӣ пеш аз омӯхтани муошират ба амал ояд, рушди нутқ метавонад бебозгашт ҳалалдор шавад. Баръакс, афроде, ки нутқи аллакай инкишофёфта доранд, метавонанд бо коҳиши шадиди шунавоӣ ба сатҳи пеш аз забонӣ баргарданд. Ҷомеаи тиббӣ аз даст додани пурраи шунавоӣ ҳамчун ношунаво ва аз даст додани қисман шунавоӣ ҳамчун аз даст додани шунавоӣ тасниф мекунад. Кӯдаконе, ки функцияи боқимондаи шунавоӣ доранд, аксар вақт кар - гунг номида мешаванд, гарчанде ки ин

истилоҳот кӯҳна ва бадномкунанда ҳисобида шуда, мутобиқшави ба кӯдакони солим мушкил мегардад.

Мақолаи илмӣ О.А.Денисов, В.В.Заболтина, О.Л.Леханова., В.Л.Казанская мутобиқшавиро дар донишони забони ишора пешниҳод менамоянд, ки «Барои таъмини дастрасии хонандагони нуқсонҳои шунавоӣ ба таҳсил, бояд шароитҳои зерин фароҳам оварда шаванд: - Аз як тараф, ба аксуламали шарикӣ муоширати кар, ғайрияти нутқ ва муоширати ҳамсӯҳбат ва аз тарафи дигар, ба аксуламали дигарон ба рафтори муоширатии шахси кар диққат диҳед; - интиқоли васеътарин доираи имконпазири сигналҳои эмотсионалӣ ва иттилоотро ба афроди кар таъмин кунед; - истифодаи имову ишораҳои табиӣ ва ифодаҳои чехра, забони бадан (пантомима) ва абзорҳои махсус, аз қабилӣ дактилология ва забони ишора (DSL) ҳамчун каналҳои иловагии иттилоотӣ; - нусхабардории маълумоти аудиовӣ дар бораи ҷадвали дарсҳо бо маълумоти биноӣ (наб кардани мониторҳо бо қобилияти зернавис; андоза ва рақамҳои мониторҳо бояд дар асоси андозаи утоқ муайян карда шаванд); - таъмини воситаҳои мувофиқи аудиовӣ барои такрори иттилоот» [142;132].

И. В. Королева оид ба масъалаи марбут қайд менамояд, ки «Муаллими ношунавоён ва волидайн, ки кӯдак дорад, дар назди оинае, ки дар девор овезон аст, менишинанд, то ҳама якдигар ва худро бубинанд. Муаллими ношунавоён, ки бо чехраи хандовар ба оина нигоҳ мекунад, бо интонасияи масхараомез мегӯяд: "Ба-ба-ба!" Сипас ба волидайн рӯй оварда мепурсад: «Шумо метавонед ин корро кунед?»

Инчунин мақолаҳои И.В. Королева бештар тавсияҳо барои волидайн дода, пешниҳод менамояд, ки «Волидайн, ки ба оина нигоҳ мекунад, ҳиҷоҳоро бо ҳамон ифодаҳои чехра ва интонация такрор мекунад. Калонсолон боварӣ ҳосил мекунанд, ки кӯдак амалҳои онҳоро мушоҳида мекунад. Сипас модар кӯдакро ташвиқ мекунад, ки амалҳо ва

садоҳои калонсолонро тақлид кунад. Агар кӯдак садои дигар барорад (масалан, «ма-ма» ё «а-а-а»), ин муҳим нест, зеро ҳадаф бедор кардани ҳама гуна садоҳо дар кӯдак аст, ки тақлид ба артикулятсия ва ифодаҳои чеҳраи калонсолонро тақлид мекунад. Агар кӯдак амалҳои калонсолонро тақлид накунад, балки онҳоро мушоҳида кунад, пас пас аз чанд такрор, калонсолон метавонанд якдигарро бо нигоҳ кардан ба оина ва ба якдигар «масхара» кунанд ва садоҳои дигареро истифода баранд, ки метавонанд кӯдакро ба худ ҷалб кунанд ва барои онҳо такрор кардан осон бошад: «ух», «ла-ла-ла», «уу-уу-уу» ва ғайра [67;155].

Бар хилофи эътиқоди маъмул, ношунавоӣ ҳолати табобатнашаванда нест. Тавассути муҳолиҳои бодикқат тарҳрезиишудаи таълимӣ ва иҷтимоӣ афроде, ки аз даст додани шунавоӣ доранд, метавонанд мақоми функционалии шунавоии худро, ки бо меъёрҳои таъхис муайян карда шудааст, нигоҳ доранд ва ҳамзамон малакаҳои нутқиро ба даст оранд ва қобилиятҳои коркарди шунавоии ҷубронпазирро инкишоф диҳанд. Ин равиши кулӣ аҳамияти муайянкунии барвақт, даҳлат ва системаҳои ҳамаҷонибаи дастгирӣ барои беҳтар кардани сифати зиндагии одамони гирифтори нуқсонҳои шунавоӣ таъкид мекунад.

Кӯдакони ношунаво кӯдакони муқаррарӣ буда, давидан, бозӣ кардан, вақтхушӣ кардан, таҷриба кардан, сохтан, ҳайкалтарошӣ ва расмкашӣ карданро дӯст медоранд ва бо ин роҳ робита барқарор менамоянд, мутабиқшавиро мустаҳкам менамоянд. Аммо онҳо аксар вақт аз сабаби имову ишораро надоништан касони дигар азият мекашанд руҳафтада шуда, канорагирӣ мекунанд. Чунин ҳолатҳо барои волидонҳои кӯдакони ношунаво осебпазиранд ва худӣ кӯдак бо мурури замон эҳсоси дигар пайдо мекунад, кӯшиш менамояд, ки ба ММТ бо ҳамсолони худ робита барқарор намояд.

Барои мутобиқ шудан ба ҷомеа, ҳамсолон, дониستاني забони имову ишора ҳатмӣ мебошад. Дар ММТ барои кӯдакони суштшунаво нутқи муоширати ба роҳ монда мешавад ва дар баробари ин нутқи имову ишора омӯзонида мешавад. Ҳамаи кӯдакони суштшунаво ва деркаршуда боқимондаҳои шунавоӣ доранд, аз ин рӯ, дарки шунавоӣ бояд инкишоф ёбад, ҳатто агар он ҳадди ақал бошад. Дар шароити дуруст кӯдакони суштшунаво ва ношунаво ба сатҳи баланди инкишофи нутқ ва шунавоӣ ноил мешаванд.

Кӯдакони дорои нуқсони шунавоӣ бояд бо кӯдакони шунавоӣ якҷоя зиндагӣ кунанд ва имкониятҳои баробар дошта бошанд. Вазифаи асосии таълиму тарбияи онҳо ин аст.

Чӣ тавр ба ин ноил шудан мумкин аст?

Дастури амалӣ

Муҳим аст, ки патологияи шунавоӣ дар кӯдак ҳарчи зудтар, то синни яксолагӣ, дар ҳоле ки нутқ ҳанӯз инкишоф наёфтааст. Муоинаи мунтазами духтури ЛОР на танҳо тавсия, балки зарурат шуморида мешавад. Чунин ташхисҳо бояд дар 2 - 4 моҳи аввал, дар як сол ва ҳар шаш моҳ пас аз он гузаронида шаванд. Агар волидайн мушоҳида кунанд, ки кӯдак ба садоҳои баланд вокуниш нишон намедиҳад, ба сухан ҷавоб намедиҳад ва манбаи садоро намечӯяд, онҳо бояд феврал ба мутахассис муроҷиат намоянд. Духтур ташхиси ибтидоӣ мегузаронад ва дар ҳолати зарурӣ барои ташхиси муфассал ба маркази махсус муроҷиат мекунад. Барои мутобиқ шудан аз хурдӣ чораҳои махсус андешида мешавад.

Аз даст додани вақт метавонад оқибатҳои ҷиддӣ дошта бошад ва ҷуброн кардани вақти аз дастрафтан хеле душвортар хоҳад буд. Пас аз машварат бо духтури ЛОР муоинаи ҳамаҷониба ва ташхис зарур аст, ки барои кӯдак ду дастгоҳи шунавоӣ барои ҳар як гӯш як дона харидорӣ карда шавад. Муҳим: дастгоҳҳои барномарезишаванда ё рақамӣ бартарӣ доранд. Шумо наметавонед аз ин сарфа кунед. Духтурон бо истифода аз аудиограмма ва мушоҳидаи аксуламалҳои кӯдак ба сигналҳои гуногуни

садо речаи кори индивидуалии дастгоҳҳоро интиҳоб менамоянд, ки овозҳо шунида мешавад, муошират барпо мегардад, мутобиқшавӣ ба ҷомеа сурат мегирад.

Ҳангоми ташҳис ва табобати минбаъдаи узвҳои шунавой дар кӯдакон, муҳим аст, ки ҷанбаҳои асосӣ, аз ҷумла маълумоти аудиометрӣ, мушоҳидаҳои рафторӣ ва усулҳои педагогиро ба назар гирем. Дастгоҳҳои аудиометрӣ, ба монанди аудиограммаҳо, нишондиҳандаҳои миқдории ҳассосияти шунавой ба басомадҳои гуногун дар спектри садоро, ки бо десибел ифода мешаванд, пешниҳод мекунанд. Аммо арзёбии ҳамаҷонибаи системаи шунавоии кӯдак ба равиши ҳамаҷониба, аз ҷумла муоинаи аудиологӣ ва дастгирии равонӣ ва педагогӣ ниёз дорад.

Муайянкунии барвақт ва оғози даҳлатҳо дар кам кардани оқибатҳои манфии осеб دیدани узвҳои шунавой нақши муҳим мебозад. Ҳар қадар дарсҳои индивидуалӣ барвақттар оғоз шаванд, эҳтимолияти рушди бомуваффақияти малакаҳои шунавой ва шифоҳии кӯдак ҳамон қадар баландтар мешавад ва мутобиқшавӣ ба роҳ монда мешавад. Қайд кардан муҳим аст, ки кӯдакони сустшунаво ва деркаршуда бояд на танҳо аз мутахассисон, балки аз волидон, ки дар раванди барқарорсозӣ нақши калидӣ доранд, дастгирӣ гиранд. Дастгирии онҳо на танҳо барои мутобиқ шудан бо дигарон, балки барои ором шудани асаби онҳо, муошират намудан бо имову ишора ба роҳ монда шавад.

Барномаҳои табобатӣ аз равишҳо ва усулҳои гуногуни педагогӣ истифода мебаранд, ки ба ниёзҳои инфиродии кӯдак мутобиқ карда шудаанд. Ба рушди дарки шунавой ва малакаҳои нутқ диққати махсус дода мешавад. Дарсҳои махсус таҳти роҳбарии муаллимон - сурдопедагог бо истифода аз технологияҳои муосири таълимӣ ва маводи таълимии махсус гузаронида мешаванд.

Ҳамин тариқ, равиши ҳамаҷониба барои ташҳис ва ислоҳи функцияи шунавой дар кӯдакони дорои нуқсонҳои шунавой, аз ҷумла

муоинаи аудиологӣ, дастгирии равонӣ ва педагогӣ ва барномаҳои махсуси таълимӣ, калиди барқарорсозии муваффақ ва рушди мутаносиби мутобиқшавии кӯдакон ба ҳисоб меравад.

«Барои мутобиқшавии ХНШД чадвали дарсӣ пешниҳод шудааст, ки дар он имзо ва муҳри директорони мактаб Ф.Ғанизода аз «Мактаб-интернати ҷумҳуриявии кӯдакони ношунавоёни ноҳияи Рӯдакӣ» ва «Мактаб-интернати ҷумҳуриявии кӯдакони суштшунаво ва деркаршудаи ноҳияи Рӯдакӣ М. Даминзода ба уҳда доранд».

Дар муассисаи давлатии «Мактаб - интернати ҷумҳуриявии кӯдакони ношунавои ноҳияи Рӯдакӣ» зимни сӯҳбат бо омӯзгорони мактаб маълум гардид, ки мутобиқшавии ХНШД ба фанҳои таълимӣ мушкилиҳо ба вуҷуд меоварад, зеро онҳо аз фаъолияти бозӣ ба фаъолияти таълимӣ мегузаранд ва дар як ҷо нишастан, ба дарсҳо омода шудан, дар корҳои ҷамъиятӣ иштирок кардан ва омода шудан ба чорабиниҳои фарҳангӣ барояшон душвориҳо меоварад. Ба ақидаи омӯзгорони муассисаи махсуси таҳсилотӣ танҳо ХНШД, ки забони имову ишора медонанд, дар муошират кардан азият намекашанд, тез мутобиқ мешаванд. Синфҳои тайёри чор гурӯҳро дар бар мегирад, ки чадвали гурӯҳҳо дар соли таҳсили 2025 - 2026 чунин фанҳо мувофиқ ба рӯзҳо гузошта шудааст.

Чадвали 7. Синфи тайёри дар гурӯҳи «А»

№	Душанбе	Сешанбе	Чоршанбе	Панҷшанбе	Ҷумъа
1.	Нутқи даҳонӣ	Нутқи дастӣ	Нутқи дастӣ	Математика	Нутқи даҳонӣ
2.	Математика	Математика	Т.ҷисмонӣ	Т.ҷисмонӣ	Нутқи дастӣ
3.	Ишора	Т.меҳнат	Нутқи даҳонӣ	Шин бо зист	Математика
4.	С.тасвирӣ	Т.меҳнат	Фанни амалӣ	Ишора	Мусиқӣ
5.	Мусиқӣ	Таълими савод	Фанни амалӣ	Фанни амалӣ	Шин бо зист
6		К.беруназсинфӣ	Мусиқӣ	Фанни амалӣ	С.тасвирӣ

Синфи тайёри дар гурӯҳи «Б»

№	Душанбе	Сешанбе	Чоршанбе	Панҷшанбе	Ҷумъа
1.	Муסיқӣ	Т.меҳнат	Т.ҷисмонӣ	Т.ҷисмонӣ	Математика
2.	Ишора	Т.меҳнат	Нутқи дастӣ	Математика	Муסיқӣ
3.	Математика	Нутқи дастӣ	Фанни амалӣ	Фанни амалӣ	Шин бо зист
4.	С.тасвирӣ	Математика	Фанни амалӣ	Фанни амалӣ	Нутқи дастӣ
5.	Нутқи даҳонӣ	Таълими савод	Нутқи даҳонӣ	Ишора	Нутқи даҳонӣ
6		К.беруназсинфӣ	Муסיқӣ	Шин бо зист	С.тасвирӣ

Синфи тайёри дар гурӯҳи «В»

№	Душанбе	Сешанбе	Чоршанбе	Панҷшанбе	Ҷумъа
1.	Нутқи даҳонӣ	Математика	Нутқи дастӣ	Математика	Муסיқӣ
2.	Муסיқӣ	Нутқи дастӣ	Нутқи даҳонӣ	Фанни амалӣ	Шин бо зист
3.	С.тасвирӣ	Таълими савод	Т.ҷисмонӣ	Фанни амалӣ	Математика
4.	Ишора	Т.меҳнат	Муסיқӣ	Т.ҷисмонӣ	Нутқи даҳонӣ
5.	Математика	Т.меҳнат	Фанни амалӣ	Шин бо зист	Нутқи дастӣ
6		Ишора	Фанни амалӣ	К.беруназсинфӣ	С.тасвирӣ

Синфи тайёри дар гурӯҳи «Г»

№	Душанбе	Сешанбе	Чоршанбе	Панҷшанбе	Ҷумъа
1.	Муסיқӣ	Нутқи дастӣ	Нутқи даҳонӣ	Математика	Нутқи даҳонӣ
2.	Математика	Математика	Т.ҷисмонӣ	Т.ҷисмонӣ	Нутқи дастӣ
3.	С.тасвирӣ	Т.меҳнат	Фанни амалӣ	Шин бо зист	Муסיқӣ
4.	Нутқи даҳонӣ	Т.меҳнат	Фанни амалӣ	К.беруназсинфӣ	Математика
5.	Нутқи дастӣ	Таълими савод	Муסיқӣ	Фанни амалӣ	Шин бо зист
		Ишора	Ишора	Фанни амалӣ	С.тасвирӣ

Эзоҳ: ХНШД фанҳои таълимии дар боло зикрнамударо азхуд намуда, барои мутобиқ шудан, ҳар як фанни таълими мувофиқи нақшаи таълимӣ азхуд карда мешавад. Албатта, дар аввал ба ин фанҳо мутобиқшавии ХНШД душвортар буд, баъд азхудкунии мавзӯҳои таълимӣ хонандагон бо як шавқу рағбат дарсҳоро азхуд мекарданд, новобаста аз нуқсони шунавоидошта, бо имову ишора дар дарсҳои муסיқӣ мерақсиданд, дар дарсҳои таълими меҳнат месохтанд,

мебофтанд, забони ишора ҷои забони модари ро гирифт, дар дарсҳои тарбияи ҷисмонӣ вазъи саломатияшон беҳтар шуд.

Дар ҷадвали гуруҳҳо бештар дарсҳои тарбияи ҷисмонӣ пешниҳод мегардад, ки муҳаққиқи хориҷӣ Михальчи Е.В., дар китоби таҳсилоти фарогир ибрази ақида менамояд, ки «Мутобиқшавии ҷисмонӣ дар КДНШ дар шаклҳои зерин зоҳир мешавад: Фазаи - мутобиқшавӣ ба фазаҳои кушод, рельеф ва манзараҳои шаҳрӣ; ба хусусиятҳои фазаҳо - андоза, ранг, меъморӣ ва тарҳрезии онҳо, мебел ва мебели дохилӣ, равшанӣ, ҳарорат, баландӣ ва дигар хусусиятҳои физикӣ; самтгирӣ дар муҳити зист ва дохили бино; қобилияти пайдо кардани нишонаҳо, истифодаи нуқтаҳои истинод ва аломатҳои самтӣ; дарк ва дар хотир доштани масирҳо; ҷойгир кардани ҳоҷатхонаҳо ва дигар иншооти махсус; мутобиқ шудан ба шароити нақлиёт; самтгирӣ ва рафтори мувофиқ дар ҷойҳои ҷамъиятӣ ва муассисаҳо ва ғайра» -ро баррасӣ менамояд» [84;60].

Ҷадвали дарсӣ барои синфҳои тайёри дар «Мактаб - интернати ҷумҳуриявии кӯдакони сӯтшунаво ва деркаршудаи ноҳияи Рӯдакӣ» чунин пешниҳод карда шуд:

Ҷадвали 8. Синфи тайёри дар гуруҳи «А»

№	Душанбе	Сешанбе	Чоршанбе	Панҷшанбе	Ҷумъа
1.	Нутқи даҳонӣ	Нутқи даҳонӣ	Нутқи даҳонӣ	Инкишоф нутқ	Нутқи дастӣ
2.	Натқи хаттӣ	Нутқи хаттӣ	Инкишофи нутқ	Натқи хаттӣ	Шин бо зист
3.	Математика	Математика	Математика	Математика	Технологияи меҳнат
4.	Шин бо зист	Фанни амалӣ	Ритмика	С.тасвирӣ	Тарбияи ҷисмонӣ
5.	Ритмика	Тарбияи ҷисмонӣ	Технологияи меҳнат	К.беруназсинф	Ритмика
6	Фанни амалӣ		Фанни амалӣ	Фанни амалӣ	

Синфи тайёри дар гурӯҳи «Б»

№	Душанбе	Сешанбе	Чоршанбе	Панҷшанбе	Ҷумъа
1.	Нутқи даҳонӣ	Нутқи даҳонӣ	Нутқи даҳонӣ	Инкишоф нутқ	Нутқи дастӣ
2.	Нутқи хаттӣ	Нутқи хаттӣ	Инкишофи нутқ	Нутқи хаттӣ	Шин бо зист
3.	Математика	Математика	Математика	Математика	Технологияи меҳнат
4.	Ритмика	Фанни амалӣ	Технол меҳнат	С.тасвирӣ	Ритмика
5.	Шин бо зист	Тарбияи ҷисмонӣ	Ритмика	К.беруназсинф	Тарбияи ҷисмонӣ
	Фанни амалӣ		Фанни амалӣ	Фанни амалӣ	

Эзоҳ: Синфи тайёри аз ду гурӯҳ иборат аст, гурӯҳи «А» ва гурӯҳи «Б», ки ҷадвали дарс қариб якхела ба нақша гирифта шуда, барои мутобиқшавии ХННШ хуб ба роҳ монда шудааст. ХНШД нутқи шифоҳӣ ва ё даҳониро бо артикулятсия, нутқи хаттиро бо навиштан, нутқи дастиро бо имову ишора аз худ менамоянд. Инкишофи нутқ бошад барои оламо дарк кардан омӯзонида мешавад. Ба ақидаи омӯзгорон танҳо баъд аз худкӯни ва фарқ кардани ин фанҳо мутобиқшавии ХНШД боз ҳам пурзӯртар мегардад.

Дар муассисаи давлатии «Мактаб - интернати ҷумҳуриявии кӯдакони ношунавои ноҳияи Рӯдакӣ» барои мутобиқшавии синфҳои тайёри 12 фанни таълимӣ омӯзонида мешавад. Фанҳои забони ишора, омӯзгор Б.Наимов. ҳафтае 2 маротиба, дар як сол 70 соат, дигар фанҳои таълимӣ ба як омӯзгор вобаста карда шудааст Мисол: Нутқи даҳонӣ, омӯзгор М.Салимова, ҳафтае 3 маротиба, дар як сол 105 соат, математика ҳафтае 4 маротиба, дар як сол 140 соат, санъати тасвирӣ ҳафтае 1 маротиба, дар як сол 35 соат, мусиқӣ ҳафтае 3 маротиба, дар як сол 105 соат, технологияи меҳнат ҳафтае 2 маротиба, дар як сол 70 соат, нутқи беруназсинфӣ ҳафтае 1 маротиба, дар як сол 35 соат, фанни амалӣ ҳафтае 4 маротиба, дар як сол 140 соат, тарбияи ҷисмонӣ ҳафтае 2 маротиба, дар як сол 70 соат, шиносӣ бо муҳити зист, ҳафтае 2 маротиба, дар як сол 70 соат, нутқи дастӣ ҳафтае 2 маротиба, дар як сол

58 соат, таълими савод ҳафтае 2 маротиба, дар як сол 58 соат ба нақша гирифта шудааст.

Дар муассисаи давлатии «Мактаб - интернати ҷумҳуриявии кӯдакони сустшунаво ва деркаршудаи ноҳияи Рӯдакӣ» барои мутобиқшавии синфҳои тайёри 12 фанни таълимӣ омӯзонида мешавад. Фанҳои инкишофи нутқ, омӯзгор Н.Акрамова, ҳафтае 2 маротиба, дар як сол 68 соат, нутқи дастӣ, ҳафтае 1. маротиба, дар як сол 34 соат, нутқи даҳонӣ ҳафтае 3 маротиба, дар як сол 102 соат, нутқи хаттӣ ҳафтае 3 маротиба, дар як сол 102 соат, математика ҳафтае 4 маротиба, дар як сол 136 соат, санъати тасвирӣ ҳафтае 1 маротиба, дар як сол 34 соат, санъати мусиқӣ ҳафтае 3 маротиба, дар як сол 102 соат, технологияи меҳнат ҳафтае 2 маротиба, дар як сол 68 соат, корҳои беруназсинфӣ ҳафтае 1 маротиба, дар як сол 34 соат, фанни амалӣ ҳафтае 4 маротиба, дар як сол 136 соат, тарбияи ҷисмонӣ ҳафтае 2 маротиба, дар як сол 68 соат, шиносӣ бо муҳити зист ҳафтае 2 маротиба, дар як сол 68 соат ба нақша гирифта шудааст.

ЭЗОҲ: Хонандагони ношунаво баъд аз ба бар намудани фанҳои таълимӣ ва гузаштан ба синфҳои болоӣ, бо инкишофи нутқ муошират карданро омӯхтанд, хонандагони сустшунаво бошад барои инкишоф додани зихираи луғавӣ истифода аз нутқи даҳонӣ математика, санъати тасвирӣ, санъати мусиқӣ, технологияи меҳнат, корҳои беруназсинфӣ, фанни амалӣ, тарбияи ҷисмонӣ, шиносӣ бо муҳити зист натиҷаи судбахш дод.

Дар муассисаи давлатии «Мактаб-интернати ҷумҳуриявии кӯдакони ношунавои ноҳияи Рӯдакӣ» барои мутобиқшавии синфҳои якум бошад 12 фанни таълимӣ омӯзонида мешавад. Фанҳои санъати тасвирӣ омӯзгор Ш.Толибов ҳафтае 1 маротиба, дар як сол 36 соат, таълими савод омӯзгор Ҷ.Гадоева. ҳафтае 3. маротиба, дар як сол 108 соат, хониш, ҳафтае 2 маротиба, дар як сол 72 соат, математика ҳафтае 4 маротиба, дар як сол 144 соат, санъати мусиқӣ ҳафтае 3 маротиба, дар як

сол 108 соат, технологияи меҳнат ҳафтае 2 маротиба, дар як сол 72 соат, нутқи беруназсинфӣ ҳафтае 1 маротиба, дар як сол 36 соат, инкишофи нутқ ҳафтае 3 маротиба, дар як сол 108 соат, тарбияи ҷисмонӣ ҳафтае 2 маротиба, дар як сол 72 соат, табиатшиносӣ ҳафтае 2 маротиба, дар як сол 72 соат ба нақша гирифта шудааст.

Дар муассисаи давлатии «Мактаб-интернати ҷумҳуриявии кӯдакони сустишунаво ва деркаршудаи ноҳияи Рӯдакӣ» барои мутобиқшавии синфҳои якум 12 фанни таълимӣ омӯзонида мешавад. Фанҳои нутқи даҳонӣ, ҳафтае 3 маротиба, дар як сол 108 соат, математика ҳафтае 5 маротиба, дар як сол 180 соат, санъати тасвирӣ ҳафтае 1 маротиба, дар як сол 36 соат, ритмика ҳафтае 3 соат маротиба, дар як сол 108 соат, технологияи меҳнат ҳафтае 2 маротиба, дар як сол 72 соат, шиносӣ бо муҳити зист ҳафта 2 маротиба, дар як сол 72 соат, фанни амалӣ ҳафтае 4 маротиба, дар як сол 144 соат, тарбияи ҷисмонӣ ҳафтае 2 соат дар як сол 72 соат, таълими нутқи дастӣ ҳафтае 1 маротиба, дар як сол 36 соат, таълими нутқи хаттӣ ҳафтае 3 маротиба, дар як сол 108 соат, инкишофи нутқ ҳафтае 2 маротиба, дар як сол 72 соат, нутқи беруназсинфӣ ҳафтае 1 маротиба, дар як сол 36 соат ба нақша гирифта шудааст. Ҳамагӣ дар як ҳафта 29 соат дар як сол 1044 соатро ташкил медиҳад. Ҳамаи фанҳо ба сарбории омӯзгор Ю.Пирматова ва фанни ритмикаи логопедӣ бошад ба дӯши Ҷ. Ёров вогузор гардидааст.

Ш.Шодмонов, барои «мутобиқшавӣ омӯхтани артикулятсияро пешниҳод менамояд ва ба даст овардани муоширати шифохӣ аз қабули шунавоии ангезандаҳои беруна тавассути системаи шунавой вобаста аст, ки бо дарки биной пурра карда мешавад. Дарки биной раванди дарки ҳаракатҳои лабҳо ва мушакҳои рӯйро дар бар мегирад, ки махсусан барои кӯдакон ва калонсолоне, ки нуқсони шунавой доранд, муҳим аст. Маҷмӯи машқҳое, ки барои беҳтар кардани дарки шунавой равона шудаанд, ба кӯдакон имкон медиҳанд, ки калимаҳоро дар асоси

хусусиятҳои фонетикӣ фарқ кунанд ва садоҳои ҳамсадо ва садонокро фарқ кунанд бо воситаи хондан бо лаб, мутобиқшавии худро мустақкам намоянд» [105;128].

Дарки нутқи биной, ки маъмулан бо номи «хониши лаб» маъруф аст, ҳамчун механизми ҷубронӣ барои кӯдакони дорои нуқсони шунавоӣ хизмат менамояд. Ин қобилият барои муошират ва рушди маърифатӣ дар ин гурӯҳҳо муҳим аст. Тарзҳои ҳаракати лаб дар хотираи кӯдак рамзгузори шудаанд ва ба онҳо имконият медиҳанд, ки ба ишораҳои чеҳра ва ишораҳои биной ба муоширати дигарон диққат диҳанд. Ин раванд ба онҳо кумак мекунад, ки имову ишораро ҳатто дар сурати набудани сигнали шунавоӣ дарк кунанд. Таъкид кардани аҳамияти ҳамгироии байниҳиссӣ, бахусус тавассути «хониши лаб», яке аз принципҳои асосии таҳсилоти махсус ва илми муоширатро таъкид мекунад. Ин равиш дар беҳтар кардани натиҷаҳои омӯзиш ва рушди малакаҳои муошират дар кӯдакони дорои нуқсони шунавоӣ муассир аст.

Қувватов С., Раҳмонов З., барои «мутобиқшавии ХНШД мо алифбои имову ишораро ба хонандагоне, ки ба ММТ меояд, пешниҳод намудем. Дониستاني имову ишора ба хонандагони ношунаво ва дониستاني нутқи шифоҳӣ ба хонандагони сустшунаво ба роҳ монда, ба натиҷаҳои хуб ноил шудем, аз ҷумла барои мутобиқшавии ХНШД дониستاني аломатҳои шартӣ интихоб карда шуд: Яке аз воситаҳои мутобиқшавӣ бо якдигар муошират кардан, аз дарди якдигар бохабар шудан, барои ба ҳаёт омода шудан ба ҳисоб меравад. Ҳамаи ХНШД барои зиндагии мустақил дониستاني имову ишора ва нутқи шифоҳӣ мутобиқшавии онҳоро осон менамояд».[71;78].

Натиҷагирӣ аз мутобиқшавии ташхиси педагогӣ дар кӯдакони синфи тайёри ва ибтидоӣ дар давраи муқарраркунанда.

Мутобиқшавии таълимӣ (барномаҳои таълимӣ, дарсҳои таълимӣ, муаллими дарсдиҳанда, хонандагон)

Мутобиқшавии меҳнатӣ (маҳфилҳои эҷодӣ)

Мутобиқшавии тарбиявӣ (чорабиниҳои фарҳангӣ)

Мутобиқшавии равоӣ (кумаки психологӣ)

Мутобиқшавии иҷтимоӣ (фароҳам овардани шароит)

Холҳо чунин арзёбӣ гардид:

То 5 то 6 холи паст

То 7 то 8 холи миёна

То 9-10 холи баланд

Ҷадвали 9. Рӯйхати хонандагони муассисаи давлатии

“Мактаб интернати ҷумҳуриявии кӯдакони ношунавои ноҳияи Рӯдакӣ”

№	Ному насаби кӯдакон	Холҳо барои иҷрои супоришҳо					Холи умумӣ	Сатҳи қобилият
		1	2	3	4	5		
1	Абдусаломова Комила	2	2	2	2	2	10	баланд
2	Ализода Алӣ	1	2	2	2	2	9	баланд
3	Гулов Муҳаммад	2	2	1	2	2	9	баланд
4	Даминзода Мансур	1	1	2	2	2	8	миёна
5	Зулфиев Тоҳиралӣ	1	1	1	2	2	7	миёна
6	Исматуллозода Марям	2	1	2	2	2	9	баланд
7	Нодирқулов Аҳлиддин	2	2	2	2	2	10	баланд
8	Одиназода Фотима	1	1	2	2	2	8	миёна
9	Олимзода Билол	2	2	2	2	1	9	баланд
10	Пулатова Умеда	1	2	1	2	1	7	миёна
11	Салимова Бибироҳила	1	1	1	2	1	6	паст
12	Сафарализода Мавлуда	2	2	2	2	2	10	баланд
13	Тағоев Юсуф	2	2	2	2	2	10	баланд
14	Фаттоҳзода Абзам	1	2	2	2	2	9	баланд
15	Худойқулов Усмон	1	2	2	2	2	9	баланд

Эзоҳ: Мо дар таҳқиқот танҳо як гурӯҳи тайёриро рӯйи қалам овардем. Таҳқиқот дар «Мактаб - интернати ҷумҳуриявии кӯдакони сустшунаво ва деркаршудаи ноҳияи Рӯдакӣ», ки аз ду синф иборат буд, ҳамагӣ, 29 нафарро дар бар мегирад гурӯҳи «А» синфи тайёрӣ ба мактаб 14 нафар ва гурӯҳи «Б» 15 нафар иборат буд. Мо як гурӯҳи «Б» - ро дар

ҷадвали боло пешниҳод намуда, ҳолгузорӣ намудем. Ҳолҳо барои иҷрои супоришҳо аз 15 нафар, 10 нафар 67%, ба дараҷаи баланд, 4 нафар 27%, дараҷаи миёна ва 1 нафар 6% дараҷаи паст ноил гаштанд.

Агар ба миқдори гурӯҳи «А» назар афканем натиҷабардорӣ чунин сурат гирифт, ҳамагӣ 14 нафар, 8 нафар 57%, ба дараҷаи баланд, 5 нафар 36%, дараҷаи миёна ноил гаштанд. Дараҷаи паст 1 нафар, 7%, ташкил намуд.

Мо инчунин таҳқиқот дар «Мактаб - интернати ҷумҳуриявии кӯдакони ношунавои ноҳияи Рӯдакӣ», ки аз чор синфи тайёри иборат буд, таҷдиди назар намудем. Дар ин муассисаи махсус синфи тайёри гурӯҳи «А» ҳамагӣ 11 нафар ХНШД иштирок намуданд. Дараҷаи баланд 7 нафар, 64%, дараҷаи миёна 3 нафар 27% ва дараҷаи паст 1 нафар 9% ноил гаштанд.

Миқдори хонандагони гурӯҳи «Б» ин муассиса ҳамагӣ 10 нафар натиҷабардорӣ чунин сурат гирифт, 7 нафар 70%, дараҷаи баланд ва 3 нафар 30%, дараҷаи миёна ноил гаштанд. Дар ин гурӯҳ дараҷаи паст мушоҳида нагардид.

Миқдори хонандагони гурӯҳи «В»-и ин муассиса ҳамагӣ 12 нафаранд, натиҷабардорӣ чунин сурат гирифт, 8 нафар 67%, дараҷаи баланд ва 3 нафар 25%, дараҷаи миёна 1 нафар 8% дараҷаи паст ноил гаштанд.

Миқдори хонандагони гурӯҳи «Г»-и ин муассиса ҳамагӣ 9 нафаранд натиҷабардори чунин сурат гирифт. Дараҷаи паст намуд 7 нафар 78%, дараҷаи баланд ва 2 нафар 22%, дараҷаи миёна ноил гаштанд.

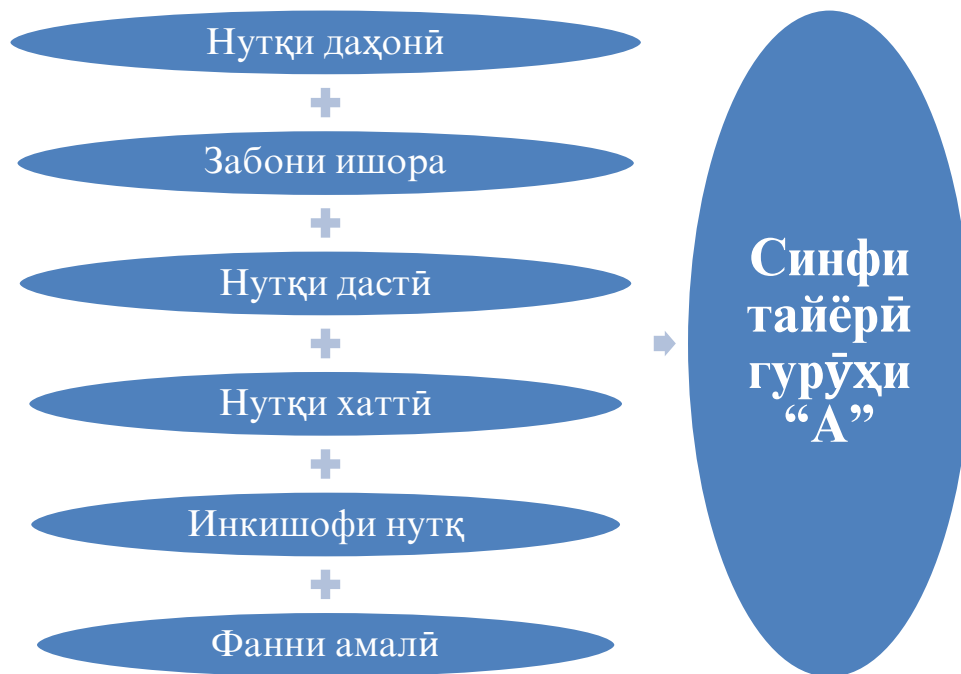
Натиҷабардорӣ дар ҳар ду муассиса ҳамагӣ 71 нафар ба таҳқиқот ҷалб карда шуд: дараҷаи баланд: 47 нафар 66%, дараҷаи миёна: 20 нафар 28%, дараҷаи паст: 4 нафар 6%

Ақидаи мутахассисон донишони забони ишора ва инкишофи нутқ омили беҳтарин барои мутобиқшавӣ ба ҳисоб рафт. Мо барои синфи

тайёри модели омода кардани ХНШД дар фанҳои имову ишора хосбударо дар алоҳидагӣ нишон додем:

Амсилаи 3. Мутобиқшавии ХНШД ба фанҳои алифбои

дастӣ ва имову ишора

Эзоҳ: Барои мутобиқшавии ХНШД донишдони забони ишора, ки ба онҳо муассар мегардад, бо маврид аст. ХНШД дар баробари хондани забони ишора бояд нутқи даҳонӣ (шифоҳӣ), бо ангуштон маънои калима хонда мешавад ва хонандагон, инчунин артикулятсияи лабро истифода бурда шуд. Барои аз худ кардани мафҳумҳои дарсӣ, инчунин нутқи хаттиро истифода бурдем. Дар синфҳои тайёри «Аломатҳои ишоравӣ» муаллим ҳаракатҳоро ба хонандагон тарафи боло, поён, ба чап ба рост, доирашакл ва ғайраҳо дар тахтаи синф ё бо шакли аёнӣ қарточкаҳо нишон медиҳад. Инкишофи нутқ бошад барои зиёд намудани захираи луғавӣ дар муассисаи давлатии «Мактаб-интернати ҷумҳуриявии кӯдакони сустишӯнавои ноҳияи Рӯдакӣ» омӯзонида мешавад. Дар ин муассиса барои касбинтиҳобкунӣ фанни амалӣ бурда мешавад, ки ба он роҳбарони маҳфил мансубият доранд. Ин ҳамчун маҳфилҳои эҷодӣ дар ҷадвали дарс гузошта мешавад, дар синфхонаҳои таълими меҳнат

гузаронида мешавад ва ба ин хонандагон ҳуҷҷати махсус барои интихоби касб дода мешавад.

Амсилаи 4. Мутобиқшавии ХНШД ба фанҳои таълимӣ

Эзоҳ: Мутобиқшавӣ ХНШД аз рӯи меъёр мувофиқи нақшаи Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон аз фанҳои таълимӣ вобастагӣ дорад, зеро ҳар як фан дорои хусусиятҳои мухталиф мебошад. Дар синфҳои тайёри, аз ҷумла фанни математика ба хонандагон омӯзонидани рақамҳо, шаклҳо, санъати тасвирӣ барои бедор кардани ҳиссиёти ангуштон, музиқӣ барои ором кардани асаб, таълими меҳнат барои интихоби касб, таълими савод барои гирифтани дониш, корҳои беруназсинфӣ барои тозагӣ, тарбияи ҷисмонӣ барои саломатӣ ва муҳити зист барои дӯст доштани табиат равона карда мешавд. ХНШД ҳар як фанни дарсиро азҳуд намоянд, мутобиқшавии онҳо хубтар ба роҳ монда мешавад.

Амсилаи 5. Мутобиқшавӣ дар муассисаи давлатии «Мактаб - интернати ҷумҳуриявии кӯдакони ношунавои ноҳияи Рӯдакӣ» дар гурӯҳҳои тайёри ба мактаб

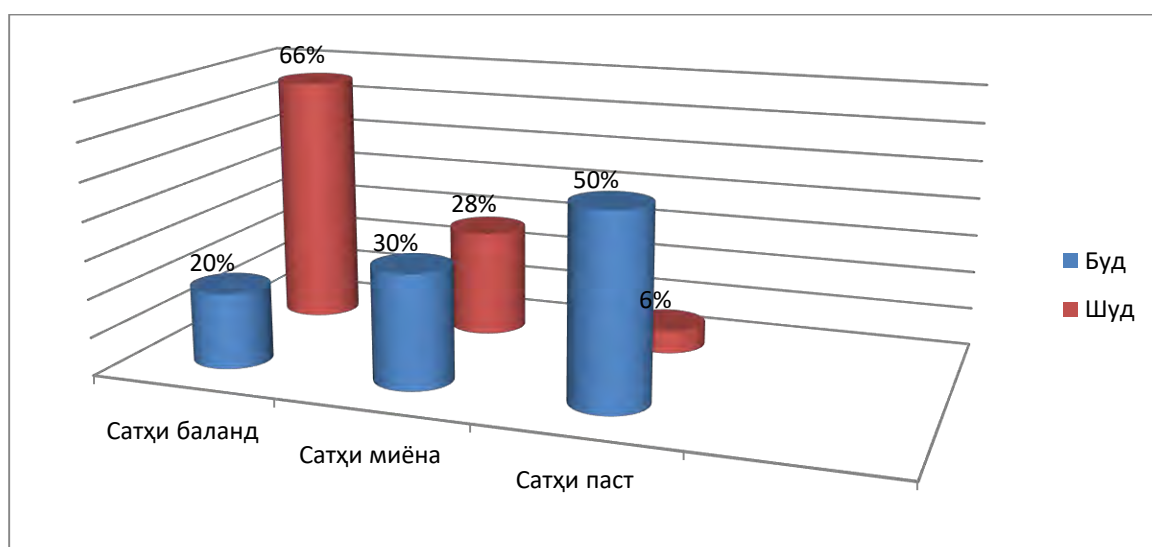
Эзоҳ: Дар муассисаҳои давлатии мактабҳои махсус ҷадвали мутобиқшавӣ ҳамасола мувофиқи нуқсонҳо аз тарафи муовини директор оид ба тарбия ба роҳ монда мешавад, ки баъд аз фанҳои таълимӣ ХНШД сафарбар мегарданд. ХНШД синфҳои тайёри баъд аз хуроки нисфирӯзӣ ба дохили муассисаи махсус ба сайругашт мебароянд, бо якдигар шинос мешаванд, якдигарро меомӯзанд, суҳбатҳо ташкил мегардад, ки ин ҳамчун вақти истироҳатӣ ба ҳисоб меравад. Баъд аз истироҳат вазифаи хонагӣ иҷро карда мешавад, тарбияи зебопарастӣ (тозагии сару либос, ӯтоқҳои истироҳатӣ, ҷои хоб, тарбияи миллӣ яке аз омили дӯст доштани ватани худ, диёри худ буда, муҳаббати кӯдаконро аз хурдӣ ба миллату сарзамин водор менамояд. Хонандагон барои фардо омодагӣ мебинанд, сару либоси худро омода месозанд, ба тозагӣ риоя мекунанд ва ғайра.

Барои мутобиқшавии ХНШД сохтани ҳамагуна бозичаҳо, ашёҳо ба шакли амсилаҳо аз тарафи мураббияҳо омӯзонида мешавад. ХНШД

мувофиқи шавқу рағбат барои сохтани амсилаҳо машғул мешаванд, баъд аз омода кардани амсила онҳоро ба намоишгоҳ мебароранд ва беҳтаринҳоро муаррифӣ менамоянд. Ҷамъовариҳои умумӣ низ барои мутобиқшавии ХНШД истифода бурда мешавад. Хонандагон дар ҷамъомад рӯзҳои душанбе аз соати 17.00 то 17.30 баргузор мегардад. Дар он фаъолиятҳо барои гузаронидани чорабиниҳо ва вазифаҳои дар пеш истода иҷро карда мешавад. Бегоҳӣ бошад мувофиқи ҷадвали мутобиқшавӣ бозиҳои серҳаракат гузаронида мешавад ва ХНШД ҳуқуқ доранд, ки бо дигар синфҳо низ бозӣ кунанд. Баъд аз монда шудани ХНШД дар синфҳои алоҳида ба тамошои телевизион машғул мешаванд, сипас барои барҳам додани хастагӣ хоби шабона ба роҳ монда мешавад.

Шумораи иштирокчиёни синфҳои тайёри ва синфҳои якум, ки 71 нафар ташкил медиҳад, ки баъд аз таҳқиқот чунин натиҷабардорӣ карда шуд:

Диаграммаи 3.

Эзоҳ: ҳамагӣ иштирокчиёни синфҳои тайёри ва синфҳои якум, ки 71 нафарро ташкил медод, ки мо мутобиқшавии ХНШД баъд аз дарсҳои таълимӣ, тарбиявӣ ва рӯзи аз сатҳи паст ба сатҳи баланд гузаронидем. Сатҳи баланди мутобиқшавӣ дар ХНШД аз 14 нафар 20% ба 47 нафар 66% гузаронида шуд. Сатҳи миёнаи мутобиқшавӣ дар ХНШД аз 21 нафар 30% ба 20 нафар 28% гузаронида шуд. Сатҳи паст

мутобиқшавӣ дар ХНШД аз 36 нафар 50% ба 4 нафар 6% ташкил карда шуд. Мо мутобиқшавии ХНШД – ро дар ҷадвали №10 омода намудем.

Ҷадвали 10. Натиҷаи таҳқиқот

№	Меъёр	нафар	Буд	Нафар	Шуд
1	Сатҳи баланд	14	20%	47	66%
2	Сатҳи миёна	21	30%	20	28%
3	Сатҳи паст	36	50%	4	6%
	Ҷамагӣ	71	100%	71	100%

Эзоҳ: Мутобиқшавӣ дар таҳқиқоти назоратӣ ХНШД ба дарсҳои таълимӣ душвориҳо ба вуҷуд овард, ба дарсҳои тарбиявӣ бошад дар сатҳи миёна бештар вуҷуд дошт ва баъд аз таҳқиқоти озмоишӣ дарсҳои таълимӣ ва тарбиявӣ мутобиқшавии тезтар ва хубтар ба роҳ монда шуд.

Бояд қайд намуд, ки ҷадвали мутобиқшавӣ, ки ба ХНШД бештар мусоидат намуд, назар аз фанҳои таълимӣ озодтар буданд, муоширати онҳо хубтар ба роҳ монда шуд.

Корҳои таҷрибавӣ оид ба мавзуи тадқиқот барои муайян кардани эътибори консепсияи назариявии пешниҳодкардаи мо ва ворид кардани маъно ва мундариҷаи мушаххас ба фаъолияти кафедраҳои психологӣ, тиббӣ, махсус ва педагогии ин муассисаҳо анҷом дода шуданд. Ҳангоми таҳқиқот ва муқоиса маълум шуд, ки мутобиқшавии донишҷӯён ба муассисаҳои таълимии махсус (МТА) бесамар аст, зеро параметрҳои самаранокии ин раванд нокифоя таҳия шудаанд. Ин аз сабаби омӯзиши нокифояи ин раванд дар МТА мебошад. Шароити тиббӣ, равонӣ, иҷтимоӣ ва педагогӣ, ки барои мутобиқшавии муваффақонаи иҷтимоӣ ва таҳияи заминаҳои таълимӣ ва инкишофӣ барои мутобиқшавии донишҷӯён ба МТА дар МТА заруранд, ҳанӯз аз ҷиҳати илмӣ асоснок карда нашудаанд.

Нишондиҳандаҳои асосии мутобиқшавии иҷтимоӣ ва педагогии ММТ аз қобилияти онҳо барои истиқлолият вобастаанд, ки дар давоми таҷрибаи ташаккулдиҳанда нишон дода шудааст. Ин ба онҳо имкон медиҳад, ки ҳатто дар вазъиятҳои душвори зиндагӣ озодонатар ба фаъолияти касбӣ машғул шаванд. Малакаҳои муоширати инкишофёфта ва иштироки фаъол ба хонандагон кумак мекунанд, ки ҷои худро дар гурӯҳи иҷтимоӣ пайдо кунанд ва дар ҳаёти баъдӣ равиши фаъолро инкишоф диҳанд.

Таҳқиқоти мо зарурати эҷоди маҷмуи ҳамаҷонибаи шароити равонӣ, тиббӣ ва педагогӣ, аз ҷумла омӯзиши методологӣ, назариявӣ ва амалиро барои омӯзгорони ММТ нишон дод. Унсuri калидӣ дар эҷоди системаи маҳфилҳо, семинарҳои техникӣ, истифодаи технологияҳои муосири иттилоотӣ, соатҳои таълимӣ ва дониши забони шифохӣ ва имову ишора, ки мутобиқшавии муваффақро таъмин мекунанд, мусоидат ба рушди фаъолиятҳои мушаххас, ҳам функционалӣ ва ҳам эҷодӣ мебошад.

Маҷмуи махсуси усулҳои тиббӣ ва педагогӣ дар психотерапия ва барқарорсозии хонандагон дар ММТ нақши калидӣ мебозад. Барномаҳои ислоҳнамоии хонандагон ба барқарорсозии муваффақона мусоидат мекунанд.

Барномаи ҳамаҷонибаи мутобиқшавии иҷтимоӣ, ки мо таҳия кардем, мушкилоти мушаххаси омӯзиши хонандагони ММТ - ро бомуваффақият ҳал кард ва малакаҳои муоширати онҳоро бо истифода аз забони имову ишора ба таври назаррас беҳтар кард.

Хулоса: Усулҳои муассир барои ҳамкории муваффақонаи мутахассисони тиббӣ, омӯзгорон, ММТ ва волидон, инчунин мутобиқшавии муваффақонаи иҷтимоии хонандагон пешниҳод карда шуданд. Ташкили чорабиниҳои фарҳангӣ, ки як қатор машқҳои махсус, бозиҳои нақшбозӣ ва технологияҳои ислоҳиро бо истифода аз забони имову ишора дар бар мегиранд, ба коҳиш додани камбудии рушд ва мушкилоти рафторӣ дар байни ХНШД мусоидат мекунанд.

Муҳаққиқи ватанӣ Ҷ.С. Ҳакимова, нисбат ба мутобиқшавии ХДНШ чунин қайд менамояд, ки «Мафҳуми «таҳсилоти фарогир» серпахлу буда, дар робитаи ҳамгирии донишҳои психологию педагогӣ дар муассисаҳои махсуси (тасҳеҳии) таҳсилотӣ ва дар раванди таълими тафриқавӣ ва баррасӣ хоҳад гашт» [116;40].

Мутобиқшавии самараноки иҷтимоии ХНШД тавассути татбиқи равиши гуногуни барномавӣ, ки ба принципҳои илмӣ ва хусусияти методологии раванд, инчунин ҳузури муаллимон асос ёфтааст, ба даст оварда мешавад. Барномаи таҳиякардаи мо барои омода кардани ХНШД барои корҳои мутобиқшавии иҷтимоӣ бо истифода аз забони имову ишора тарҳрезӣ шудааст, ки ба мо дар беҳтар кардани маҳорати онҳо дар усулҳои барқарорсозӣ ва ислоҳӣ кумак кардааст.

Дар рафти таҷриба, барномаи фаъолиятҳо барои ҳамаи онҳое, ки бо ХНШД кор мекунанд, санчида шуд. Ҳадаф фароҳам овардани шароити мусоиди иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва таълимӣ барои ҳар як ХНШД, дар асоси хислатҳои шахсӣ, ниёзҳои фардӣ ва хусусиятҳои руҳӣ ва

ҷисмонии онҳо мебошад. Мо хусусиятҳои хоси мутобиқшавии ХНШД-ро ба ниёзҳои волидон ба назар гирифтем ва самаранокии раванди мутобиқшавиро муайян кардем.

Муҳаққиқи ватанӣ Ҷ.С. Ҳакимова, дар фишурдаи рисолаи яке аз сабабҳои ба душвориҳои мутобиқшави рубарӯ шудани хонандагонро аз «Набудани шароит ва мутахассисони сурдопедагогҳо меҳисобад ва қайд менамояд, ки раванди таълим ХДНШ бо сабаби набудани шароити махсуси оmodасозӣ дар муассисаҳои таълимӣ аз қабili мушкилиҳои ҳаракат кардан дар маҳалли таълим ва дигар сабабҳо рубарӯи мушворӣ мешаванд. Дар доираи мушкилотҳои асосии душворасос татбиқи шаклҳои ҳамгирошудаи таҳсилот, пеш аз ҳама, проблемаи таъминоти кадрӣ бо мутахассисони дахлдор пеши назар меояд» [116;40].

Дар рафти мутобиқшавии иҷтимоии ХНШД бояд муҳити мусоид фароҳам оварда шавад, ки тарбияи дуруст, роҳнамоии ҷубронкунандаро ҳангоми кор бо ХНШД, ҷисмонӣ ва руҳӣ таъмин кунад ва рушди пурраро ҳамчун омили ҳамгироии муваффақонаи иҷтимоӣ таъмин намояд.

Татбиқи бодикқати барнома ва таҳияи он мувофиқ ва саривақтӣ буда, ба мо имконият медиҳад, ки ба ҳадафҳои муосири таълимӣ ноил шавем, ки натиҷаҳои таҷрибавӣ тасдиқ мекунанд. Эҷод ва рушди системаҳои нави ҳамаҷонибаи педагогӣ, ки соҳаҳои гуногуни ҳаёти ХНШД - ро инъикос мекунанд ва ягонагии онҳоро таъмин мекунанд, дар ҷомеаи муосир барои таъмини ҳамкории байни давлат, оила ва ташкилотҳои ҷамъиятӣ муҳим аст.

Таҳқиқоти муосир оид ба мутобиқшавии иҷтимоӣ-психологӣ ҳангоми таҳлили ин раванд, онро ҳамкории мустақим байни муҳити иҷтимоӣ, ҳаёти ҷамъиятӣ, гурӯҳҳои ХНШД мешуморанд. Ин муносибатҳо ҳамоҳангсозии талабот ва орзуҳои иштирокчиёноро осон мекунанд. Робитаи байни худбаҳодиҳӣ ва орзуҳои ХНШД нисбат ба қобилиятҳои воқеии онҳо ва шароити муҳити иҷтимоии онҳо, аз ҷумла сатҳ ва иқтидори рушди ҳам муҳити зист ва ҳам худи мутобиқшавиро осон гардонид. Рушд ва мутобиқшавии иҷтимоии ХНШД дар доираи муассиса ба як равиши ягона ниёз дорад, ки бояд ҳамгироии систематикӣ таҳқиқотро дар бар гирад, ки усулҳои муассиртарини мусоидат ба ин равандҳоро нишон медиҳанд. Ин равиш бояд ба концепсияи рушди шахсияти ҳамоҳанг, аз ҷиҳати ҷанбаҳои руҳӣ, эмотсионалӣ, ҳиссиётӣ ва ҷисмонӣ асос ёбад.

Хулосаи боби сеюм

Истифодаи воситаҳои таълимӣ, яке аз воситаҳои муҳимми мутобиқшавии ХНШД мебошад, ки дар рисола барои фаҳмиши камолоти зеҳнӣ, эмотсионалӣ ва ғайраҳо инъикос гардидааст. Системаи таълим барои ХНШД чӣ ношунаво ва чӣ сустшунаво, яъне муштарак низ такмилро тақозо мекунад. Ҳамаи ин аз зарурати ҳал намудани як қатор масъалаҳо ва таъмини фаъолияти муътадили ХНШД таълим мегирад, шаҳодат медиҳад.

Вазифаҳои мутобиқшавии ХНШД азхудо намудани дониш, маҳорат ва малакаҳои маҳз дониستاني забони имову ишора ва нутқи даҳонӣ дар синфҳои тайёри ва ибтидоӣ ба ҳисоб меравад. Танҳо дар ҳолате бо якдигар унс мегиранд, ки дорои маҳорати баланди ишоравӣ дошта бошанд. Барои мутобиқшавии ХНШД шароити зиндагӣ, муҳити таълимӣ, мазмуни таълим, ҷанбаҳои шахсӣ, тарбияи меҳнатӣ ва иҷтимоикунонии ХНШД дар ҷомеа баррасӣ мегардад. Ҷузъҳои зерини мутобиқсозии ММТ ҷузъҳои маърифатӣ дар фаъолияти таълимӣ, ҷузъҳои эмотсионалӣ барои ҳалли ҳаловат, эҳсосот, худбаҳодиҳӣ ва рафторӣ ҳавасмандгардониҳои рафтор ва дигар мақомҳоро асоси пешбаранда дар ММТ буда метавонад. Ба мутобиқшавии ХНШД бо имову ишораҳо дар ММТ муҳити иҷтимоӣ, омилҳои психологӣ, педагогӣ, маишӣ, тиббию биологӣ таъсир мерасонад. Мо дар таҳқиқоти худ масъалаи истифодабарии дарсҳои таълимӣ ва дарсҳои таълими меҳнатро истифода бурдем. Инчунин, маводҳои миллиро ба монанди гулдузӣ, зардӯзӣ дар маҳфилҳои эҷодӣ барои мутобиқшавии ХНШД, дар ҷараёни таълим ба қадри кифоя ғанӣ мегардонанд, дида баромад. Дар баробари ин шаклҳои гуногуни гузарондани машғулиятҳо, инчунин муҳфилҳои фанӣ барои мутобиқшавӣ аҳаммияти махсус пайдо мекунад.

Дар ҷараёни таълим хусусиятҳои хоси ҳар як хонанда таҷдиди назар карда шуда, қорҳои фардӣ ба назар гирифта мешавад. Ҳар як ХНШД имконият доранд, ки бо дарсҳои таълимӣ ва маҳфилҳои эҷодӣ байни якдигар дӯстӣ пайдо намоянд. Мутобиқшавӣ дар омодагии ХНШД ба иштироки мустақилона ва самаранок дар равандҳои ҷамъиятӣ ва меҳнатӣ ифода меёбад, дар ҳаёти маънавӣ ва маданияи ҷамъият ва муоширати муътадил бо хонандагони сутшунаво алифбои имову ишоратӣ ва нутқи шифоҳӣ ба роҳ монда шуд.

Ихтилоли гуногун ва ихтилоли саломатӣ, маҳдуди ҳаракат ва мустақилият, қобилияти маҳдуд барои мутобиқшавӣ аҳаммияти хоса дорад. Барои мутобиқшавии ХНШД машғул шудан бо намудҳои

муайяни фаъолиятҳои бозӣ, меҳнатӣ, кор бо дарсҳои таълимӣ, - ҳамаи ин сабабҳо мутобиқати иҷтимоии ХНШД - ро мустақиман мегардонад. Хусусияти мутобиқшавии иҷтимоии ин категорияи хонандагон бо мавҷудияти ҳолати махсус - норасоии иҷтимоӣ алоқаманд аст.

Дар ин боб бештар барои мондани овоз, ҳарф, калима, сохтани ҷумлаҳо истифода бурда шуд. Баъд аз омӯختани имову ишора ва алифбои дастӣ муошират хубтар ба роҳ монда шуд. Хонандагоне, ки дорои волидайнӣ нуқсони шунавоидошта мебошанд, ки дар оилаи ношунавоён ба дунё омадаанд, онҳо бо сабаби дониستاني имову ишора ба осонӣ мутобиқ шуданд. Хонандагоне, ки волидайнашон солим мебошанд, аз надониستاني забони имову ишора ба ММТ бо душворӣ мутобиқ шуданд. Сабабҳои дониستاني имову ишора мутобиқшавии ХНШД ба роҳ монд, онҳо бе душворӣ ба яқдигар мутобиқ шуданд, инчунин ба речаи нав одат карданд.

ХУЛОСАИ

натиҷаҳои асосии илмӣ кори диссертатсионӣ

Мо дар хулоса натиҷаҳои таҳқиқотро чунин арзёби менамоем:

Дар ҷаҳони имрӯза, бо афзоиши таваҷҷуҳ ба ММТ на танҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, балки дар тамоми ҷомеаи ҷаҳонӣ, мо бо муҳимтарин вазифаҳои таълими ММТ мувофиқи стандартҳои байналмилалӣ таълимӣ рӯ ба рӯ ҳастем: таҳаммулпазирӣ нисбат ба яқдигар ва эҳтиром ба ХНШД беҳтар ба роҳ монда шуд. Ҳамин тариқ, ММТ марказ ва сохтори асосии фазои миллӣ барои рушди пурраи маънавӣ ва ахлоқии шахс, шахрванди Тоҷикистон, бо таваҷҷуҳи махсус ба омодагӣ ба ҳаёти зеҳнӣ, шахрвандӣ, маънавӣ ва фарҳангӣ мебошад.

Мушкилоти мутобиқшавии иҷтимоии ХНШД дар ММТ дар айни замон, ки шароити иҷтимоию иқтисодӣ нисбат ба шахсияти одами солим талаботи махсусро ба миён меорад, яке аз вазифаҳои ҳалталаб, вале дар айни замон таъхирнопазир мебошад. Ба фикри мо, як барномаҳоро, ки самарабахштар ба назар мерасад ва ба категорияҳои гуногуни ХНШД кумаки ҳаматарафа расонад, ҷудо кардан душвор аст.

Дар доираи таҳқиқот, ки барои ноил шудан ба ҳадафҳо ва вазифаҳои зикршуда ва санҷиши фарзияи пешниҳодшуда равона шуда буд, мо ҳадафҳои зеринро таҳия кардем. Яке аз ҳадафҳои асосӣ таҳияи модели ҳамаҷонибаи таълимӣ, тиббӣ, таҳсилоти махсус ва машварати равонӣ барои мутобиқсозии бомуваффақияти ХНШД нофаҳмо буд. Ҳадафҳои асосӣ ҳангоми таҳқиқоти озмоишӣ муайян карда шуданд.

Ин ҳадаф асоси таҳлили таҷрибавӣ ва фарзияи пешниҳодшударо ташкил дод. Натиҷаҳои таҳқиқот ба мо имкон медиҳанд, ки хулосаҳои зеринро барорем.

- концепсияи мутобиқшавии иҷтимоии ММТ бояд ҷанбаҳои мушаххаси иҷтимоӣ ва педагогии ин гурӯҳи ХНШД - ро ба назар гирад;
- мутобиқшавии иҷтимоӣ бояд ҳамчун механизми ягона ва мақсаднок барои фаъол будан дар ҷомеа сохта шавад. Рушди

қобилиятҳои ХНШД ва кумак ба онҳо дар рушди худшиносии шахсӣ ҳадафҳои асосии системаи дастгирӣ мебошанд ва бояд ба рушди иқтисодии онҳо мусоидат кунанд.

- Мутобиқшавӣ ба ҳаёти ҳаррӯза, азхуд кардани алифбои дастӣ ва забони ишора дар ММТ бо ХНШД амалӣ карда шуд.

- Мутобиқшавии муваффақонаи иҷтимоии ММТ метавонад дар сурате ба даст оварда шавад, ки муҳити мусоиди эмотсионалӣ фароҳам оварда шавад, ки ислоҳи зухуроти рафтории марбут ба маҳрумият, шиддат ва изтиробро осон кунад. Ташкили фаъолиятҳои беруназсинфӣ эҷодӣ ва аҳаммияти иҷтимоӣ барои ХНШД худшиносии онҳоро афзоиш медиҳад, қобилиятҳои ҷисмонии онҳоро беҳтар мекунад ва ҳангоми муқаррар кардани муоширати ғайришифохӣ муносибати мусбатро афзоиш медиҳад.

Дар хулоса, бояд қайд кард, ки таҳқиқот мундариҷаи шурои равонӣ, тиббӣ ва педагогии ММТ-ро таҳия ва санҷидааст. Дар асоси маълумоти ҷамъоварӣ ва коркардшуда метавон хулоса кард, ки барномаи мукаммали пешниҳодшуда имкон медиҳад, ки хусусиятҳои психофизикии гурӯҳи хонандагони омӯхташуда, таҳияи корҳои фардӣ таълимӣ, барномаҳои табобат ва барқарорсозӣ ва расонидани кумаки иҷтимоӣ ба оилаҳое, ки нуқсони шунавоӣ доранд, ба назар гирифта шаванд.

Тибқи натиҷаҳои таҳқиқот ҷорӣ намудани барномаи мукамал, маҳорати касбии омӯзгорон ва дигар мутахассисони ММТ, инчунин иқтисодии эҷодии онҳоро ба таври назаррас беҳтар мекунад.

Амалӣ намудани як қатор чорабиниҳо самтҳои асосии ҳамкорӣ бо шӯрои равонӣ, тиббӣ ва педагогии ММТ-ро, ки ба дастгирии махсуси педагогӣ ниёз доранд, таъмини имкониятҳои баробар барои хонандагони солим, ҳамгироии шурои равонӣ, тиббӣ ва педагогии муассисаи таҳсилоти миёна ба ҷомеа ва таъмини зиндагии мустақилонаи

оянда ва беҳтар шудани саломатии ҷисмонӣ ва руҳии онҳо муайян мекунад.

Хулоса, асосҳои назариявии мутобиқшавии хонандагони ношунаво ба ҳаёти муассисаҳои махсуси таҳсилотӣ аз омӯзгорону нуқсоншиносон, психологон ва коргарони иҷтимоӣ асоси дустӣ ва мутобиқшавии ҷомеа ба ҳисоб меравад. Барои мутобиқшавӣ мазмуни асосии амалисозии салоҳияти этнофарҳангӣ, эҳтироми яқдигар, баробарҳуқуқӣ, озодӣ мафҳуми асосии мутобиқшавӣ мебошад.

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаи кори таҳқиқотӣ:

1. Ба Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод карда шавад, ки дар нақшаҳои фанҳои интихобӣ забони имову ишора ва алифбои дастӣ илова карда шавад.

2. Омӯзгорони ММТ вазифадор карда шаванд, ҳамасола дар мизҳои мудаввар, конференсҳои илмӣ методӣ ширкат варзида, мақолаҳои илмӣ маҳз барои хонандагони нуқсонӣ шунавоидошта таълиф намуда, барои чоп пешниҳод намоянд.

3. Дар ММТ штати психологӣ, нуқсоншинос ташкил карда шавад, зеро барои мутобиқшавии ХНШД тавсия ва пешниҳодҳои мутахассисон баромадан аз ҳолатҳои руҳӣ (аффект, стресс) барои ҳамкориҳои волидайн ва омӯзгорон ба роҳ монда шавад.

4. Дарсҳои фардӣ барои артикулятсияи овоз, мондани ҳарф ба нақшаи дарс ҷой дода шавад, зеро дарсҳои фардӣ аз ҳисоби дигар фанҳо натиҷаи дилхоҳ дода наметавонад, ин ҳамчун фанни алоҳида ҳисобида шавад.

5. Маҳфилҳои фанни барои интихоби касби оянда ҷоннок карда шавад, роҳбарони маҳфил аз нафароне интихоб карда шаванд, ки мутахассиси махсус сурдопедагог бошад.

6. Аз Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон хоҳиш карда шавад, ки дар ММТ танҳо мувофиқ ба ихтисосҳои махсус барои

фаъолияти омӯзгорӣ ба кор таъмин карда шавад, зеро надониستاني забони имову ишора ба дигар мутахассисон хос намебошад.

7. Омӯзгорони ММТ вазифадор карда шаванд, ки барои ҳар як фанни таълимӣ барномаи таълимӣ, барои ҳар як маҳфили эҷодӣ нақшаи дурнамоӣ омода карда, барои тасдиқ ба директорони ММТ пешниҳод намоянд.

РҶҶХАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

Санадҳои меъёрӣ - ҳуқуқӣ

1. Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак - 1990. - 58 с.
2. Конвенсияи байналмиллалӣ оид ба маъҷубон - 2018. - 32 с.
3. Консепсияи таҳсилоти фарогир (инклюзивӣ) самтҳои асосии рушди таҳсилоти фарогир - 2011. - 12 с.
4. Конвенция о правах ребенка. ООН. Нью-Йорк, 1989. - 107с.
5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон». 5.10.2009. 3 - 4 с.
6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулият барои таълиму тарбияи кӯдак» 20 июн 2024.
7. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» - 27 декабри соли 1993
8. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи иҷтимоии маъҷубон» - 2010. 16 с.
9. Консепсияи милли тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 3 - Марти соли 2006. №94 32 с.
10. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ. - Душанбе-2011.
11. Стратегияи таҳсилоти фарогир дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2045 ба қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 сентябри соли 2025, № 515
12. Эъломияи умумии ҳуқуқи башар. Душанбе: 2010. - 6 с.

Монография ва китобҳо

13. Агаджанян Н.А. Адаптация и резервы организма. [Текст] / Н.А. Агаджанян // - Москва: 1983. - 176 с.
14. Аксенова Л.И. Социальная педагогика в специальном образовании. [Текст] / Л.И.Аксенова // - М: 2001. 192с.
15. Алексеева И.Н., Филоненко-Алексеева А.Л. Развитие творческих способностей у старших дошкольников с нарушенным

слухом. [Текст] / И.А. Алексеева, А.Л.Филоненко-Алексеева// – М: Советский спорт, 2007. - 156 с.

16. Аловатшоев Ҷ. Инкишофи нутқ барои кӯдакони ношунаво. [Матн] / Ҷ.Аловатшоев // - Душанбе: 2010. - 112с.

17. Амонашвили Ш.А. Здравствуйте, дети! [Текст] / Ш.А. Амонашвили /. - Москва: 1984. - 297с.

18. Андреева Д.А. О понятии адаптации. Исследование адаптации студентов к условиям обучения в ВУЗе / Д.А.Андреева - Человек и общество. [Текст] /Д.А. Андреева // - Москва: 2000 - 235 с.

19. Андреева Г.М. Социальная психология: Учебник для высших учебных заведений / Г.М.Андреева. [Текст] / Г.М. Андреева // - М., 2012. – 364 с.

20. Аркин Е. А. Ребёнок и его игрушка в условиях первобытной культуры. - М.: Гос. центр. науч.-иссл. ин-т охраны здоровья детей и подростков, [Текст] / Е.А.Аркин // - М:1935. - 95 с.

21. Астапов В.М. Введение в дефектологию с основами нейро- и патопсихологии. [Текст] / В.М.Астапов // - М: 1994. - 216 с.

22. Афанасьев В.Ф. Этнопедагогика нерусских народов Сибири и Дальнего Востока. [Текст] / В.Ф. Афанасьев // - Якутск, 1979. - 184 с.

23. Бадалян Л.О. Детская неврология: Учеб. пособие [Текст] // Л.О.Бадалян. - 6-е изд. - М.: Медпресс-информ, 2021. - 608 с.

24. Басова А.Г. История обучения глухонемых. [Текст] / А.Г. Басова // - Москва. 1940. - 47с.

25. Басова А.Г., Егоров С.Ф. История сурдопедагогики [Текст] /А.Г.Басова // - М.: Пров., 1984. - 295 с.

26. Белов В.П. Реабилитация: содержание и предпосылки. - В кн. Методологические и организационные вопросы инвалидов. [Текст] / В.П. Белов // - М.5 1973. - 85 с.

27. Березин Ф. Б. Психическая и психофизиологическая адаптация человека. [Текст] / Ф. Б. Березин // - Ленинград: Наука, 1988. - 270 с.

28. Битянова М.Р. Адаптация ребенка в школе: диагностика, коррекция, педагогическая поддержка [Текст] / М.Р. Битянова // - Москва: Образовательный центр «Педагогический поиск», 1997. - 112 с.
29. Блейлер Э. Аффективность, внушение, паранойя.- М.: [Текст] / А. Блейлер // - ВИНТИ, 2001. - 208 с.
30. Богданова Т.Г. Сурдопсихология: Уч. пос. для студентов высших пед. учебных заведений. [Текст] / Т.Г. Богданова // - М.: Издательский центр " Академия", 2002. - 224 с.
31. Боскис Р.М. Глухие и слабослышащие дети. [Текст] / Р.М. Боскис // - М.: Издательство АПН РСФСР, 1963. - 335 с.
32. Боскис Р.М. Учителю о детях с нарушениями слуха. [Текст] / Р.М. Боскис // - М.: Проев., 1975. - 144с.
33. Букин Н.И. Основы трудовой деятельности при нарушениях слуха [Текст] / Н.И.Букин // отв.ред НИИ педагогики. Кишинев: Штиинца, 1988. - 202с.
34. Вайзман Н.П. Реабилитационная педагогика. [Текст] / Н.П. Вайзман // – М.: Аграф, 1996. – 160с.
35. Василенко Л.В. Детская инвалидность: социальные аспекты реабилитации. [Текст] / Л.В. Василенко // - М., 1992. - 169с.
36. Венгер А.А, Выготский Л.С, Леонгард Э.И. Отбор детей в специальные дошкольные учреждения (из опыта психолого-педагогического обследования) [Текст] / А.А. Венгер, Г.Л. Выгодская, Э.И. Леонгард /. - М.: Просвещение, 1972. - 143 с.
37. Верещагин В.Ю. Философские проблемы теории адаптации человека. [Текст] / В.Ю. Верещагин // - Владивосток.: Изд-во Дальневост. ун-та, 1988. - 163с.
38. Власова Т.А., Певзнер М.С. О детях с отклонениями в развитии. -[Текст] / Т.А. Власова, М.С. Певзнер // - М.: Просвещение, 1973. - 175с.
39. Волков Г.Н. Этнопедагогика. [Текст] / Г.Н Волков // - Москва, 1999. 200с.

40. Выгодская Г. Л. Обучение глухих дошкольников сюжетно-ролевым играм. [Текст] / Г.Л. Выгодская. // - М.: Просвещение, 1975. - 174 с.
41. Выгодская Г.Л. Руководство сюжетно-ролевыми играми глухих дошкольников. [Текст] / Г.Л. Выгодская // - М.: Просвещение, 1964. – 155 с.
42. Выготский Л.С. Основы дефектологии. [Текст] / Л.С. Выготский // - М.: Просвещение, 1995. - 527с.
43. Георгиева И.А. Социально-психологические факторы адаптации личности в коллективе. [Текст] / И.А. Георгиева. - Ленинград, 1985. - 216 с.
44. Георгиевский А.Б. Эволюция адаптации: историко-методологическое исследование. [Текст] / А.Б. Георгиевский. - Ленинград: Наука, 1989. - 187 с.
45. Гозова А.П. Букин Н.И. Психология трудового обучения глухих. [Текст] / А.П. Гозова, Н.И.Букин // - М., Педагогика 1979. – 24с.
46. Дарвин Ч. Происхождение видов. [Текст] / Ч. Дарвин // - Собр. соч. Т.3., – М: 1939.
47. Дарвиш, О.Б. Возрастная психология: Учебное пособие [Текст] / О.Б. Дарвиш. Под ред. В.Е. Ключко. - Москва: КДУ, Владос-Пр., 2013. - 264
48. Дичев Т.Г. Адаптация и здоровье, выживание и экология человека. [Текст] / Т.Г. Дичев // - М: Витязь, 1994. - 324 с.
49. Дичев Т.Г. Проблема адаптации и здоровья человека (методологические и социальные аспекты). [Текст] / Т.Г. Дичев // - М.: Медицина, 1976. - 184 с.
50. Доллард Д. Психологические проблемы агрессии в социальных отношениях» представлены результаты многолетней научно. [Текст] / Д. Доллард // - М: 2014 – 261с.
51. Дьячков А.И. Дефектологический словарь / Гл. ред. [Текст] / А.И. Дьячков // -2-е изд., доп. - М.: Педагогика, 1970 - 504с.

52. Дьячков А.И. Дидактика школ глухих детей: Учебное пособие для студентов-заочников дефектологических факультетов педагогических институтов и учителей школ глухих. [Текст] / А.И. Дьячков // - М: Просвещение, 1968. - 80 с.

53. Занков Л.В., Н.К.Индик Избранные педагогические труды. [Текст] / Л.В.Зверев, Н.К.Индик Составитель - М.: Педагогика, 1990. - 424 с.

54. Засенко В.В. "Подготовка глухих учащихся к самостоятельной трудовой деятельности". [Текст] / В.В.Засенко // - Киев 1990, стр. - 83 с.

55. Засенко В.В. Подготовка глухих учащихся к самостоятельной трудовой деятельности. Пособие для учителя [Текст] / В.В.Засенко // - Киев: рад.шк 1990. - 100 с.

56. Зеваров Х., Мирсаидова Ш., Чураев Ч. Кори иҷтимоӣ бо маъҷубон. [Матн] / Х.Зеваров, Ш.Мирсаидова, Ч.Чураев // - Душанбе 2017 С. 267

57. Зикеев А.Г. Развитие речи слабослышащих учащихся. [Текст] / А.Г. Зикеев // - М.: Педагогика, 1976. - 240с.

58. Зотова О.И., Кряжева И.К. Некоторые аспекты социально-психологической адаптации личности // Психологические механизмы регуляции социального поведения. [Текст] / О.И. Зотова, И.К. Кряжева // - М.: Наука, 1979. - 335 с.

59. Зыков С.А. Проблемы сурдопедагогики. [Текст] / Сост. Т.С. Зыкова // - М.: Загрей, 1997 - 232 с.

60. Зыкова Т.С. Обучение глухих школьников планированию речевой деятельности на уроках развития речи. [Текст] / Т.С.Зыкова Дефектология. 1990. № 1. - 45 с.

61. Иматзода Л., Туронов С. Хусусияти педагогӣ-психологии кӯдакони дорой нуқсонҳои нутқӣ. [Матн] / Л.Иматзода, С. Туронов // – Душанбе: 2013. - 60 с.

62. Иматзода Л., Қувватов С. Инкишофи нутқ. [Матн] / Л.Иматзода, С.Қувватов // - Душанбе: 2020. - 128 с

63. Калпиков И.С. Цивилизация и адаптация. [Текст] / И.С. Калпиков // - М.: Прогресс, 1994. - 240с.
64. Каримова И., Сулаймонов С., Мачидова. Б. Донишномаи таҳсилоти фарогир. [Матн] / И. Каримова, С.Сулаймонов, Б.Мачидова // - Душанбе: 2013. - 425 с.
65. Катков И.П., Кузнецова В.В. Основные направления развития медико - социальной помощи семьям, имеющим детей-инвалидов. [Текст] / И.П. Катков, В.В. Кузнецова // НИИ им. Н.А. Семашко. - М., 1992. – 237с.
66. Кащенко В.П. Педагогическая коррекция. Исправление недостатков характера у детей и подростков [Текст] / В.П. Кащенко // – Москва: Издательство Юрайт, 2025. - 231 с
67. Королева И. В. Развивающие занятия с детьми с нарушением слуха раннего возраста [Текст] / О.В. Королева // . Санкт Петербург. - 2017. 176 с.
68. Крысько В.Г. Этническая психология. [Текст / В.Г. Крысько. // – Москва: Издательский центр «Академия», 2004. - 320 с
69. Кряжева И.К. Социально-психологические факторы адаптированности личности [Текст] /И.К. Кряжева. // – М., 1993. - 188 с.
70. Кукушкина О. Дети с кохлеарными имплантами. Улучшение восприятия окружающего мира и речи у глухих людей. [Текст] / О.И.Кукушкина, Э.Л. Гончарова, Н.Малофеев, Э.Р.Баенская, О.Никольская, Г.А.Таваркиладзе, В.В.Бахшинян, И.И.Кукушкин, М.Р. Хайдарпашич. - М.: Национальное образование, 2017 - 208 с.
71. Қувватов С., Раҳмонов З. Имову ишора. [Матн] / С.Қувватов З. Раҳмонов // қисми 1 - Душанбе: 2015. - 430 с.
72. Қувватов С., Раҳмонов З. Олигофренопедагогикаи умумӣ. [Матн] / С.Қувватов, З. Раҳмонов // – Душанбе: 2017. – 155 с.
73. Қувватов С., Раҳмонов З. Талаффуз. [Матн] / С.Қувватов З. Раҳмонов // қисми 2 - Душанбе: 2019. - 167 с.

74. Қувватов С. Талаффуз барои синфи 1 - 2. [Матн] / С.Қувватов // - Душанбе 2010. - 128 с.
75. Лебединский В.В. Нарушения психического развития у детей. [Текст] / В.В. Лебединский // - М.: МГУ, 1985. - 166с.
76. Лебединской К.С. Актуальные проблемы диагностики задержки психического развития детей / Под ред. [Текст] / К.С. Лебединской. // – М.: Педагогика, 1982. – 127 с.
77. Левин Д.А. Динамическая психология: Избранные труды. [Текст] / Д.А. Левин под. Общ. Ред. Д.А.Леонтьева, Е.Ю.Патяевой – Москва 2001 - 572 с.
78. Леонгард Э.И. Самсонова Е.И., Иванова Е.А. Нормализация условий воспитания и обучения детей с ограниченными возможностями в условиях инклюзивного образования. (Методическое пособие). Что важно знать родителям, воспитателям и учителям при обучении и воспитании детей с нарушением слуха, [Текст] / Э.И. Леонгард, Е.И. Самсонова, Е.А. Иванова // - Москва, МГППУ / Отв. ред. С.А. Войтас - М.: МГППУ, 2011. - 278 с.
79. Марусева А.М. Аудиологические основы реабилитации детей с нейросенсорной тугоухостью. [Текст] / А.М. Марусева // - Л.: Медицина, Ленингр. Отд - ние, 1979.
80. Мастюкова Е.М., Московкина А.Г. Они ждут нашей помощи. [Текст] / Е.М. Мастюкова, А.Г. Московкина // – М.: Педагогика, 1991. - 160с.
81. Махмадиева М. Усулҳои муоинаи ташхиси логопедӣ дар кӯдакони дорои нуқсонҳои нутқ. [Матн] / М.Маҳмадиева // – Душанбе: 2021. - 122 с.
82. Маҷидова Б., Юнусова Н. Асосҳои таҳсилоти фарогир. [Матн] / Б. Маҷидова, Н. Юнусова // - Душанбе 2023.
83. Маҷидова. Б., Дадабоева М. Асосҳои логопедия. [Матн] / Б.Маҷидова. М.Дадабоева // - Душанбе: 2018. - 138 с.

84. Михальчи Е.В. Инклюзивное образование. [Текст] / Е.В. Михальчи // М: 2020. 84с.
85. Московкина А.Г. Проблема социальной адаптации и социальной защиты лиц с недостатками генотипа. [Текст] / А.Г. Московкина // Дефектология. 1994. №1. - 83 с.
86. Негматов С.Э. Компетентностный подход языком образования. [Текст] / С.Э. Негматов // - Душанбе ТНУ. 2022 – 148 с.
87. Нуров А. Педагогикаи этникӣ ва халқи мардуми тоҷик. [Матн] / А. Нуров // - Душанбе: 2008. - 299с.
88. Обидова М., Қадамшоева О. Табобати кӯдакони лакнатзабон бо воситаи афсона. [Матн] / М.Обидова, О.Қадамшоева // - Душанбе: 2013. - 50 с.
89. Петровский В.А. Психология неадаптированной активности. [Текст] / В.А. Петровский // - М.: Горбунок, 1992. - 224 с.
90. Рамазонова Р.С. Методикаи меҳнати хонандагони ақланақибмонда дар мактаби ёрирасон. [Матн] / Р.С. Рамазонова // - Душанбе - 2025. 367 с.
91. Рау Ф.Ф. Слезина Н.Ф. Произношение. (2 класс школы глухих). [Текст] / Ф.Ф. Рау, Н.Ф. Слезина // - М.: Просвещение, 1985. - 176 с.
92. Рау Ф.Ф. Устная речь глухих. [Текст] / Ф.Ф. Рау // - М.: Педагогика, 1973. - 304
93. Растигеев А.П. Социальная адаптации и ответственность личности. [Текст] / А.П. Растигеев. – Барнаул, 1984. – 75 с.
94. Рахманов В. М. Способ улучшения восприятия слуха у больных с нейросенсорным нарушением слуха. [Текст] / В.М Рахманов // – Харьков изд - во «Основа», 1990. - 168 с.
95. Рахманов В.М. Медико-социальные аспекты воспитания и обучения детей с нарушением слуха. [Текст] / В.М. Рахманов // - Харьков, 1990.

96. Рахманов В.М. Применение психотерапии для улучшения слухового восприятия больных с нейросенсорным нарушением слуха: метод. реком. [Текст] / В.М.Рахманов // - М.: МЗ СССР 1986;

97. Речицкая Е.Г. Проблемы обучения и воспитания детей с нарушением слуха: Сб. науч.тр. / Отв. ред. [Текст] / Е.Г.Речицкая. // - М.: МГЛУ им. В.И.Ленина, 1994. - 104 с.

98. Сапожников, Я. М. Современные методы диагностики и коррекции тугоухости и глухоты у детей [Текст] / Я. М. Сапожников, М. Р. Богомильский // - М.: Икар, 2001. - 247 с.

99. Сахно А.В. Методологическое значение проблемы адаптации для теории и практики современной медицины // Методологические и социальные проблемы медицины и биологии [Текст] / А.В. Сахно // - М., 1983.

100. Тонковой-Ямпольской. Р.В. Социальная адаптация детей в дошкольных учреждениях. [Текст] / Под ред. Р.В. Тонковой-Ямпольской и др. – М.: Медицина, 1980. - 232с.

101. Усова А.В. Психолого - дидактические основы формирования у учащихся научных понятий. [Текст] / А.В. Усова - Челябинск, изд-во Челябинского государственного педагогического университета «Факел», 2000.

102. Хрипковой А.Г., М.В. Антроповой. Адаптация организма учащегося к учебным и физическим нагрузкам [Текст] / Под ред. А.Г. Хрипковой, М.В. Антроповой. // - М.: Педагогика, 1982. - 182с.

103. Цукерман И.В. Обучение глухих и слабослышащих в вузах и техникумах и их последующая трудовая деятельность // Совершенствование учебно-воспитательной работы в вечерних и профессиональных школах для глухих и слабослышащих. [Текст] / И.В. Цукерман // - Л., 1986.

104. Шматко Н. Если ребенок не слышит. [Текст]: пособие для учителя / Н. Д. Шматко, Т. В. Пелимская; Предисл. и прил. Е. А. Корсунская. - 2-е изд., перераб. - М.: Просвещение, 2003 - 204 с.

105. Шодмонов Ш. Роҳнамои омӯзгор. [Матн] / Ш.Шодмонов // – Душанбе: 2017. - 171с.

106. Шпак Л.Л. Социокультурная адаптация в советском обществе. Философ. - социол. [Текст] / Л.Л. Шпак // - пробл. Красноярск: изд-во Красноярского ун-та, 1991. - 231 с.

107. Элкони́н Д.Б. Психология игры. [Текст] / Д.Б. Элкони́н. // - М: 1978. - 304с.

108. Яцунова, О. А. Не такая, как все [Текст] / О.А. Яцунова; послесл. Г. Л. Выгодская. - Нижний Новгород: Русский купец. 1993. 126 с

Автореферат ва диссертатсияҳо

109. Георгиевский А.Б. Философское содержание и функции теории адаптации: [Текст] / Автореф. дис. д-ра философ, наук. - Л., 1985. - 18с.

110. Дадабаева М. Организационно – педагогические особенности обучения детей с нарушением слуха в Республике Таджикистан. [Текст] / М. Дадабаева / Кандидатская диссертация. – Душанбе., 2016. - 160 с.

111. Кряжева И.К. Социально-психологические факторы адаптированности: [Текст] / И.К. Кряжева Дис. ... канд. психол. наук. - М., 1980. - 2 00 с.

112. Растова Л.М. Социальная адаптация личности в коллективе. [Текст] / Л.М. Растова Автореф. дис. канд. филос. наук. Томск, 1973. 22 с.

113. Салямова Д. Заминаҳои пайдошавии лакнатзабонӣ дар кӯдакон ва технологияи бартарафсозии он”. [Матн] / Д.Салямова // Рисолаи номзадӣ. - Душанбе: 2024. - 177 с

114. Свиридов И.А. Социальная адаптация личности в трудовом коллективе [Текст] / И.А. Свиридов // Автореф. дис. канд. филос. наук. – Л., 1974. - 22 с.

115. Хохлова А. Ю. Интеллектуальное развитие глухих детей из семей глухих и слышащих родителей: [Текст] / А. Ю. Хохлова автореф. дис. ... канд. психол. наук. - М., 2007. - 24 с.

116. Ҳакимова Ҷ.С. Махсусиятҳои дидактикии ташкили фаъолияти таълимӣ дар шароити таҳсилоти фарогир автореферат [Матн] / Ҷ.С.Ҳакимова // Душанбе. 2019. 54 с.

117. Ҳақназаров Т.М. Ислоҳномаи нуқсонҳои нутқи кӯдакони синни томактабӣ тавассути технология ва барномаҳои компютерӣ. [Матн] / Т.И.Ҳақназаров // Автореферати рисолаи номзадӣ. - Душанбе: 2023. - 54 с.

118. Ҳочибоева Р. Усули арт-терапия ҳамчун воситаи ташҳис ва ислоҳномаи психологӣ ҳолати стрессии шахс. [Матн] / Р. Ҳочибоева // Рисолаи номзадӣ. - Душанбе: 2025. - 237 с.

Мақолаҳо аз матбуот ва маҷмуаҳои илмӣ

119. Аббакумова А.А. Психолого - педагогическое сопровождение процесса адаптации ребёнка с овз в инклюзивной группе. [Текст] / А.А.Аббакумова // Перм -2017. 167-171

120. Алиев Р. Маълумот дар бораи садои “О” ва роҳҳои омӯзиши он барои ношунавоён. [Матн] / Р. Алиев, // - Душанбе: 2021. 196 - 200 с.

121. Аликина Е.Л. Проблемные моменты социализации обучающихся по адаптированным образовательным программам для детей с интеллектуальными нарушениями. [Текст] / Е.Л. Аликина // Перм -2017. 266-268

122. Алимардонова З., Салимова М. Забони ишора ва усулҳои омӯзиши он дар мактаби ношунавоён. [Матн] / З.Алимардонова, М.Салимова // - Душанбе: 2024. с. 158 - 161

123. Андерсон Р.Д. Нейропсихологические исходы у глубоко недоношенных детей / Дж. Андерсон // Семин. Плод. Неонатальная медицина. [Текст] / Р.Д. Андерсон // - 2014. с. 90 - 96.

124. Андиман С.Л. Кора головного мозга, покрывающая перивентрикулярную лейкомаляцию: анализ пирамидных нейронов. [Текст] /С.Л.Андиман // - Вашингтон - 2010. с. 803 - 814.

125. Асозода Б. Омӯзиши таъсири омилҳои манфӣ ба солимии падар, модар ва кӯдаки оянда. [Текст] / Б. Асозода // - Душанбе: - 2024 с. 309 - 314

126. Бацаева З.И. Состояние и перспективы развития специального образования в России. / Актуальные проблемы обучения, адаптации и интеграции детей с нарушением развития. [Текст] / З.И. Бацаева // - СПб., Образование, 1995. с. 10 - 12.

127. Берт Г.П. Клиническая характеристика глухих детей со сложным дефектом. [Текст] / Г.П. Берт // - Дефектология. 1998. № 6. с. 10 - 12.

128. Бертынь Г.П. Клиническая характеристика глухих детей со сложным дефектом. [Текст] / Г.П. Бертынь // – Дефектология. 1998. №6. с. 9 - 15.

129. Богданова, Т.Г. Исследования мышления людей с нарушениями слуха: проблемы и перспективы [Текст] / Т.Г. Богданова // Вестник Волгоградского государственного педагогического университета.- 2009. - с. 167 - 171.

130. Вагнер А. А. О диагностике умственного развития детей. [Текст] / А. А. Вагнер // – Дошкольное воспитание. 1977. № 1. с. 47 - 51.

131. Власова Т.А. Современное состояние исследований по изучению, обучению и трудовой подготовке аномальных детей [Текст] / Т.А. Власова // Дефектология. 1984. №4. с. 3 – 7.

132. Волошинов Д. В., Зюриков М. А. Актуальные проблемы социальной адаптации людей с нарушенным слухом и их решение посредством информационных технологий. [Текст] /Д.В. Волошинов М.А., Зюриков. // СПбГУТ № 2. 2025 1-10

133. Вор. В. Развитие речи и языка у глубоко недоношенных детей / В.Вор // Семин. Неонатальная медицина. [Текст] / Фетал - 2014. - т. 19, вып. 2. - с. 78-83. doi: 10.1016/j.siny.2013.10.007.

134. Гальперин П.Я. Психология мышления и учения о поэтапном формировании умственных действий. В книге: Психологическая наука в СССР. [Текст] / П.Я.Гальперин // - М.: 1966. - с. 236 - 277.

135. Гапонова С.А. Особенности адаптации студентов вузов в процессе обучения [Текст] / С.А. Гапонова. // - Психологический журнал. - 1999. - Т. 15, № 3. - с. 131 - 135.

136. Гозова А.П. Решение задач на соотношение части с целым. // Психология глухих детей. / Под ред. И.М.Соловьева, Ж.И.Шиф, Т.В.Розановой, Н.В.Лшковой. М.: Педагогика, 1971. с. 209 – 211

137. Голицина, Н.В. Особенности формирования социальных представлений у детей дошкольного возраста с нарушением слуха [Текст] / Н.В. Голицына // Логопедическое искусство сегодня: научный подход. Журнал. - 2012. - № 2 (36).- с. 5 - 8.

138. Гончарова Е.Л., Кукушкина О.И. Внутренний мир человека как предмет изучения в специальной школе: опыт проектирования нового содержания обучения [Текст] / Е.Л. Гончарова, О.И.Кукушкина // Дефектология. 1998. №3. с. 3 – 12

139. Гончаренко М.С., Малетина Н.Л. Социально-бытовая адаптация детей с расстройствами аутистического спектра. [Текст] / М.С.Гончаренко, Н.Л.Малетина //М:2026. 51- 54

140. Гордон Л.А. Социальная адаптация в современных условиях [Текст] / Л.А. Гордон // - СОЦИС-1994. - №8-9. с. 3 - 16.

141. Ғафорода Х., Омӯзиши имову ишора дар мактабҳои махсус. [Матн] / Х.Ғафорода // – Душанбе 2024. с. 132 - 136

142. Денисова О.А., Заболтина В.В., Леханова О.Л., Казанская В.Л. Обучающиеся с нарушениями слуха. [Текст] / О.А. Денисова, В.В. Заболтина, О.Л. Леханова, В.Л. Казанская // . 128 - 134

143. Джураева Н.Я., Ташпулатова Ф.А. Применение специализированных компьютерных технологий при обучении слабослышащих и глухих детей. [Текст] / Н.Джураева, Ф.Ташпулатова / - Душанбе 2024. с. 74 - 79

144. Добровольская Т.А., Шабалина Н.Б. Инвалид и общество: социально-психологическая интеграция. [Текст] / Т.А. Добровольская, Н.Б. Шабалина // – Социологические исслед., 1991, №5, с. 3 - 7.

145. Дунаева З.М., Ростягайлова Л.И. Итоги клинико-психолого-педагогического обследования учащихся вторых классов коррекционно-развивающего обучения школ Москвы. [Текст] / З.М. Дунаева, Л.И. Ростягайлова // Дефектология. 2000. №6. с. 40 – 44.

146. Заринаи Ф, Танибекова А, Таълими кӯдакони ношунаво ва роҳу усулҳои он дар ҷараёни таълим. [Матн] / Ф.Зарина А.Танибекова // - Душанбе 2014 с. 280 - 283

147. Засенко Н.Ф. Основы сурдопедагогики / [Текст] / Н.Ф. Засенко - К.: КД П, 1990. - с. 21 - 23.

148. Иззатова М.И. Ташаккули технологияи салоҳиятнокии касбӣ дар раванди таълими хонандагони синфҳои ибтидоӣ. [Матн] // М.И. Иззатова. - Душанбе: 2025. с. 283 - 392.

149. Истомина Н.Ю., Кунина Н.А., Постнова И.Г. Реализация программы социальной адаптации детей-инвалидов и обучающихся с овз в профессиональной организации. [Текст] / Н.Ю.Истомина, Н.А.Кунина, И.Г.Постнова // Орехово-Зуево -2018. 76 -81

150. Кондрашин В.И. Влияние особенностей развития детей сирот с ЗПР на их социальную адаптацию в условиях школы-интерната. [Текст] / В.И. Кондрашин // - Дефектология. 1991. №1. с. 49 - 53.

151. Крайнова Ю.Н. К вопросу об адаптации младших подростков к новым условиям обучения в средней школе. [Текст] / Ю.Н. Крайнова // Вестник КГУ им. Н.А. Некрасова. Т. 14 2008. с. 178 - 182.

152. Қувватов С. Мушкилоти забони ишора ва роҳҳои ҳали он дар ҷомеа. [Матн] / С.Қувватов // - Душанбе 2021. с 80 – 85

153. Қувватов С. Раҳмонов З. Нарасидани муҳити забони ва зарари он ба ношунавоён. [Матн] / С.Қувватов З.Раҳмонов // - Душанбе 2021. с. 75 - 80

154. Қувватов С.Д., Алимардонова З. Ҳуқуқҳои забоншиносии ношунавоён дар шароити густаришҳои гуманизми ҷаҳонӣ. [Матн] / С.Д.Қувватов, З.Алимардонова // - Душанбе 2024. с. 152 - 158
155. Қувватов С.Д., Ғанизода Ф.А. Методҳои таълими кӯдакони ношунаво дар муассисаҳои махсуси кишвар. [Матн] / С.Д.Қувватов Ф.А. Ғанизода // – Душанбе 2024. с. 136 - 139
156. Луфов М.Т. Ташаккули шахсияти кӯдакони ношунаво дар психологияи махсус. [Матн] / М.Т. Луфов // - Душанбе 2024. с. 139 - 143
157. Лях Г.С., Марусева А.М. О состоянии слуховой чувствительности слабослышащих детей специализированных детских садов. [Текст] / Г.С. Лях, А.М. Марусева // - Дефектология. - 1973.-№ 4. с. 61 - 64.
158. Мамайчук И.И. Психологическая помощь детям с проблемами в развитии. [Текст] / И.И. Мамайчук // - СПб.: Речь, 2001. с. 36 - 80.
159. Матулене, Г.О. Социальной адаптации к деятельности [Текст] / Г. Матулене // Психол. журн. 2002. № 5. с. 108 - 112.
160. Мениқулова С., Самадова П. Шароити иҷтимоии педагогии ба ҳаёти мактаб мутобиқ намудани хонандагон ба синфи якум. [Матн] / С.Мениқулова П.Самадова // - Душанбе 2021. с. 111 - 115
161. Милославова И.А. Адаптация как социально-психологическое явление // Социальная психология и философия. [Текст] / И.А. Милославова // - Л., ЛГПИ, 1973. - с. 112 - 113.
162. Мирзоева С. Психологияи тарбияи оилавии кӯдакони имконияташон маҳдуд. [Матн] / С. Мирзоева // - Душанбе 2024 с. 148 - 153
163. Морозов В. Опыт реабилитационной педагогики 20-х гг. [Текст] / В. Морозов // Начальная школа. 1996. №9. с. 10 - 12.
164. Мудрик А.В. Обособление человека как социально-педагогическая проблема [Текст] / А. В. Мудрик // Сибирский педагогический журнал. 2024. - № 5. с. 7 - 13.

165. Мудрик А.В. Социальная психология воспитания (краткая экспликация и субъективные заметки) [Текст] / А.В. Мудрик // Сиирский журнал. 2017. №1. - С.124-130.

166. Музафарова Е.А. Технологии инклюзивного образования как средства для создания безбарьерного обучения детей с ОВЗ. [Текст] Е.А. Музафарова Образование и воспитание. [Текст] / Е.А.Музафарова. Душанбе. 2016. №5. – С.89-91.

167. Муминова М., Шарипов Ҷ., Қодирова Н. Нутқи имову ишораи ношунавоён дар таълим. [Матн] / М.Муминова, Ҷ.Шарипов, Н.Қодирова Душанбе. 2021. – С.207-213.

168. Назарова Н.М. Работа сурдопедагога с родителями глухих учащихся // Совершенствование процесса обучения и воспитания глухих и слабослышащих учащихся: [Текст] / Н.М. Назарова. Сб. науч. трудов. - М.: МГПИ. 1984. – С.42-50.

169. Раку А.И. Взаимодействие вспомогательной школы и семьи в социальной адаптации учащихся. Кишинев. 1982. - С.52-74.

170. Рамазонова Р., Самадова Ш. Проблемаҳои психологию педагогии мутобиқшавии хонандагони маъюб ба мактаб. [Матн] / Р.Рамазонова Ш.Самадова. Душанбе. 2021. - С.42-47.

171. Рамазонова Р., Сатторов Қ. Моҳият ва мазмуни концепсияи «Мутобиқшавии иҷтимоию педагогии хонандагони нуқсонӣ нутқдошта». [Матн] / Р.Рамазонова Қ.Сатторов. Душанбе. 2021. - С.32-38.

172. Рамазонова Р.С., Сатторов Қ.Н. Роҳу усулҳои ташаккули қобилиятҳои эҷодӣ дар мутобиқшавии хонандагони имконияташон маҳдуд ба таҳсилоти иловагӣ [Матн] / Р.С.Рамазонова, Қ.Н.Сатторов. Душанбе. 2024. №7. – С.295-298.

173. Речицкая Е.Г. Логические задачи в процессе обучения в подготовительном классе школы глухих. [Текст] / Е.Г. Речицкая Вопросы сурдопедагогики: Сборник трудов. Под ред. К.А.Волковой. М.: МГПИ. 1976. - С.161-169.

174. Саломатина И.В. Программа сенсорного развития для детей с грубыми множественными нарушениями. [Текст] / И.В. Саломатина Дефектология. 1998. №2. – С.82-88.

175. Сатторов Қ. Н. Мутобиқшавии кӯдакони ношунаво ба барномаи таълимӣ ва муносибати онҳо бо калонсолон. [Матн] / Қ.Н.Сатторов. Душанбе. 2024. - С.114–117.

176. Сатторов Қ.Н. Мутобиқшавии кӯдакони ношунаво ба барномаи таҳсилотӣ [Матн] / Қ.Н.Сатторов. Душанбе. 2022. №4. – С.56-59.

177. Сатторов Қ.Н. Шароити психологию педагогии мутобиқ намудани хонандагони нуқсони шунавоидошта ба мактаб-интернат [Матн] / Қ.Н.Сатторов. Душанбе. 2024. – С.186-190.

178. Сатторов Қ. Шакл, восита ва усулҳои омӯзиши раванди мутобиқшавии хонандагони ношунаво ба мактаб-интернат. [Матн] / Қ.Н.Сатторов. Душанбе. 2021. – С.115-120.

179. Сергеева О.С. Социально-психологическая адаптация детей с РАС в общеразвивающей группе детского сада. [Текст] / О.С.Сергеева. М.: 2026. – С.220-225.

180. Усмонов М. Нутқи имову ишоравии ношунавоён. [Матн] / М.Усмонов. Душанбе. 2024. - С.249-254.

181. Федорова Т.А. Социальная адаптации глухих и слабослышащих людей при взаимодействии семейной, образовательной и информационных сред. [Текст] / Федорова Т.А. Перм. 2017. – С.250-253.

182. Хоҷаева У. Ташаккулёбии фаъолияти таълим ҳамчун воситаи тарбияи меҳнатӣ дар мактаби ёрирасон. Падида. [Матн] / У.Хоҷаева. Душанбе. 2022. - С.37-42.

183. Ҳасанов Х. Хусусиятҳои назариявии инкишофи нутқ дар кӯдакони синни томактабӣ. [Матн] / Х.Ҳасанов. Душанбе. 2024. – С.239 - 245.

184. Шодмонов Ш. Фарогирии кӯдакони норасоӣҳои шунавоидошта дар шароити муассисаҳои таҳсилоти умумӣ. [Матн] / Ш.Шодмонов. Душанбе. 2021. – С.192 - 196

МУНДАРИҶАИ АСОСӢ ВА НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТИ ДИСЕРТАТСИОНӢ ДАР ИНТИШОРОТИ МАЗКУР БА ТАБЪ РАСИДАНД:

1. Мақолаҳои илмӣ, ки дар нашрияҳои тақрибии бонуфузи тавсиянамудаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба табъ расидаанд:

[1-М] Сатторов Қ. Н. Мутобиқшавии кӯдакони ношунаво бо барномаи таҳсилотӣ [Матн] / Қ.Н.Сатторов // Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф. 2022. №4 (40). - С.56-59.

[2-М] Рамазонова Р.С., Сатторов Қ.Н. Роҳу усулҳои ташаккули қобилиятҳои эҷодӣ дар мутобиқшавии хонандагони имконияташон маҳдуд ба таҳсилоти иловагӣ [Матн] / Р.С.Рамазонова, Қ.Н.Сатторов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. 2024. №7. - С.295-298.

[3-М] Сатторов Қ.Н. Шароити психологию педагогии мутобиқнамудани хонандагони нуқсони шунавоидошта ба мактаб-интернат [Матн] / Қ.Н.Сатторов // Паёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон. Маводи конференсияи VIII байналмилалӣ илмӣ-амалӣ “Таҳсилоти фарогир: Муносибати босалоҳият дар шароити бисёрзабонӣ ва гуногунфарҳангӣ”. 2024. №4 (53). – С.186-190.

2. Дастури таълимӣ - методӣ

[4-М] Сатторов Қ.Н. Бозӣ воситаи ислоҳ намудани нуқсони нутқ ва ташаккули қобилияти хонандагони таҳсилоти ибтидоӣ [Матн] / Қ.Н.Сатторов // Дастури методӣ. Душанбе. 2022. 158 с.

[5-М] Сатторов Қ.Н. Луғати таҳсилоти фарогир [Матн] / Қ.Н.Сатторов // Дастури методӣ. Душанбе: 2024. 172 с.

3. Мақолаҳои илмие, ки дар дигар маҷаллаву нашрияҳо ба чоп расидаанд:

[6-М] Сатторов Қ.Н. Забони имову ишора дар ҷомеа. [Матн] / Қ.Н.Сатторов // Маводи конференсияи илми-амалӣ дар мавзӯи “Консепсияи миллии таҳсилоти фарогир (инклюзивӣ) барои кӯдакони имконияташон маҳдуд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва нақши он дар омаода кардани мутахассисон барои кӯдакони имконияташон маҳдуд дар донишгоҳҳои ҷумҳурӣ”. Душанбе. 2019. - С.171-173.

[7-М] Сатторов Қ.Н. Хусусиятҳои психологӣ ҳаёти иҷтимоии кӯдакон. [Матн] / Қ.Н.Сатторов // Муҳаққиқи ҷавон ДМТ. Душанбе. 2020. - С.59-62.

[8-М] Сатторов Қ.Н. Рушди нутқи кӯдакони 4-5 сола. [Матн] / Қ.Н.Сатторов // Муҳаққиқи ҷавон. ДМТ. Душанбе. 2021. - С.44-49.

[9-М] Сатторов Қ.Н. Ташҳиси педагогӣ, психологӣ ва тиббӣ дар кӯдакони дорои нуқсони нутқ ва хусусиятҳои он. [Матн] / Қ.Н.Сатторов // Маводи Конференсияи илмӣ-назариявии ҷумҳуриявӣ “Назария ва амалияи ташҳиси психологӣ ва зарурати тақмили он”. Душанбе.2021. – С.65-67.

[10-М] Сатторов Қ.Н. Забони имову ишора дар ҷаҳони муосир. [Матн] / Қ.Н.Сатторов // Падида. Маҷмуи мақолаҳои омӯзгорон ва донишҷӯёни факултети психология ва таҳсилоти фарогир. Душанбе: 2022. – С.34-37.

[11-М] Сатторов Қ.Н. Мутобиқшавии кӯдакони ношунаво дар синну соли қабл аз томақтабӣ барномаҳои таҳсилотӣ. [Матн] / Қ.Н.Сатторов // Падида. Маҷмуи мақолаҳои омӯзгорон ва донишҷӯёни факултети психология ва таҳсилоти фарогир. Душанбе. 2022. – С.173-179.

[12-М] Сатторов Қ.Н. Фаъолияти бозӣ ва таснифоти намудҳои он бо тариқи имову ишора. [Матн] / Қ.Н.Сатторов // Падида. Маҷмуи мақолаҳои омӯзгорон ва донишҷӯёни факултети психология ва таҳсилоти фарогир. Душанбе.2022. – С.169-173.

[13-М] Сатторов Қ.Н. Усулҳои тарбияи суҳанронии дактелӣ. [Матн] / Қ.Н.Сатторов // Таҳсилоти фарогир (инклюзивӣ): маърифат ва ташаккули қобилияти зеҳнии кӯдакон (Маҷмуи мақолаҳои илмӣ ва таълимию методӣ). Хуҷанд. 2022. – С.134-139.

[14-М] Сатторов Қ.Н. Мушкилоти муошират бо забони ишора дар оила ва роҳҳои ҳалли он. [Матн] / Қ.Н.Сатторов // Маҷмуи мақолаҳои илмӣ ва таълимию методӣ. Муаммо ва дурнамои таҳсилоти фарогир (инклюзивӣ). Хуҷанд: 2022. –С.80-85.

[15-М] Сатторов Қ.Н. Шакл, восита ва усулҳои омӯзиши раванди мутобиқшавии хонандагони ношунаво ба мактаб-интернат. [Матн] / Қ.Н.Сатторов // Маводи конференсияи байналмилалӣ дар мавзӯи “Таъмини баробарҳуқуқии кӯдакони имконияташон маҳдуд дар таълим, мушкилот ва роҳҳои ҳалли он дар ҷомеа”. Душанбе. 2023. – С.115-120.

[16-М] Сатторов Қ.Н. Ислоҳи нуқсонҳои шунавоӣ дар кӯдакони аввали ҳаёт барои мутобиқшавии онҳо дар ҷомеаи муосир. [Матн] / Қ.Н.Сатторов // Маводи конференсияи байналмилалӣ дар мавзӯи “Таъмини баробарҳуқуқии кӯдакони имконияташон маҳдуд дар таълим, мушкилот ва роҳҳои ҳалли он дар ҷомеа”. Душанбе. 2023. – С.115-120.

[17-М] Сатторов Қ.Н. Раванди мутобиқшавӣ ҳамчун як навъи таъсири мутақобилаи хонандаи ношунавои муассисаи таҳсилоти махсус. [Матн] / Қ.Н.Сатторов // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ - амалӣ дар мавзӯи “Илмҳои техника: мушкилот ва роҳҳои ҳалли он”. Бахшида ба эълон гардидани “Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф”. Душанбе. 2023. – С.103-108.

[18-М] Сатторов Қ.Н. Масъалаи омодагии хонандагони дорои нуқсонҳои шунавоидошта ва мутобиқшавии онҳо ба муассисаҳои махсуси таҳсилотӣ. [Матн] / Қ.Н.Сатторов // Маводи конференсияи илмӣ-амалӣ ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи “Масъалаҳои мубрами забоншиносӣ ва

методикаи ташаккули салоҳиятмандии донишҷӯён дар раванди омӯзиши забонҳои хориҷӣ”. Бо мақсади амали намудани “Барномаи давлатии такмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030”. Душанбе. 2023. – С.236-238.

[19-М] Сатторов Қ.Н. Шароити иҷтимоию педагогӣ ба ҳаёти муассисаҳои махсуси таҳсилоти мутобиқ намудани хонандагони ношунаво. [Матн] / Қ.Н.Сатторов // Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ бо мақсади амалӣ намудани “ Барномаи давлатии такмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. Душанбе. 2023. – С.107-111.

[20-М] Сатторов Қ.Н. Мутобиқшавии хонандагони нуқсонӣ шунавоидошта дар муассисаҳои махсуси таҳсилотӣ. [Матн] / Қ.Н.Сатторов // Маҷмуи мақолаҳо қисми 1. Хуҷанд. 2023. – С.116-118.

[21-М] Сатторов Қ.Н. Хусусиятҳои мутобиқшавии иҷтимоии хонандагон дар мактаб-интернат. [Матн] / Қ.Н.Сатторов // Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи “Омода намудани кӯдакони дорои имконияташон маҳдуд ба муассисаҳои таълимӣ”. Душанбе. 2024. – С.104-107.

[22-М] Сатторов Қ.Н. Ҷамъияткунонии кӯдакони дорои шунавоӣ дар ҷомеаи муосир. [Матн] / Қ.Н.Сатторов // Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи “Омода намудани кӯдакони дорои имконияташон маҳдуд ба муассисаҳои таълимӣ”. Душанбе. 2024. – С.107-111.

[23-М] Сатторов Қ.Н. Мушкилоти забони ишораи тоҷикӣ ва роҳҳои ҳалли он. [Матн] / Қ.Н.Сатторов // Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи “Омода намудани кӯдакони дорои имконияташон маҳдуд ба муассисаҳои таълимӣ”. Душанбе. 2024. – С.254-261.

[24-М] Сатторов Қ.Н. Мутобиқшавии кӯдакони ношунаво ба барномаи таълими ва муносибати онҳо бо калонсолон. [Матн] /

Қ.Н.Сатторов // Маводи конференсияи байналмилалӣ дар мавзуи “Рушди забони ишора ва таҳсилоти фарогир, мушкилот ва роҳҳои ҳалли он дар ҷаҳони муосир”. Душанбе. 2024. – С.161-165.

[25-М] Сатторов Қ.Н. Омӯзиши имову ишора дар мактабҳои махсус. [Матн] / Қ.Н.Сатторов // Маводи конференсияи байналмилалӣ дар мавзуи “Рушди забони ишора ва таҳсилоти фарогир, мушкилот ва роҳҳои ҳалли он дар ҷаҳони муосир”. Душанбе. 2024. – С.187-192.

[26-М] Сатторов Қ.Н. Нақши имову ишора дар рушди кӯдакони дорои нуқсони шунавоидошта. [Матн] / Қ.Н.Сатторов // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ дар мавзуи “Роҳҳои тақмили корҳои ислоҳамӯӣ бо кӯдакони имконияти маҳдуддошта дар раванди таълим”. Душанбе. 2024. – С.213-217.

[27-М] Сатторов Қ.Н. Таърихи мактаби аввалини ношунавоён дар Фаронса, Россия ва Тоҷикистон. [Матн] / Қ.Н.Сатторов // Маводи конференсияи байналмилалӣ, илмӣ - амалӣ ҳаёти профессорону омӯзгорон дар партави суҳанронии Пешвои муаззами миллат, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бахшида ба “Рӯзи дониш” дар мавзуи “Нақш ва масъулияти омӯзгор дар замони истиқлол” Душанбе. 2025. – С.52-57.

[28-М] Сатторов Қ.Н. Истифодаи зарбулмасал ва тезгӯяк дар фаъолгардонидани хонандагони нуқсони шунавоидошта. [Матн] / Қ.Н.Сатторов // Маводи конференсияи илмӣ - амалӣ байналмилалӣ дар мавзуи “Омилҳо ва ҷанбаҳои психологии тундгарӣ дар ҷавонон”. Душанбе. 2025. – С.699-706.

